

БУРГАСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ

Център по хуманитарни науки

Новата идея
в образованието!

СЪВРЕМЕННА ХУМАНЦАРИСТИКА

бр.01/ 2023

Сп. „Съвременна хуманитаристика“ е научно списание за обсъждане и дискусии по важни за хуманитаристиката теми. То отразява научните търсения, идеи и постижения както на преподавателите от Бургаския свободен университет, така и на колеги хуманитаристи от България и чужбина; съобщава за научните прояви в Центъра по хуманитарни науки; служи за откриване и развитие на бъдещи научни таланти.

Основният принцип на списанието е да създава пространства за диалог между различни научни общности, национални традиции и изследователски направления, като ориентира работата си към търсене на научни истини и дава приоритет на академичната оригиналност.

Списанието е предназначено за научни работници, университетски преподаватели, студенти от хуманитарни специалности, журналисти, PR специалисти, филолози, социални работници, педагози. Първият брой излиза през 2010 г.

The articles from Contemporary Humanistic Journal are listed through EBSCOhost Research Databases

Central and Eastern European Online Library

The articles in Contemporary Humanistic Journal are full text indexed by the Central and Eastern European Online Library (CEEOL)

Адрес на списанието:

ул. „Сан Стефано“ № 62
8001 гр. Бургас
„СЪВРЕМЕННА ХУМАНИТАРИСТИКА“
www.bfu.bg
humanitar@bfu.bg

Contacts:

62, San Stefano St
8001 Burgas
CONTEMPORARY HUMANITARISTICS
www.bfu.bg
humanitar@bfu.bg

Техн. подготовка и печат:

Издателство „ЕКС-ПРЕС“ Габрово
Формат: 70/100/16
Печатни коли: 675

Technical preparation and print:

„EX-PRESS“ Publishing House
Size: 70/100/16
Printed Quires: 6,75

ISSN 1313-9924

БРОЙ 1/2023 (19)
ГОДИНА XIV

NUMBER 1/2023, VOLUME 19
YEAR XIV

Главен редактор:

проф. д.п.н. Г. Христова
Бургаски свободен университет

Зам.-главни редактори:

проф. д-р М. Алексиева
доц. д-р Д. Донева
Бургаски свободен университет

Редакционен съвет:

проф. д.п.н. Г. Христова
Бургаски свободен университет

проф. д.ф.н. К. Лукова
Бургаски свободен университет

проф. д-р М. Алексиева
Бургаски свободен университет

доц. д-р Д. Попова
Бургаски свободен университет

проф. д-р Т. Коцева
Бургаски свободен университет

проф. д-р Й. Балтаджиева
Бургаски свободен университет

доц. д-р Зл. Димитрова
Бургаски свободен университет

доц. д-р З. Ганева
Бургаски свободен университет

доц. д-р Катрин Дженсън Уайт
Университет на Оклахома (САЩ)

доц. д-р Вилдан Онур
*Тракийски университет, гр. Одрин
(Турция)*

проф. д.п.н. Айгерим Мынбаева
*Казахски национален университет
„Ал-Фараби“, гр. Алмати,
Република Казахстан*

Коректор:

доц. д-р В. Ватева
Бургаски свободен университет

Editor in Chief:

Prof. D.Sc. G. Hristozova
Burgas Free University (Bulgaria)

Deputy editors:

Prof. Dr. M. Aleksieva
Assoc. Prof. Dr. D. Doneva
Burgas Free University (Bulgaria)

Editorial board:

Prof. D.Sc. G. Hristozova
Burgas Free University (Bulgaria)

Prof. D.Sc. K. Lukova
Burgas Free University (Bulgaria)

Prof. Dr. M. Aleksieva
Burgas Free University (Bulgaria)

Assoc. Prof. Dr. D. Popova
Burgas Free University (Bulgaria)

Prof. Dr. T. Kotseva
Burgas Free University (Bulgaria)

Prof. Dr. Y. Baltadjieva
Burgas Free University (Bulgaria)

Assoc. Prof. Dr. Zl. Dimitrova
Бургаски свободен университет

Assoc. Prof. Dr. Z. Ganeva
Бургаски свободен университет

Assoc. Prof. Dr. Kathryn Jenson White
The University of Oklahoma (USA)

Assoc. Prof. Dr. Vildan Onur
*Trakya University, Edirne
(Republic of Turkey)*

Prof. D.Sc. Mynbayeva Aigerim
*Al-Farabi Kazakh National University,
Almaty,
Republic of Kazakhstan*

Proofreader:

Assoc. Prof. Dr. V. Vateva
Burgas Free University (Bulgaria)

ПЕДАГОГИКА

Концепцията за STEM обучение – възможност за формиране и развитие на умения и компетенции и осигуряване на интердисциплинарност в обучението в началното училище..... 6
проф. д-р Мария Алексиева

Превенция на насилието и тормоза в училище чрез развиване на емоционални и социални умения 36
доц. д-р Зорница Ганева

Иновативни практики за онлайн университетско преподаване 43
доц. д-р Катя Михайлова

Шарената черга на българския фолклор през погледа на студенти социална педагогика 53
доц. д-р Смилена Смилкова

Ключовата роля на училищния директор за формиране на положителен климат в образователната институция..... 61
д-р Ивайло Иванов

Стая на загадките: интегриране на игрови елементи в учебния процес 74
ас. Ирина Мишкова-Йотова

Приложение на интерактивни методи – метод на мисловните карти и метод на мултимедийните презентации в обучението по математика в V клас 82
Иванка Иванова

Интерактивните методи – метод на мисловните карти, метод на „Обърната класна стая” и тяхното приложение в обучението по география и икономика – VII клас 92
Велина Симеонова

КОНКУРС ЗА ЕСЕ

Учителят – истинският будител 103
Валентина Стоянова

БИОГРАФИЧНИ СПРАВКИ ЗА АВТОРИТЕ..... 105

PEDAGOGY

The concept of stem education – an opportunity to form and develop skills and competences and provide interdisciplinary education..... 6
Prof. Maria Aleksieva, Ph.D.

Preventing school violence and bullying by developing emotional and social skills 36
Assoc. Prof. Zornitsa Ganeva, Ph.D.

Innovative practices for online teaching at university 43
Assoc. Prof. Katia Mihailova, Ph.D.

The colorful queue of bulgarian folklore through the views of social pedagogics studen 53
Assoc. Prof. Smilena Smilkova, Ph.D.

The key role of the school principal in forming a positive climate in the educational institution..... 61
Dr. Ivaylo Ivanov

The Escape Room: Integrating Game Elements into the Learning Process..... 74
Irina Mishkova-Yotova

Application of interactive methods – mind map method and multimedia presentation method in mathematics teaching in 5-th grade 82
Ivanka Ivanova

Interactive methods – method of mind maps, method of the „flipped classroom” and their application in geography and economics education – 7-th grade 92
Velina Simeonova

ESSAY COMPETITION

The teacher – the true enlightene 103
Valentina Stijanova

BIOGRAPHICAL NOTES OF THE AUTHORS..... 105

КОНЦЕПЦИЯТА ЗА STEM ОБУЧЕНИЕ – ВЪЗМОЖНОСТ ЗА ФОРМИРАНЕ И РАЗВИТИЕ НА УМЕНИЯ И КОМПЕТЕНЦИИ И ОСИГУРЯВАНЕ НА ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНОСТ В ОБУЧЕНИЕТО В НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩЕ

проф. д-р Мария Алексиева
Бургаски свободен университет

THE CONCEPT OF STEM EDUCATION - AN OPPORTUNITY TO FORM AND DEVELOP SKILLS AND COMPETENCES AND PROVIDE INTERDISCIPLINARY EDUCATION

Prof. Maria Aleksieva, Ph.D.
Burgas Free University

Анотация: STEM обучението е интегрален образователен подход, при който наука, технологии, инженерство и математика се преподават в интердисциплинарен и приложен подход. То има за цел да развива у учениците критично и логическо мислене, креативност, умения за решаване на проблеми и сътрудничество. В началното училище STEM обучението може да се приложи в различни форми, като например:

- Проектно-базирано обучение: Учениците работят по проекти, които изискват използването на знания и умения от различни дисциплини.
- Инженерен дизайн: Учениците се запознават с инженерния процес и прилагат своите знания и умения за решаване на реални проблеми.
- STEM игри и занимания: Учениците се обучават чрез интерактивни и забавни дейности.

STEM обучението в началното училище има редица предимства, като например:

- Подобрява интереса на учениците към STEM дисциплините.
  - Развива важни умения, необходими за успеха в училище и в живота.
  - Подготвя учениците за бъдещата им професионална реализация.
- Въпреки това, при прилагането на STEM обучението в началното училище е важно да се вземат предвид някои предизвикателства, като например:
- Необходимостта от добре подготвени учители.
  - Липсата на подходящо оборудване и ресурси.
  - Необходимостта от допълнителни финанси.

STEM обучението е подход за подобряване на качеството на образованието в началното училище, защото чрез него у учениците се формират и развиват важни умения, които са им необходими за успеха в училище и в живота.

Ключови думи: STEM обучение, начално училище, предимства, предизвикателства.

Концепцията за STEM обучение – възможност за формиране и развитие на умения и компетенции и осигуряване на интердисциплинарност в обучението в началното училище

Abstract: STEM education is an integrated educational approach that teaches science, technology, engineering, and mathematics in an interdisciplinary and applied approach. It aims to develop critical and logical thinking, creativity, problem-solving skills, and collaboration in students.

In primary school, STEM education can be implemented in various forms, such as:

- Project-based learning: Students work on projects that require the use of knowledge and skills from different disciplines.
- Engineering design: Students learn about the engineering process and apply their knowledge and skills to solve real-world problems.
- STEM games and activities: Students learn through interactive and engaging activities.

STEM education in primary of education in primary school, because it helps students develop important skills that school has a number of advantages, such as:

- Improves students' interest in STEM disciplines.
- Develops important skills needed for success in school and in life.
- Prepares students for their future professional realization.

However, it is important to consider some challenges when implementing STEM education in primary school, such as:

- The need for well-trained teachers.
- The lack of appropriate equipment and resources.
- The need for additional funding.

STEM education is an approach to improving the quality are necessary for their success in school and in life.

Keywords: *STEM education, primary school, advantages, challenges.*

Въведение

Цялостната концепция за прилагане на STEM образование става все по-актуална в съвременния свят. Това е така, защото се основава на идеята за интегрирано обучение (каквато е и философията за прилагане на компетентностния подход при планиране на педагогически взаимодействия с обучаемите – бел. мои) в четири области: наука, технологии, инженерство и математика.

Прилагането на STEM образователен подход има редица предимства, сред които: увеличаване на интереса към STEM организацията на учебния процес, подобряване на уменията за решаване на проблеми, развиване на креативността и критичното мислене, подготовка за професии на бъдещето. [4]

Това се дължи на няколко основни фактора:

- бързо развитие на науката и технологиите, което създава нови предизвикателства и възможности за обществото.
- засилваща се конкуренция на глобалния пазар, която изисква от хората да притежават умения и компетенции, свързани с STEM.
- нуждат от мотивирани и ангажирани млади хора, които да допринесат за развитието на обществото.

Приемаме, че STEM е не просто образователен подход, а цялостна концепция, базирана на идеята за образование в четири специфични области – наука (Science) технологии (Technology), инженерство (Engineering) и математика (Mathematics) (<https://technomagicland.com/bg/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8?11/11>, посетен на 31.10.2023 г.) – чрез приложни и интерактивни методи на обучение и чрез реализиране на интердисциплинарни връзки. Целта е да бъдат интегрирани различни предметни области в общ учебен модул, който дава възможност на учениците да „видят“ приложението на изучаваното учебно съдържание извън границите на класната стая.

STEM образователният подход се разглежда и като холистичен подход към обучението, който се фокусира върху развитие на ключови умения и компетенции, необходими за успешна реализация в съвременното общество.

Някои от основните принципи на STEM обучението са:

Приложимост. Свързан е с идеята учениците да виждат, как наученото може да се използва в реалния свят.

Интерактивност. Предполага обучението да е наситено с активни форми на учене, които да поставят ученика в ролята на съзидател на собственото си учене.

Интеграция. Учениците трябва да виждат връзките между различните STEM области.

Кооперация. Работата в екип и уменията, които се формират и разгръщат в съвместната дейност чрез разпределяне на отговорности, съпреживяване, споделяне, създаване и представяне, за да се постигне общата цел.

STEM обучението развива редица ключови умения и компетенции, които са необходими за успешна реализация в съвременния свят. Тези умения и компетенции включват:

- Критично мислене: Способността да се оценяват доказателства и да се правят изводи.

- Решаване на проблеми: Способността да се идентифицират и решават проблеми.

- Комуникация: Способността да се изразява мисленето ясно и ефективно.

- Кооперация: Способността да се работи заедно с други за постигане на общи цели.

- Креативност: Способността да се генерират нови идеи и решения.

Концепцията STEM/STEAM като цялостен образователен подход

Както вече направихме уговорка, STEM обучението е образователна концепция, в основата на която стои интегрирания подход за преподаване и учене. Прилагането на интегриран подход дава възможност за формиране и развиване на т.нар. „ключови умения на 21 век“ – критическо мислене, креативност, работа в екип, предприемачество, емоционална интелигентност.

Концепцията за STEM обучение – възможност за формиране и развитие на умения и компетенции и осигуряване на интердисциплинарност в обучението в началното училище

Освен интеграция в STEM обучението се залага и на друг подход – изследователския. Този подход дава възможност на учениците да бъдат „откриватели” и осигурява приемственост между новите знания, научените и упражнени умения и реалното им приложение в заобикалящата социална или икономическа среда.

Базираната на STEM концепция учебна програма предполага и налага организация на обучение, базирано на проекти. При това обучение на изначално на учениците се представя проблем от реалния свят и едва след това се пристъпва към съдържанието, необходимо за отговор на въпросите, които възникват от поставения проблем. По време на процеса на задаване на въпроси, проучване, създаване на идеи и разработване на решения, учениците подобряват своите умения за решаване на проблеми, управление на проекти, дедуктивни разсъждения, сътрудничество и лидерски умения, необходими за успех в света извън класната стая – всичко това е безценно за децата в периода им на израстване. [3]

В какво се изразява същността на STEM обучението и защо е важно да се прилага в различните образователни етапи?

STEM образованието се основава на идеята, че науката, технологиите, инженерството и математиката са взаимно допълващи се и могат да бъдат изучавани по интегриран начин.

Първите основи на STEM образованието са положени през 80-те години на миналия век от американския математик Сеймур А. Паперт, който създава една от първите детски играчки за програмиране Lego-Logo. Паперт вярва, че игрите могат да развият мисленето на децата и да ги накарат да се заинтересуват от науката и технологиите.

През 1990 г. Националната научна фондация (NSF) в САЩ създава термина SMET, който обединява науката, технологиите, инженерството и математиката, а през 2001 г. думите в абревиатурата са пренаредени и се получава STEM, който се използва и днес.

STEM образованието е отговор на предизвикателствата на XXI век, тъй като подготвя учениците за бъдещето на пазара на труда, характеризиращ се с необходимостта от умения и компетенции в областта на STEM. Инженерният подход е ключова характеристика на STEM образованието. Той се фокусира върху практическото приложение на научните знания и умения за решаване на реални проблеми. Инженерната насоченост насърчава учениците да мислят творчески и да намират нови решения на сложни проблеми.

През последните години към STEM образованието се включва и изкуството. Това води до появата на STEAM образованието. Включването на изкуството в STEM образованието увеличава мултидисциплинарния подход, насърчава креативността и критичното мислене на учениците, особено в началния образователен етап.

Причините, които налагат STEM образованието са свързани с:

- Предизвикателствата на XXI век: светът се променя бързо и динамично, а науката, технологиите и инженерството играят все по-важна роля в нашето

общество. STEM образованието подготвя учениците за тези предизвикателства, като им дава необходимите знания и умения, за да решават реални проблеми.

- Подготовка на учениците за професии на бъдещето: в съвременната икономика има голямо търсене на работници с компетенции в няколко сфери, с комбинативно и креативно мислене, с умение за вземане на решения, работа в екип и отговорно отношение към задачите и дейностите. STEM образованието дава на учениците необходимите умения и компетенции, за да се реализират в професиите на бъдещето.

- Развитие ключови умения и компетенции, необходими за успешна реализация: STEM образованието развива редица ключови умения и компетенции, които са необходими за успешна реализация в съвременното общество, като например: Аналитично мислене, Решаване на проблеми, Креативност, Критическо мислене, Комуникативни умения,

Какви са предимствата на STEM образованието?

- Увеличава интереса на учениците към науката, технологиите, инженерството и математиката. STEM образованието е интерактивно и практически ориентирано, което го прави по-интересно за учениците.

- Подобрява уменията за решаване на проблеми. STEM образованието насърчава учениците да мислят творчески и да намират нови решения на сложни проблеми.

- Развиват се креативността и критичното мислене. STEM образованието дава възможност на учениците да изразят своята креативност и да развият критичното си мислене.

- Подготовка за професии на бъдещето. STEM образованието дава на учениците необходимите умения и компетенции, за да се реализират в професии на бъдещето.

Особености на средата, ориентирана към прилагане на STEM методология

Въвеждането на STEM/ STEAM/ STREAM методологията на обучение изисква създаването на специфична среда. Това означава, че е необходимо да се създаде пространство, което да позволява обучение чрез проекти, технологии и приложения. Подобно пространство представлява „място, което осигурява практически условия на учениците да проектират, експериментират и майсторят, докато се занимават с наука, инженерство, изкуства и занаяти.“ [1, p.71]

Създаването на подобно пространство е от съществено значение за приложението на STEM обучението, независимо дали средата за учене е високотехнологична или изградена с малко средства, но предразполагаща към ученическа активност и креативност.

Концепцията за STEM обучение – възможност за формиране и развитие на умения и компетенции и осигуряване на интердисциплинарност в обучението в началното училище

Идеята на подобна образователна среда е да вдъхновява, да развива креативността на учениците и да подпомага:

- повишаването на активността, ангажираността и мотивацията на учениците;
- ученето и затвърждаването на знанията посредством практическото им приложение;
- развитието на инициативността у учениците и желанието им за работа в екип. [1, р.74]

Постигането на тези цели изисква средата да е обзаведена с подходящи специализирани работни маси, предразполагащи към креативност, като се изисква и технологично оборудване. Видео ресурсите също са необходими за изграждането на специфичното STEM пространство. От съществено значение е средата в STEM пространството да бъде „достъпна за деца с увреждания; да не толерира дискриминация на базата на пол, икономическа ситуация, култура, расова или етническа принадлежност, майчин език и др. [11, р.74] Насоките на Министерство на образованието и науката (МОН) за създаване на подходяща образователна STEM среда включват следните компоненти: [1, р.44-47]

- въвеждане и използване на облачна платформа, която позволява на учителите и учениците да имат собствени профили, чрез които да управляват съответните приложения, устройства и да получават необходимата информация по дигитален път. Облачно-базираните приложения позволяват създаването на виртуална класна стая, съхранение и споделяне на съдържание, комуникация, както и достъп до специално учебно съдържание.

- осигуряване на приложен софтуер с общо и специфично предназначение с цел изпълняване на технологичните дейности в рамките на STEM обучението.

- внедряване на мобилни приложения (приложения) и осигуряване на дигитални устройства – компютри, таблети и др.

- осигуряване на средства за визуализация – мултимедийни проектори, интерактивни дъски.

- важно е мейкърплейсът и неговото обзавеждане (маси, столове и др.) да бъдат съобразени с технологичната страна на специално създадената за STEM обучението среда.

Несъмнено създаването на специфична STEM среда за учене не е по силите на всяко училище, най-вече поради финансови причини или поради липса на подходящи помещения. Когато обаче няма пречки за създаването на подобна среда, въвеждането на STEM подхода за обучение е предпоставка за повишаване на резултатите на учениците. За тази цел е необходимо както учениците, така и учителите да притежават съответните дигитални компетентности, които са пряко ориентирани към спецификите на STEM/STEAM обучението.

Дигиталните компетенции: жизненоважни за учителите и учениците на 21-ви век и ориентирани към STEM/STEAM

За да бъде ефективно и успешно STEM/STEAM обучението, екипът на училището трябва да се адаптира към новия модел на обучение. В екипа на училището влизат както учителите, така и учениците, които е необходимо да притежават жизненоважните за XXI век дигитални компетенции, наред с уменията за комуникация, критично мислене и креативност.

Според Препоръка на Съвета на Европейския съюз от 22 май 2018 г. ключовите компетентности са осем, като сред тях са дигиталните компетентности. Всички ключови компетентности са взаимосвързани и се придобиват интегрирано чрез обучението по всички учебни предмети. В конкретика под дигитална компетентност се разбира „уверено, критично и отговорно ползване на дигиталните технологии за учене, на работното място и за участие в обществото.“ [3, Достъпна на <https://web.mon.bg/bg/100770> – последно посетено на 31.07.22 г.] Дигиталните компетентности включват съвкупността от информационна грамотност и грамотност по отношение на данните, медийна грамотност, умения за създаване на съдържание, за безопасна работа в дигитална среда, за решаване на въпроси, свързани с интелектуалната собственост и с компетентности, свързани с киберсигурността. [3, Достъпна на <https://web.mon.bg/bg/100770> – последно посетено на 31.07.22 г]

Дигиталните компетенции са набор от знания, умения и нагласи, които позволяват на хората да използват ефективно дигиталните технологии за общуване, създаване, учене и работа. Те са от съществено значение в съвременния свят, където технологиите са все по-напреднали и широко използвани.

Учениците и учителите трябва да притежават дигитални компетенции, за да бъдат подготвени за предизвикателствата на 21-ви век. В съответствие със STEM/STEAM обучението, дигиталните компетенции се разделят на пет области:

Таблица № 1 – Дигитални компетенции

Област	Знания	Умения	Нагласи
Информационна грамотност	Как да търсим, оценяваме и използваме информация от дигитални източници	Как да използваме дигитални инструменти за намиране, обработка и представяне на информация	Способност за критично мислене и оценка на достоверността на информацията
Комуникация и сътрудничество	Как да използваме дигитални инструменти за комуникация и сътрудничество с други хора	Как да създаваме и споделяме съдържание в дигитална среда	Способност за работа в екип и разрешаване на конфликти

Концепцията за STEM обучение – възможност за формиране и развитие на умения и компетенции и осигуряване на интердисциплинарност в обучението в началното училище

Създаване на дигитално съдържание	Как да използваме дигитални инструменти за създаване на различни видове съдържание	Как да използваме дигитални инструменти за изразяване на себе си и идеите си	Креативност и иновативност
Безопасност	Как да се предпазим от опасностите на интернет и дигиталните технологии	Как да използваме дигиталните технологии безопасно и отговорно	Отговорност и съвестност
Решаване на проблеми	Как да използваме дигитални инструменти за решаване на проблеми	Как да използваме дигиталните технологии за генериране на идеи и решения	Критично мислене и способност за решаване на проблеми

Данните, представени в таблицата, красноречиво показват, че учениците и учителите трябва да притежават определен набор от знания, умения и отношения, за да придобият дигиталната компетентност, необходима им за ефективна работа в STEM среда.

Знанията в тези области включват разбиране на принципите и концепцията на дигиталните технологии, както и възможността за използване на дигитални инструменти и приложения за различни цели.

Уменията включват умения за използване на дигитални технологии за общуване, създаване, учене и работа.

Нагласите включват положително отношение към дигиталните технологии, както и способност за отговорно и безопасно използване на дигиталните технологии.

Обучението по дигитални компетенции трябва да бъде интегрирано в учебния план на всички образователни нива, от началното училище до висшето образование. То трябва да включва както теоретични знания, така и практически умения. Обучението трябва да се фокусира върху развитието на критично мислене, иновативност и решаване на проблеми, които са от съществено значение за успех в съвременния свят.

Примери за дигитални дейности, които могат да се използват за развиване на дигиталните компетенции на учениците и учителите:

- Информационна грамотност: използване на интернет за проучване на теми, създаване на презентации или доклади, използване на дигитални инструменти за обработка на информация

- Комуникация и сътрудничество: използване на социални медии, онлайн платформи за сътрудничество, видеоконференции

- Създаване на дигитално съдържание: използване на дигитални инструменти за създаване на текстове, презентации, мултимедийни продукти, код
- Безопасност: използване на дигитални инструменти безопасно и отговорно, защита на личните данни, разпознаване на опасностите в интернет
- Решаване на проблеми: използване на дигитални инструменти за генериране на идеи и решения, използване на дигитални инструменти за решаване на реални проблеми

Съществуват различни обучения за учители, които след това трябва да насърчат развитието на дигиталните компетентности у учениците. Един от най-подходящите начини за усвояване и развитие на дигиталните компетенции при учителите е чрез търсене на успешни примери и добри практики. Не е достатъчно едно обучение просто да покаже на учителя как работи едно дигитално устройство. Необходимо е учителите да бъдат обучени и за ефективна работа с облачните платформи, които се интегрират в STEM подхода. Учителите могат да усвоят най-ефективно спецификите на дигиталните компетенции чрез работа във виртуална класна стая, използването на различни канали за виртуална комуникация, както и дигитални учебни ресурси. Подготовката на учителите за работа в STEM/STEAM среда гарантира успешното приложение на STEM/STEAM обучението, като курсовете за придобиване на дигитални компетенции трябва да акцентират върху:

- Учене чрез игра.
- Учене чрез практически дейности и активности.
- Изграждане на увереност у учениците и извеждане на поука от „смысле-провали“.
- Придобиване и прилагане от страна на учениците на уменията, необходими за адаптацията в обществото през XXI век – комуникация, критично мислене, креативност, технологична, информационна и медийна грамотност, социални и лидерски умения и др. [11, р.62] Обучението на учителите помага за последващото развитие на дигиталните компетенции у учениците, като учителите имат задачата да научат учениците как да използват дигиталните технологии безопасно и внимателно. Съвременните ученици бързо се научават да боравят с дигиталните устройства, но не са достатъчно информирани за рисковете във виртуалното пространство. Освен това STEM обучението изисква работа със специфични приложения, като задача на учителя е да запознае учениците с характеристиките на дадено приложение.

Най-общо казано развитието на дигиталните компетенции са сред приоритетите на съвременното образование, тъй като новото хилядолетие се характеризира с технологична революция. Трябва обаче да се има предвид, че дигиталните компетентности не се свеждат само до умения за работа с информационни и комуникационни технологии (ИКТ), а и до целесъобразно поведение във виртуална среда. Затова още в началното училище учениците трябва да са запознати с рисковете в дигиталното пространство и от възмож-

Концепцията за STEM обучение – възможност за формиране и развитие на умения и компетенции и осигуряване на интердисциплинарност в обучението в началното училище

ностите за безопасно споделяне на дигитално съдържание. Развитието на дигиталните компетентности в началния етап на обучение трябва да е съобразено с възрастовите характеристики на учениците, както и с възможностите за прилагане на STEAM като философия и подход на обучението.

Особености на учениците в началния етап на обучение и ориентиране на обучението към прилагане на STEAM като философия и подход на обучение

Учениците от началното училище се отличават със специфични възрастови характеристики, отнасящи се до психологическото им и социално развитие, свързани и с прехода от детска градина към училище и поемането на новата социална роля на ученици. [1]

Възрастовите особености са в основата на прилагането на конкретни подходи в обучението, а STEAM следва да се въведе не само като подход, но и като философия на обучението, за да бъде възприета в максимална степен от учениците и да предизвика техния интерес към образователния процес.

Въвеждането на STEAM обучението в началното училище може да бъде увенчано с успех, тъй като учениците се намират в период от възрастта си, в който проявяват силно любопитство към всяка иновация и към всичко в заобикалящия ги свят. Освен това се развиват комуникативните им способности, тъй като комуникацията е в основата на STEAM обучението. Учениците в началното училище лесно влизат в ролята на откриватели и експериментатори и работят ефективно в екипи. Колкото по-рано се въведе STEM/STEAM обучението, толкова по-лесно децата ученици в началното училище ще усвоят основни умения, необходими за социализацията им в XXI век, а именно:

- STEM обучението насърчава справедливостта и добротата, тъй като кара децата да ценят себе си и другите;

- Играта и взаимодействието в приобщаваща среда в ранна детска възраст обуславят развитието на чувствителността към околните, саморегулацията и споделянето;

- Чрез STEM обучението още в ранна възраст всяко дете ученик има възможността да покаже способностите си, да развие потенциала си и да се чувства равнопоставен член на група.

- Дейностите в STEAM обучението дават възможност на децата още в ранна възраст да се ориентират в професиите, свързани с технологиите и да приложат знанията и способностите си в реалния свят.

- STEM подходът представлява комуникационен канал, който улеснява социализацията и споделянето на информация. [6, р. 7]

- Като извод може да се каже, че началното училище е периодът, в който интегрирането на STEM/STEAM обучението като подход и философия има най-сериозни ползи за личностното и социално развитие на децата на XXI век.

В подкрепа на теоретичните постановки, проведеното със 174 учители емпирично изследване потвърди очакванията за STEAM подхода за преподаване и учене. Изследователският фокус бе насочен към възможностите и пре-

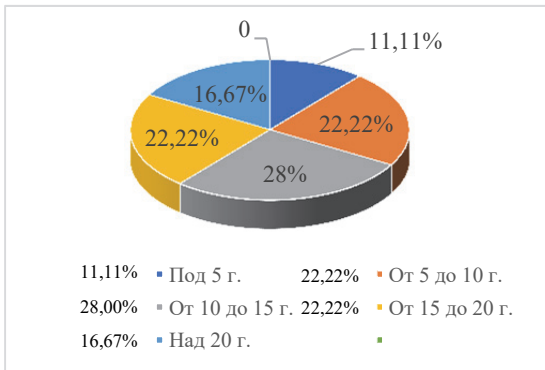
дизвикателствата за приложението му в началното училище. Например, учителите посочиха, че STEAM подходът дава възможност за интегриране на различни учебни предмети, което води до по-пълноценно и завладяващо обучение. От друга страна, те изразиха опасения, че подходът може да бъде труден за реализация в контекста на началното училище, поради липсата на подходяща подготовка и ресурси. В следващите страници са представени конкретни резултати от проучването.

Предметът на изследване е фокусиран към приоритетите в обучението чрез STEAM методологията, компетентностите, които следва учениците да развият и усъвършенстват и препятствията, които ограничават прилагането на STEAM обучението в масовото българско училище.

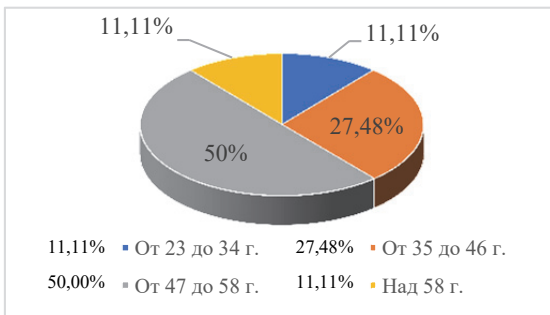
Анкетната карта, ориентирана към учителите, съдържа общо 20 въпроса, като 19 от тях са с предложени отговори по Ликертова скала и резултатите от тях са визуализирани с помощта на графики, след които е направен кратък качествен анализ. Последният въпрос е с отворен отговор, поради което към него липсва графично представяне на резултатите.

Първият въпрос от анкетната карта има демографски характер и е насочен към възрастта на учителите.

Диаграма № 1. Възраст на изследваните педагогически специалисти

Диаграма № 2. Педагогически стаж

Според получените резултати от четирите предложени категории учители, разпределението е следното:

По-голямата част от анкетираните лица – общо почти 78%, са на възраст от 35 до 58 години.

В тази възрастова група учителите имат достатъчно педагогически опит, но и се намират на активна възраст, в която по-лесно се адаптират към промените и имат желание за въвеждане на иновации в образователния процес. Поради тази причина учителите на възраст между 35 и 58 г. имат възможността ефективно да провеждат уроци чрез STEAM методологията.

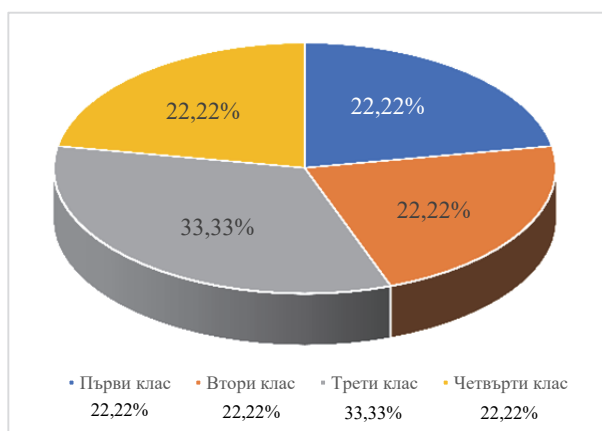
В продължение на първия въпрос, вторият акцентира върху педагогическия стаж на анкетираните учители. Резулта-

Концепцията за STEM обучение – възможност за формиране и развитие на умения и компетенции и осигуряване на интердисциплинарност в обучението в началното училище

тите изглеждат по следния начин: по-голямата част от анкетираните учители имат солиден педагогически стаж. Това означава, че те са от генерацията учители, които познават в детайли възможностите на „традиционната“ методика на преподаване, което не е пречка за адаптирането на нови подходи като STEM, например. Напротив, педагогическият опит дава възможност за комбинативност и гъвкавост по отношение на планирането и реализирането на иновативни практики в педагогическите взаимодействия с учениците. Трябва да се има предвид и факта, че понякога подобни преходи са свързани с трудности, но промените в поколенията налагат промени и в методите на преподаване.

Следващият въпрос в анкетната карта има за цел да провери в кой от началните класове преподават анкетираните учители през учебната 2022/2023 г. Резултатите от трети въпрос са представени в следващата Диаграма.

Диаграма № 3. Разпределение на педагогическите специалисти по класове в началния образователен етап

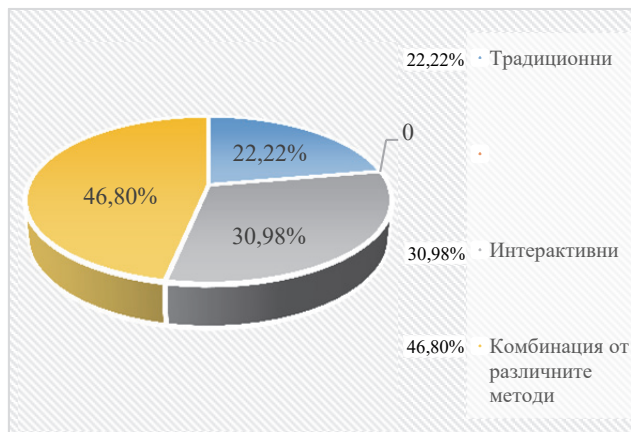

По-голямата част от анкетираните учители през учебната 2022/2023 г. преподават в трети клас, по равно са учителите, които обучават ученици от първи, втори и четвърти клас.

Независимо обаче за кой от класовете в начална училищна степен става въпрос, във всеки един от тях е подходящо приложението на STEAM методологията на обучение. Поради тази причина всички анкетирани учители представляват подходяща целева група за провеждане на настоящото изследване.

Българската образователна сиСТЕМА е известна с устойчивостта и традиционализма си, поради което въвеждането на иновативни методологии в образователния процес често е предизвикателство. В същото време, предизвикателство може да бъде и осигуряването на подходяща материална база, и обучението на учителите, и преодоляването на стереотипите за това какво е „правилно“ обучение и кои са „правилните“ методи и подходи. Към предпочитаните методи на преподаване от страна на анкетираните учители е насочен следващият въпрос в анкетната карта.

Диаграма № 4. Методи на преподаване

именно преподавателите, предпочитат тези методи най-лесно могат да се адаптират към STEAM методологията на обучение.

Малко над 20% от анкетираните учители използват традиционни методи, поради което за тях би било по-трудно да преминат към STEAM обучение, но не е невъзможно.

Във всички случаи образователният процес трябва да отговаря на нуждите на учениците, които днес все повече са ангажирани с дигитални технологии, а това означава, че за тях ученето чрез STEAM методологията би било интересно.

Учениците в началното училище, въпреки общите възрастови характеристики, имат различни индивидуални способности и интереси, поради което учат по различен начин.

В анкетната карта е включен и въпрос, чиято цел е да провери, чрез какви методи учениците в началния етап проявяват най-силна мотивация и най-сериозна активност, според мнението на участниците в проучването. Резултатите са визуализирани в следващата Диаграма.

Почти 40% от анкетираните лица заявяват, че използването на дигитални технологии в образователния процес води до по-висока степен на активизиране на учениците.

На второ място са образователните игри и ученето чрез практически дейности. С други думи активните и интерактивните методи, при които се използват дигитални технологии, мотивират учениците в началното училище да бъдат активни, а това улеснява учебната дейност.

Освен това мотивираното учене обуславя и постигането на по-високи образователни резултати. В тази връзка обучението чрез STEAM подхода се оказва особено подходящо за предизвикване интереса на учениците и мотивирането на активността им в образователния процес.

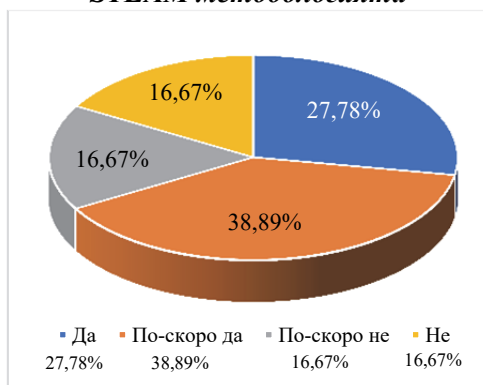
По-голямата част от участниците в изследването – общо над 70% използват интерактивни методи, както и комбинация от различни такива в процеса на преподаване. Това означава, че са склонни да въвеждат иновации в обучението. STEAM методологията от своя страна също разчита на активността и интерактивността, поради което

Диаграма № 5. Активизиране на учениците чрез методи на преподаване

За прилагането на STEAM методологията в учебните часове е необходимо учителите да са наясно със спецификите ѝ. Поради тази причина въпрос № 6 в анкетната карта се интересува от степента на разбиране на STEAM от страна на анкетиранията лица.

Диаграма № 6. Разбиране на STEAM методологията

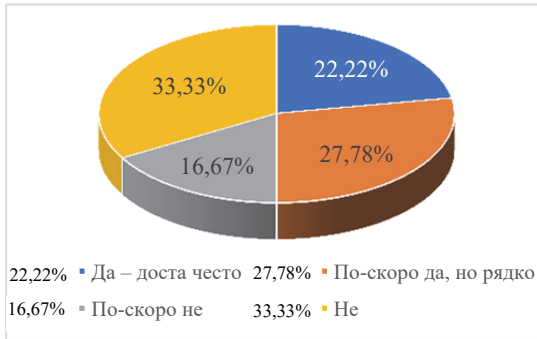

В разнообразието от отговори преобладават положителните мнения. Почти 67% от учителите заявяват, че разбират същността на STEAM обучението. Само малко над 30% от учителите не са сигурни във възможностите си да работят със STEAM методологията, т.е. имат ниска самооценка по отношение на използването на STEAM в учебния процес.

Съотношението между положителни и отрицателни отговори е в полза на положителните, което дава основание да се твърди, че в българската образователна действителност все повече учители се интересуват от иновациите в обучението, чрез които се подобрява качеството на процеса на учене. Освен това съществуват множество обучения, чрез които учителите могат да повишат квалификацията и да повишат професионалната си компетентност по отношение на подходите и на методите на преподаване.

Въвеждането на иновации често е свързано с предварителни опити в тази посока. Въпрос № 7 представлява логическо продължение на предходния въпрос, като целта му е да се провери дали анкетираните учители са правили опити да преподават чрез STEAM методологията. Разнообразните резултати,

Диаграма № 7. Опити за преподаване чрез прилагане на STEAM подход

получени след отговорите на анкетираните учители, изглеждат по следния начин в диаграма 7.

От отговорите става ясно, че около 33% от учителите в България не са правили опити да преподават чрез STEAM подхода.

Повечето от тях (17%) са заявили, че по-скоро не са опитвали, но може би са използвали различни практически дейности в уроците си.

Причините за това са различни, като най-често срещаната е недостатъчната материална база. Въпреки това, STEAM методологията може да се използва и без наличието на дигитални технологии. Например, учителите могат да използват природни материали, да организират практически дейности на открито или да използват творчеството си, за да разработят интерактивни игри и упражнения.

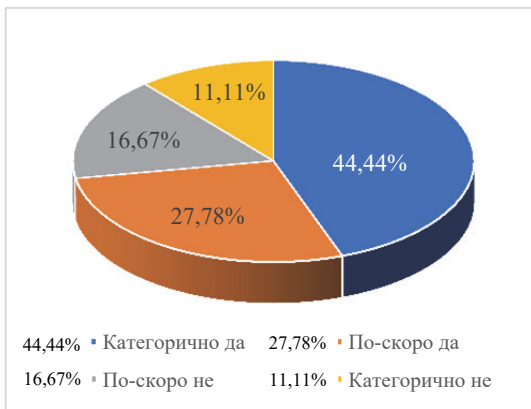
Причините за това са различни,

като най-често срещаната е недостатъчната материална база. Въпреки това, STEAM методологията може да се използва и без наличието на дигитални технологии. Например, учителите могат да използват природни материали, да организират практически дейности на открито или да използват творчеството си, за да разработят интерактивни игри и упражнения.

Въпреки предизвикателствата, STEAM методологията е все по-често срещана в началното училище. Около 50% от анкетираните учители са заявили, че повече или по-малко са правили опити да преподават чрез нея.

В преки разговори учителите споделят, че са запознати с предимствата на STEAM подхода и възможностите за решаване на някои от съвременните образователни предизвикателства, като например:

Диаграма № 8. Прилагане на STEAM методология в началното училище

- ниското ниво на интерес и мотивация на учениците към ученето;

- недостатъчното развитие на критичното мислене и решаването на проблеми;

- липсата на умения за работа в екип и комуникация.

Според анкетното проучване, около 72% от учителите смятат,

Концепцията за STEM обучение – възможност за формиране и развитие на умения и компетенции и осигуряване на интердисциплинарност в обучението в началното училище

че STEAM методологията е подходяща за обучение на учениците в началното училище.

Отрицателните отговори са приблизително 28%.

Учителите, които са дали отрицателни отговори, споделят различни мнения. Някои от тях смятат, че STEAM методологията е твърде сложна и трудоемка за началното училище. Други се притесняват, че тя не е достатъчно академична и че не подготвя учениците за изпитите. Трети се страхуват от използването на дигитални технологии, поради неувереност в способностите си.

Въпреки съществуването на тези опасения, може да се обобщи, че като цяло учителите са готови да приемат промените в образователния процес, които се налагат от глобализационното съвремие и технологичната революция.

Днешните поколения, които са израснали с дигиталните технологии, лесно се адаптират и проявяват интерес към практическото обучение с използване на дигитални средства. Това дава основание на голяма част от учителите да смятат, че STEAM е подходяща методология, която може да бъде използвана в началното училище. Например, STEAM проекти могат да се използват за изучаване на природните науки, за решаване на практически проблеми или за създаване на творческо съдържание.

Диаграма № 9. Повишаване на ученическите компетентности чрез STEAM

Въпросът за развитието на ключови умения у учениците е от значение за образователната сиСТЕМА.

Комуникативните, социалните и познавателните компетентности са от съществено значение за успеха на учениците в училище, в живота и в бъдещата им кариера. Например, STEAM проекти могат да се използват за развитие на уменията за работа в екип, комуникация и критично мислене.

Позитивната комуникация и уменията за решаване на проблеми могат да бъдат стимулирани чрез задаване на конкретни въпроси, свързани с STEM подхода, по актуални проблеми като например: Как да се пести вода и електроенергия? Как да се намали замърсяването с пластмаса? Как да се подготвим за извънредна ситуация? Как да намалим битовите отпадъци?

Според отговорите на участниците в анкетното проучване – 72% смятат, че STEAM обучението е подходящо за постигането на тази цел. Тези учители

са наясно с възможностите за развитие на всички важни за учениците умения с помощта на STEAM подхода, защото се създават междупредметни връзки, което помага на учениците да видят как различните области на знанието са свързани помежду си. Това води до по-добро разбиране на света около тях и до по-дълбоко осмисляне на наученото.

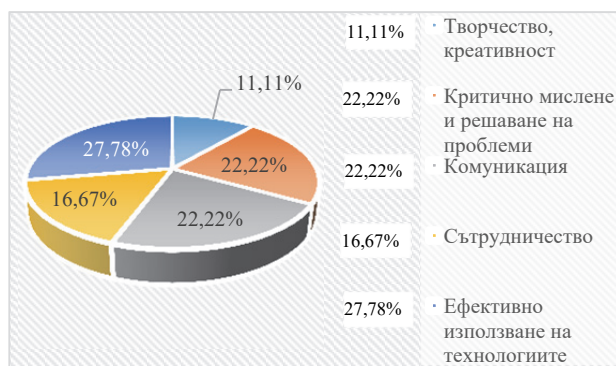
Освен това, STEAM обучението провокира любопитството и интереса на учениците към обучителните дейности. Това прави обучението по-приятно и по-запомнящо се, което от своя страна води до по-добро усвояване на знанията и уменията. Нещо повече, сътрудничеството чрез прилагане на STEM подхода насърчава децата да ценят себе си и другите, да развиват чувство за справедливост и доброта.

Уменията в областите на STEM са също и идеален комуникационен канал, който повишава социалната ангажираност и споделянето на информация и иновативни идеи за решаване на глобални проблеми като бедността, замърсяването и климатичните промени.

Като цяло учителите са наясно, че STEAM обучението предлага много възможности за развитие на ключови умения у учениците. То е подходящо за всички ученици, независимо от техните способности и интереси.

Освен компетентности, целта на образованието е да формира и развие определени умения у учениците още от началното училище. Затова следващият въпрос в анкетата се интересува от мнението на учителите, относно уменията, които се развиват у учениците чрез STEAM методологията на обучение.

Диаграма № 10. Развитие на умения чрез STEAM

Отговорите са доста разнообразни, като според около 28% от учителите STEAM обучението преди всичко дигиталните умения на учениците, т.е. уменията за ефективно използване на дигиталните технологии.

По равно са процентите на анкетираните лица, които STEAM обучението има

съществена роля за развитието на комуникативните умения, критичното мислене и уменията за решаване на проблеми.

По отношение на сътрудничеството и креативността, малко са лицата, които смятат, че STEAM обучението помага за развитието на тези способности.

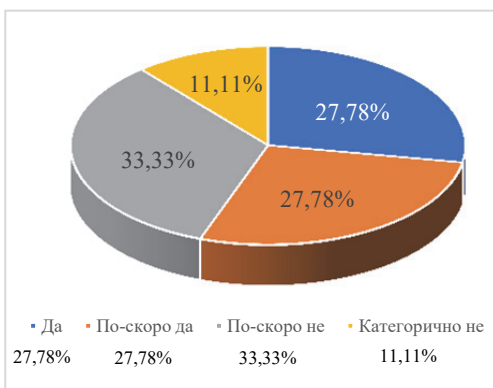
Като цяло всички учители са на мнение, че чрез STEAM методологията у учениците се развиват определени умения, поради което STEAM обучението

Концепцията за STEM обучение – възможност за формиране и развитие на умения и компетенции и осигуряване на интердисциплинарност в обучението в началното училище

във всички случаи е подходящ начин за усъвършенстване на редица способности и компетентности на учениците още от най-ранна възраст.

За да използват STEAM методологията в обучителния процес, учителите трябва да бъдат добре подготвени, поради спецификите на метода. Именно към степента им на подготвеност, според собствените виждания на учителите, е насочен следващият въпрос от анкетната карта.

Диаграма № 11. Подготвеност за използване на STEAM в обучението

За да се въведе STEAM обучението в педагогическата практика, е необходимо учителите да бъдат подготвени за прилагането на тази методология.

Резултатите от отговорите на показват, че около 55% от учителите се чувстват достатъчно подготвени, за да прилагат STEAM подхода в учебните си часове. Това означава, че мнозинството от учителите са наясно с основните принципи на STEAM обучението и са в състояние да ги прилагат в своята практика.

Около 45% от учителите не се чувстват съвсем подготвени за използване на STEAM методологията. Това може да се дължи на редица фактори като:

- липса на познания и умения в областта на STEAM дисциплините;
- липса на опит в използването на дигитални технологии в обучението;
- недостатъчна материална база.

Важно е да се отбележи, че сред отговорите на учителите има и такива, които не са категорични. Например, част от учителите са посочили, че се чувстват готови да използват STEAM методологията, но само в някои области. Друга част от тях посочват, че се чувстват неподготвени и несигурни, но са готови да се обучат за това.

Може да се предположи, че учителите, които категорично се смятат за подготвени (почти 28%) използват в педагогическата си практика STEAM подхода. Този относителен дял не е нисък предвид факта, че в много български училища липсва подходяща среда.

Във всички случаи учителите, които имат желание да работят със STEAM методологията но в по-голяма или по-малка степен не се чувстват подготвени за това, могат да се възползват от множеството обучения за повишаване на квалификацията и способностите за ефективно въвеждане на STEAM обучението в уроците си.

Диаграма № 12. Усвѣршенстване на дигиталните компетентности

Неувереността на учителите в дигиталните технологии е основен проблем пред въвеждането на STEAM обучението в началното училище. Въпреки това, малко над 61% от анкетираните учители смятат, че нямат нужда от допълнително обучение, за да използват дигиталните технологии в STEAM часовете. Те посочват, че децата в начална училищна възраст са естествено любопитни и бързо се научават да използват технологиите.

Около 39% от учителите са по-несигурни и предпочитат да получат допълнително технологично обучение. Това може да се дължи на редица фактори, като например липса на опит в използването на дигиталните технологии в учебния процес, неяснота относно изискванията за STEAM обучението или липса на подкрепа от страна на ръководството на училището.

STEAM обучението трябва да бъде съобразено с възрастовите характеристики на учениците. Това означава, че дигиталните технологии трябва да се използват по начин, който е подходящ за децата на начална възраст и който не ги затруднява.

Учителите, които са уверени в използването на дигиталните технологии, са по-склонни да използват STEAM методологията в часовете си. Те са мотивирани да експериментират и да намират нови начини за използване на технологиите за обучение на децата.

Преобладаващото поддържане на традиционализъм в образователната си STEAM могат да бъдат пречка пред въвеждането на иновации, каквото е STEAM обучението. За да преодолеят тези пречки, е необходимо да се осигури подкрепа за учителите, които желаят да използват STEAM подхода в часовете си.

Какви са възможните пречки пред въвеждането на STEAM обучението в началното училище? Резултатите са представени в Диаграма 13.

Диаграма № 13. Пречки пред въвеждане на STEAM обучението

Почти 40% от участниците в изследването смятат, че традиционализмът в обучението и утвърдените от МОН програми са основните пречки пред ефективното въвеждане на STEAM обучението в началното училище. Те също така смятат, че е необходимо да се намери баланс между съществуващите норми и иновациите.

Над 20% от учителите категорично заявяват, че традиционното обучение и програмите, по които работят, не позволяват утвърждаването на STEAM обучението.

Около 33% посочват други пречки, сред които и липсата на

подходяща материална база.

Само един от учителите не може да даде отговор на зададения въпрос.

От процентното разпределение на отговорите може да се направи изводът, че над 95% от учителите са наясно със същността на STEAM обучението в по-голяма или по-малка степен. Също така, те са на мнение, че в масовото българско училище съществуват редица пречки, които обаче биха могли да бъдат преодолені във времето. Това е така, защото в ерата на глобализацията все повече се налагат интерактивността и дигиталните технологии във всички социално-обществени сфери, включително и в традиционната по презумпция образователна сиSTEMа.

Диаграма № 14. Създаване на среда за STEAM обучение

Въпрос № 14 се интересува дали в конкретния случай е възможно в училището, в което работят учителите, да се осигури подходяща материална и дигитална среда за STEAM обучение. Резултатите отново са разнообразни, като преобладават положителните отговори.

Повече от две трети (66%) от анкетираните учители виждат възможност за създаване

на подходяща материална и дигитална среда за провеждане на STEAM обучение в техните класни стаи.

Около една трета (33%) от учителите не са категорични в отговора си, но е възможно те да не са напълно наясно, в какво се състои материалната база при STEAM обучението.

Често учителите смятат, че няма достатъчно пространство или отделна стая за провеждане на STEAM обучение, но всъщност може да се проведе урок дори и на открито чрез тази методология.

С други думи, далите отрицателен отговор на въпроса по-скоро не познават добре STEAM методологията, но тези учители са малко – около 20%. Това означава, че като цяло по-голямата част от учителите имат базови или задълбочени представи за характера на STEAM методологията на обучение.

Във връзка с подготвеността на учителите да провеждат STEAM обучение е и следващият въпрос в анкетната карта. Той е насочен към възможностите за използване на STEAM методологията, но без използването на дигитални технологии. Тук правим уговорката, че може да има STEAM обучение без дигитални технологии, защото основната идея е то да се фокусира върху развитието на критичното мислене, решаването на проблеми, креативността и иновациите. В същото време дигиталните технологии могат да бъдат ценен инструмент за STEAM обучението, но не са задължителни. Те могат да се използват за създаване на интерактивни и визуални учебни материали, за провеждане на симулации и експерименти, за сътрудничество и споделяне на информация.

Категорично STEAM обучението може да се провежда и без дигитални технологии. Това може да се направи чрез използването на традиционни учебни материали, като книги, списания, модели и макети. Учителите могат да организират практически дейности, като експерименти, проекти и изследвания.

Конкретни примери за STEAM обучение без дигитални технологии са:

- учениците могат да провеждат експерименти с природни материали, като вода, пясък, камъни и растения.
- могат да проектират и изградят модели на машини или сгради.
- могат да създават произведения на изкуството, които отразяват научни или технологични теми.
- могат да разработят игри или приложения, които насърчават критичното мислене и решаването на проблеми.

STEAM обучението без дигитални технологии може да бъде също толкова ефективно, колкото и това с дигитални технологии. То може да помогне на учениците да развият същите умения и знания. В този контекст могат да се посочат някои предимства на STEAM обучението без дигитални технологии:

- може да бъде по-достъпно за ученици, които нямат достъп до дигитални технологии.

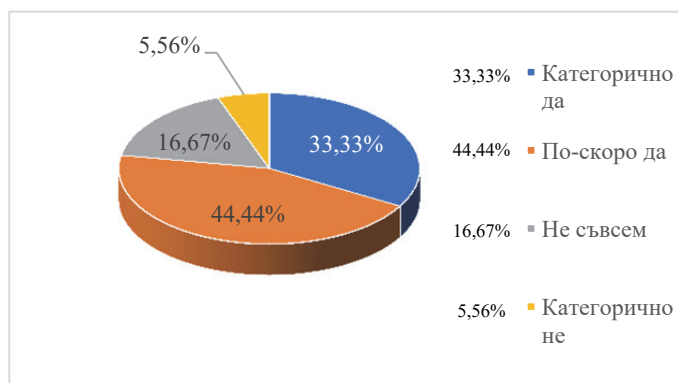
Концепцията за STEM обучение – възможност за формиране и развитие на умения и компетенции и осигуряване на интердисциплинарност в обучението в началното училище

- може да помогне на учениците да развият умения за критично мислене и решаване на проблеми, които са независими от технологиите.
- може да помогне на учениците да развият креативност и изобретателност.

Дигиталните технологии могат да добавят стойност към STEAM обучението. Те могат да направят обучението по-интерактивно, визуално и достъпно. Въпреки това, STEAM обучението може да бъде ефективно и без дигитални технологии.

Резултатите от отговорите на респондентите по въпроса са визуализирани в относителни дялове с помощта на следващата диаграма.

Диаграма № 15. STEAM обучение без дигитални технологии

Резултатите от отговорите на въпроса потвърждават, че

по-голямата част от анкетираните учители са добре запознати със STEAM технологията на преподаване.

За това говори голямото количество положителни отговори – почти 78%, като малко повече от половината от тях не са съвсем категорични,

т.е. учителите имат известни колебания.

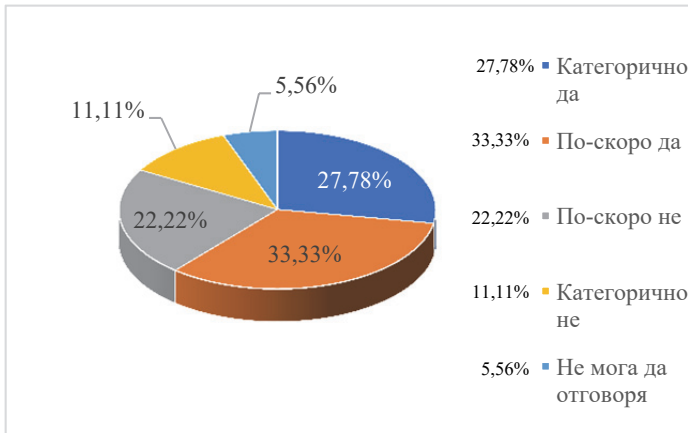
Въпреки това всички участници в изследването, дали положителни отговори, имат способността да провеждат уроци чрез STEAM методологията, дори и да не разполагат с дигитални технологии.

Тези учители са наясно, че в основата на STEAM стоят междупредметните връзки и практическото обучение, при което основни действащи лица в образователния процес не са учителите, а учениците.

Само около 22% от респондентите дават отрицателен отговор, като предположението е, че тези участници в проучването не са добре запознати със спецификите на STEAM методологията на обучение.

Със следващият въпрос се поставя акцент върху мнението на анкетираните учители относно необходимостта от дигитализиране и въвеждане на иновации в образователния процес. Въпреки наличието на отрицателни отговори, преобладават положителните, както се вижда и в диаграма 16.

Диаграма № 16. Необходимост от иновации в образователния процес

Над 61% от участващите в проучването учители смятат, че образователната си СТЕМА се нуждае от дигитализиране и въвеждане на иновации, т.е. виждат проблем в традиционализма, с който се характеризира българското образование. Тези учители биха могли лесно да се адаптират към всички

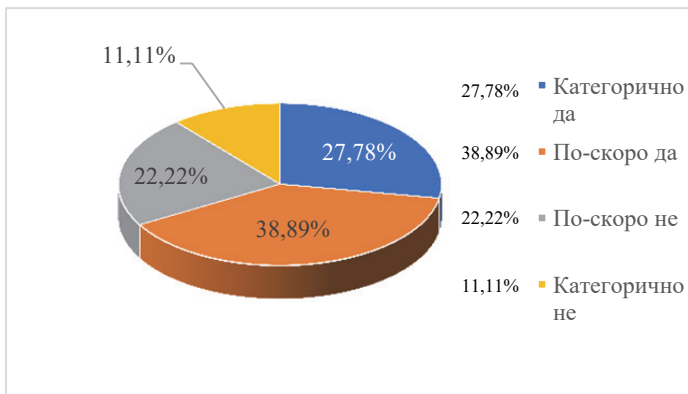
промени и с готовност да използват STEAM методологията на обучение в своите уроци.

Отрицателно е мнението на малко над 33% от анкетираните учители, което не е изненадващо предвид резултатите на част от предходните въпроси. Далите отрицателен отговор лица по всяка вероятност са с по-дълъг педагогически стаж, привикнали с традиционната методика на обучение и недоверчиви към способностите си за работа с дигитални технологии.

Най-общо казано, може би заради непредвиденото налагане на технологични иновации в образованието заради пандемията през последните две години, много учители с готовност приемат дигитализирането на образователния процес и са склонни да преминават от традиционализъм към иновативност в преподаването.

Следващият въпрос в анкетната карта е свързан с алтернатива на STEAM

Диаграма № 17. STEAM обучение на открито

обучението в класната стая – STEAM обучение на открито.

Въпросът е насочен към желанието на анкетираните учители да проведат урок чрез STEAM методологията на обучение извън класната стая.

По-голямата част от участващите в проучването учите-

Концепцията за STEM обучение – възможност за формиране и развитие на умения и компетенции и осигуряване на интердисциплинарност в обучението в началното училище

ли са ентузиазирани от възможността за провеждане на STEAM уроци на открито. Това се потвърждава от общия брой на положителните отговори, които са над 66%. От тях почти 28% са категорично положителни, а останалите около 38% показват известно колебание.

Тези резултати показват, че учителите имат желание да използват различни алтернативи на педагогическите методи, за да предизвикат интереса и да провокират активността на учениците. Само малко над 33% от анкетираните учители дават отрицателни отговори. Причините за това могат да бъдат различни, но по-важното е, че по-голямата част от началните учители приемат идеята за въвеждане на нова методология в процеса на обучение.

Това е така, защото малките ученици учат най-лесно и ефективно чрез практически дейности. STEAM обучението дава редица възможности в тази посока, както при провеждане на уроци в класната стая, така и извън нея.

Въвеждането на нови методологии на обучение в началното училище е свързано с редица възможности. Сред тях са:

- Повишаване на интереса и мотивацията на учениците;
- Развитие на критичното мислене и креативността;
- Подобряване на уменията за работа в екип;
- Намаляване на стреса и напрежението в учебната среда.

Въвеждането на нови методологии на обучение в началното училище е свързано с редица предизвикателства, които трябва да бъдат преодолени. Сред тях са:

Диаграма № 18. Възможности и предизвикателства, свързани със STEAM обучението

- Необходимостта от обучение и подкрепа на учителите;
- Осигуряването на подходяща материална база;
- Финансирането на проекта.

Може да се обобщава, че STEAM обучението на открито предлага редица възможности за подобряване на учебния процес в началното училище. Въпреки това, за да бъде успешно, то изисква планиране, подготовка и подкрепа от всички заинтересовани

вани страни. В този смисъл е зададен и въпросът относно мнението на учителите по отношение на възможностите и предизвикателствата при използването на STEAM методологията на обучение в началния образователен етап.

Целта на въпроса е да се установи дали учителите смятат, че възможностите или предизвикателствата са повече по отношение на въвеждането на STEAM методологията на обучение в началното училище.

Резултатите от проучването показват, че най-голям е процентът на учителите (над 33%), които смятат, че предизвикателствата са повече от възможностите. Този процент е следван от процента на учителите, които смятат, че възможностите категорично са повече от предизвикателствата (28%).

Над 22% от учителите смятат, че възможностите са повече, но предизвикателствата са по-устойчиви и трудни за преодоляване.

Тези отговори показват, че анкетираните учители са наясно с трудностите, свързани с въвеждането на STEAM обучение, но въпреки това признават възможностите, които то дава за оптимално постигане на образователните цели в началното училище.

С други думи, дори и предизвикателствата да са значителни, възможностите на STEAM обучението си струват усилията за преодоляването им.

Детайлният анализ на литературните източници и документи, както и резултатите от представеното изследване показват, че най-често срещаните предизвикателства са свързани с:

- Необходимост от допълнителна квалификация и обучение

STEM обучението изисква от учителите да имат познания в различни научни и технически области. В допълнение, те трябва да бъдат запознати с различни педагогически подходи и методи, които са подходящи за STEM обучение.

- Недостатъчно ресурси

STEM обучението може да изисква използването на специализирани материали и оборудване. В някои случаи, тези ресурси могат да бъдат недостъпни за училищата.

- Необходимост от промяна на учебните планове и програми

За да се въведе STEM обучение в началното училище, е необходимо да се променят учебните планове и програми. Това може да бъде предизвикателство, тъй като изисква съгласуване между различните заинтересовани страни.

- Ограничена подкрепа от родителите

Някои родители може да не са запознати със STEM обучението или да не виждат неговата значимост. Това може да затрудни прилагането на STEM обучението в училище.

- Необходимост от подкрепа от страна на администрацията

Въвеждането на STEM обучение в началното училище изисква подкрепа от страна на администрацията на училището. Това включва осигуряване на ресурси, време и възможности за учителите да се обучават и да прилагат STEM обучението в класната стая.

Въпреки тези предизвикателства, STEM обучението предлага редица възможности за подобряване на образованието в началното училище. То може да помогне на учениците да развият важни умения за 21-ви век, като критично мислене, решаване на проблеми и креативност.

Ето някои конкретни препоръки за справяне с предизвикателствата пред учителите при въвеждане на STEM обучение:

- Образователните институции чрез училищните ръководства трябва да предоставят на учителите възможности за допълнителна квалификация и обучение в областта на STEM.
- В образователните институции трябва да се осигурят на учителите необходимите ресурси, включително специализирани материали и оборудване.
- Училищните екипи трябва да работят с родителите, за да ги запознаят с STEM обучението и неговата значимост.
- Администрацията на училището трябва да подкрепя въвеждането на STEM обучението и да осигури необходимите ресурси и възможности за учителите.

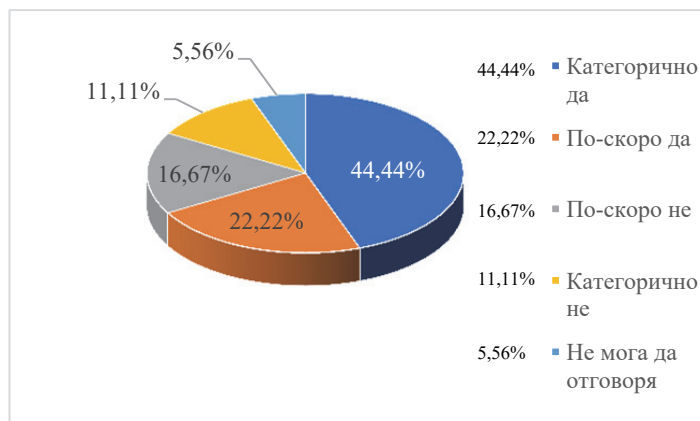
С внимателно планиране и подкрепа, предизвикателствата пред учителите при въвеждане на STEM обучение могат да бъдат преодолени и тази методология може да донесе значителни ползи за учениците

Предпоследният въпрос в анкетната карта е свързан с възможностите на STEAM обучението за повишаване на образователните постижения на учениците.

Отговорите на въпроса в относителни дялове са представени в диаграма 19.

Почти две трети от анкетиранияте начални учители (67%) смятат, че е необходимо да се положат усилия за оборудване на училищата с подходящи

Диаграма № 19. Повишаване на образователните постижения чрез STEAM обучението

материални и дигитални средства, за да се създадат условия за STEAM обучение. Категорично на това мнение са 45% от учителите, а 22% изразяват колебливо, но положително мнение. Само около 33% от участниците в изследването са по-скоро негативно настроени към проблема или не могат да отговорят.

На база тези резултати може да се направи извод, че въвеждането на STEAM обучението е възможно в българско училище, но предизвикателствата са основно в посока на липсата на подходяща среда и работата на учителите с утвърдените от МОН програми, които не дават особени възможности за творчески дейности от страна на учителя.

В свободния отговор на последния въпрос от анкетната карта, в който учителите са изразили своето мнение относно въвеждането на STEAM методологията на обучение в началното училище, са получени само няколко отговора. Те са противоречиви, но преобладават положителните нагласи към STEAM обучението.

Някои от препоръките на учителите са:

- Промяна в учебните програми, за да се предвидят провеждането на уроци чрез STEAM методологията.
- Подпомагане на оборудването на училищата от страна на МОН за създаване на подходяща среда за STEAM обучение.
- Провеждане на допълнителни обучения за учителите по STEAM методологията.

В заключение може да се обобщи, че началните учители имат желание за промяна в начина на реализиране на образователния процес, за да бъде той интересен за учениците и максимално адекватно да отговаря на изискванията на дигиталното общество.

Въпреки че се наблюдават и отрицателни нагласи към STEAM обучението, позитивните преобладават и това дава основание да се смята, че учителите в началното училище биха се справили с предизвикателството от въвеждане на иновации в образователния процес.

Въз основа на проведеното емпирично изследване чрез различни методики и получените резултати в общ педагогически план могат да се формулират няколко съществени извода:

1. Въвеждането на STEM /STEAM методологията на обучение в началното училище гарантира по-високи образователни постижения и развитието на оптимално равнище на всички компетентности, заложени в образователните програми.

2. STEM /STEAM обучението поставя учениците в центъра на образователния процес и като субекти на обучението те имат възможности да изявят своите способности.

3. STEM /STEAM обучението развива критичното мислене, социалните умения, способностите за решаване на проблеми и креативността, като създава ефективни междупредметни връзки.

4. Въвеждането на STEM /STEAM методологията в масовото българско училище е свързано с редица предизвикателства, но те са преодолими, а възможностите, които дава STEM /STEAM обучението са повече от предизвикателствата.

5. Въпреки че не всички учители са готови да изоставят конвенционалните методи на преподаване, много учители предпочитат да се възползват от възможностите на проектно базираното обучение и на STEM /STEAM методологията.

6. Българската образователна си STEM /STEAM трябва да превземе наложения традиционализъм, за да въведе ефективно иновативни методологии в обучението.

7. STEM /STEAM методологията на обучение е един от най-подходящите начини за учене в началното училище, при което несъзнателно се усвояват знания и умения, докато учениците се забавляват.

Заклучение

Светът, в който растат днешните деца, е дигитален. Те са родени и израстват в среда, в която технологиите са неизменна част от ежедневието. Затова е необходимо още в най-ранна възраст учениците да открият магията на науката и технологиите, за да бъдат подготвени за предизвикателствата на 21-ви век.

Тръгването на училище е важен етап в развитието на детето. То се сблъсква с нови предизвикателства и отговорности, които изискват от него адаптивност и умения за учене. Положителните преживявания на тази възраст са необходимата основа, върху която се изгражда по-нататъшното развитие на детето като активен субект и обект на учебния процес.

STEM подходът в обучението дава възможност на малките ученици да изследват света около себе си, да развият критичното си мислене и креативността си. Чрез експерименти, наблюдения и проекти те могат да открият връзката между науката, технологиите, инженерството и математиката.

STEM подходът подхранва решителността на малките ученици да:

- Експериментират с модели или естествени материали
- Наблюдават реални ситуации
- Разбират причините и следствията от тях
- Формират идеи за приложения на изучаваното
- Изявяват се лично и в екип

STEM подходът дава свобода на действие на малките ученици по време на опитите, възможност да размишляват върху определени обстоятелства, да проявяват изобретателност, да стигат сами до правилните отговори. Този образователен подход дава възможност на малките ученици да демонстрират своята изобретателност и индивидуалност, да се учат да общуват и сътрудничат, да повишат самоувереността си.

Интегрирането на STEM подхода чрез обособени пространства, кътове и места за учене и отдих, влияе изключително положително на малките ученици в приобщаването им към учебната среда и учебния процес. То създава приятни емоции и преживявания, които са от съществено значение в началната училищна възраст.

БЕЛЕЖКИ:

1. Национална програма за изграждане на училищна STEM среда на Министерство на образованието и науката. Ръководство за кандидатстване. МОН, София
2. Обучението по STEM – характеристики и проблеми, https://www.researchgate.net/publication/355444596_Obucenieto_po_STEM-harakteristiki_i_problemi
3. Компетентности и образование. Електронна книга. <https://web.mon.bg/bg/100770>
4. Министерство на образованието и науката, <https://web.mon.bg>

БИБЛИОГРАФСКА СПРАВКА

1. Алексиева, М. Урокът в началното училище – традиции, технологични нововъведения и възможности за реализация. В: Годишник на БСУ. Том XXXVI, 2017
2. Белева - Димитрова, П. STEM технологии за повишаване интереса на учениците към математиката. В: Научно-методическо списание на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. 1/2019
3. Дончева, Ю. и кол. Създаване и изследване на STEALM центрове в образованието и социално-педагогическата сфера. Изд. „Примакс“. Русе, 2021
4. Какво е STEAM образование и защо е важно?. <https://pedagogika.bg/kakvo-e-steam-obrazovanie-i-zastho-e-vazhno/>
5. Мирчева, И. Обучението по STEM – характеристики и проблеми https://www.researchgate.net/publication/355444596_Obucenieto_po_STEM-harakteristiki_i_problemi
6. Радева, С. STEM образованието трябва да подкрепя и насърчава уменията на децата за 21-ви век и целите на ООН за устойчиво развитие. В: Ключови аспекти на STEM в етапа на ранното детско образование и включването на родителите на малки деца. Ръководство за детски учители. УИ „Св. Кл. Охридски“. София, 2020
7. Khine, M., Areepattamannil, S. STEAM Education-Theory and Praktise, Publishing Springer Cham, 2019
8. Riley, S. Toolkit STEM to STEM Guide, The Institute for Arts Integration and STEAM, 2021
9. Taeho, Y., Kim, J., Chung, W., STREAM: A New Paradigm for STEM Education, 2021 <https://www.jstem.org/jstem/index.php/JSTEM/article/view/2438/2201>
10. Topalska, R. STEAM Education in the View of the Bulgarian Teacher https://www.researchgate.net/profile/Radoslava-Topalska/publication/356625349_STEAM_Education_in_the_View_of_the_Bulgarian_Teacher/links/6203aa7b8e8551134e27b1d5/STEAM-Education-in-the-View-of-the-Bulgarian-Teacher.pdf

BELEZHKI:

1. Nacionalna programa za izgrazhdane na uchilishtna STEM sreda na Ministerstvo na obrazovaniето i naukata. Rykovodstvo za kandidatstvane. MON, Sofija
2. Obuchenieto po STEM – harakteristiki i problemi, https://www.researchgate.net/publication/355444596_Obucenieto_po_STEM-harakteristiki_i_problemi
3. Kompetentnosti i obrazovanie. Elektronna kniga. <https://web.mon.bg/bg/100770>
4. Ministerstvo na obrazovaniето i naukata, <https://web.mon.bg>

BIBLIOGRAFSKA SPRAVKA

1. Aleksieva, M. Urokyt v nachalno uchilishte – tradicii, tehnologichni novovyvedeniya i vyzmozhnosti za realizacija. V: Godishnik na BSU. Tom XXXVI, 2017
2. Beleva - Dimitrova, P. STEM tehnologii za povishavane interesa na uchenicite kym matematikata. V: Nauchno-metodicheskо spisanie na VTU „Sv. sv. Kiril i Metodij“. 1/2019
3. Doncheva, Ju. i kol. Syzdavane i izsledvane na STEALM centrove v obrazovaniето i socialno-pedagogicheskata sfera. Izd. „Primaks“. Ruse, 2021
4. Kakvo e STEAM obrazovanie i zashto e vazhno?. <https://pedagogika.bg/kakvo-e-steam-obrazovanie-i-zashto-e-vazhno/>
5. Mircheva, I. Obuchenieto po STEM – harakteristiki i problemi https://www.researchgate.net/publication/355444596_Obucenieto_po_STEM_-_harakteristiki_i_problemi
6. Radeva, S. STEM obrazovaniето trjabva da podkrepja i nasyrchava umenijata na decata za 21-vi vek i celite na OON za ustojchivo razvitie. V: Kljuchovi aspekti na STEM v etapa na rannoto detsko obrazovanie i vkluchvaneto na roditelite na malki deca. Rykovodstvo za detski uchiteli. UI „Sv. Kl. Ohridski“. Sofija, 2020
7. Khine, M., Areepattamannil, S. STEAM Education-Theory and Praktise, Publishing Springer Cham, 2019
8. Riley, S. Toolkit STEM to STEM Guide, The Institute for Arts Integration and STEAM, 2021
9. Taeho, Y., Kim, J., Chung, W., STREAM: A New Paradigm for STEM Education, 2021 <https://www.jstem.org/jstem/index.php/JSTEM/article/view/2438/2201>
10. Topalska, R. STEAM Education in the View of the Bulgarian Teacher https://www.researchgate.net/profile/Radoslava-Topalska/publication/356625349_STEAM_Education_in_the_View_of_the_Bulgarian_Teacher/links/6203aa7b8e8551134e27b1d5/STEAM-Education-in-the-View-of-the-Bulgarian-Teacher.pdf

ПРЕВЕНЦИЯ НА НАСИЛИЕТО И ТОРМОЗА В УЧИЛИЩЕ ЧРЕЗ РАЗВИВАНЕ НА ЕМОЦИОНАЛНИ И СОЦИАЛНИ УМЕНИЯ

доц. д-р Зорница Ганева
Бургаски свободен университет

PREVENTING SCHOOL VIOLENCE AND BULLYING BY DEVELOPING EMOTIONAL AND SOCIAL SKILLS

Assoc. Prof. Zornitsa Ganeva, Ph.D.
Burgas Free University

Резюме: Представената статия разглежда емоционалния аспект на училищния живот. Във фокуса ѝ е превенцията на насилието и тормозът в училище чрез развиване на емоционални и социални умения у учениците. Негативните поведенчески прояви, свързани с агресия, тормоз и насилие, се разглеждат като израз на незадоволени техни потребности, за които им липсват поведенчески умения за изразяване по социално приемлив начин. Формирането на емоционална и социална компетентност у децата не цели само превенция, а води до по-качествени междуличностни отношения и по-добро психично (емоционално) здраве. В противовес на агресията, насилието и тормоза в училище е необходимо да се работи за подобряване на емоционалния ресурс на децата.

Ключови думи: *емоционални и социални умения, потребности, превенция, насилие и училищен тормоз*

Summary: The article presents examines the emotional aspect of school life. Her focus is on the prevention of violence and bullying at school through the development of emotional and social skills. Negative behavioral manifestations (related to aggression, bullying and violence) are seen as an expression of their unmet needs, for which they lack the behavioral skills to express in a socially acceptable way. The formation of emotional and social competence in children does not only aim at prevention, but will lead to better interpersonal relationships and better mental (emotional) health. In contrast to aggression, violence and bullying at school is the improvement of children's emotional resources.

Keywords: *emotional and social skills, needs, prevention, violence and school bullying*

Борбата за място, за значимост и за уважение в междуличностните отношения започва още с прекрачването на училищния праг. С тях пристъпват и *потребностите от сигурност, принадлежност и приятелство*. Училището заема важна роля в света на децата. Преживяванията в този възрастов (училищен) период оказват силно влияние върху изграждащата се личност. За да

успеят в ученето, в реализирането на когнитивните си способности, да развият креативността си, децата имат потребността да се чувстват сигурни и спокойни над учебника, да се чувстват уверени, че ще справят и доволни, че могат да го споделят с група приятели. Личностното развитие вирее на място, където децата разчитат, че ще бъдат подкрепени и разбрани – в постъпките, в мотивацията, в преживяванията.

Създаването на *сигурна училищна среда и позитивен организационен климат през позитивна дисциплина*, както е заложено и в Закона за предучилищното и училищно образование (2016), не лесна задача пред никоя образователна институция. Актуализираният, заедно със споменатия закон, Механизъм за противодействие на тормоза и насилието в институциите в системата на предучилищното и училищното образование (2016) цели да развие и подкрепи такива политики и конкретни дейности на институциите, свързани с организирането на позитивна училищна среда. Този Механизъм е част от реализирането на приобщаващите политики, както и от Наредбата за приобщаващото образование (2017). Както е отбелязано в *Механизма* превенцията и интервенцията на насилието и тормоза в системата на предучилищното и училищното образование са неизменна част от тези политики.

Как да се създаде сигурна и приобщаваща училищна среда?

В настоящата статия вниманието е насочено към възможностите за *превенция на негативните поведенчески прояви* (свързани с агресия, тормоз и насилие) в училище. С идеята, че задоволяването на споменатите потребности на децата по социално приемлив начин е обвързано с емоционална и социална компетентност. Във формирането на *емоционални и социални умения* се открива възможността за „придобиването на *афективна сигурност* като основа за стабилност на личността и междуличностните отношения” (Гитуни, 2003: 9). Афективната сигурност се определя като „основен трамплин за качествен живот само доколкото се придружава от едновременното укрепване на идентичността и особено на *емоционалната идентичност*” (Гитуни, 2003: 16).

Темата за агресията, тормоза и насилието в училище не е нова, но е актуална, заради постоянно и бързо променящия се свят на технологиите, а с тях и децата, начинът им на взаимодействие, учене и общуване. Промените в развитието на идентичността и Аз-концепцията имат нужда да се разглеждат вече и през призмата на формиращия се „дигитален Аз” на децата. Необходимо е да търсим по какъв начин дигиталният свят рефлектира върху новите компетентности, но и върху „аналоговите” – емоционални и социални компетентности. Последните са важни и липсата се проявява в голяма степен в тази училищна проблематика. В училище, училищната общност дава силен гласък в развитието на идентичността на детето. В книгата си „Емоционалната интелигентност” Гитуни разкрива идентичността на човека през включените в нея три елемента – инстинктивен, емоционален и познавателен. В своята практика той достига до разбирането, че „емоционалното измерение е не само главната основа на идентичността; то осигурява нейното единство, като осъщест-

явя връзка между рационалното и инстинктивното измерение (Гитуни, 2003: 12). *Управлението на емоциите* е ключово умение в *себеутвърждаването* (пред себе си и сред другите).

Както отбелязва детският психоаналитик П. Деларош „децата бързо схващат, че училището им предлага нова среда, в *съзвучие* или в *противоречие* с тази на семейната среда” (Деларош, 2010: 162). Но те продължават да искат да задоволят своя *стремеж за сила* и да *търсят сигурност*. Тази сигурност много често е разклатена от негативни взаимоотношения със съученици, силата се задоволява през агресивно поведение или насилствено поведение (и тормоз). „*Грешно*” *задоволените потребности* изпълват вътрешния свят на децата с неприятни емоционални преживявания. Емоционалните страдания работят както в пострадалия от негативното поведение ученик, така и в ученика, който ги е задействал.

Един от най-ефективните подходи срещу проявата или справянето със агресивно и насилствено поведение е формирането на емоционална и социална компетентност у децата. Подкрепата на учениците в търсенето на себеутвърждаване, принадлежност и личностно развитие задължава възрастните (учители, непедагогически персонал и другите специалисти в образователните институции) да развият своите емоционални и социални умения.

Агресия. Насилие. Училищен тормоз

В различните области на социално познание има голям брой дефиниции и описания на понятията *агресия*, *насилие*, *тормоз*. За да направя връзка с емоционалните и социални аспекти на този тип поведения, в контекста на превенцията им, ще се фокусирам върху част от тях.

Агресивното поведение е открито заявяване на себе си или пасивно принуждаване на друг, с което се навлиза в личното пространство на другия човек, *наранявайки* го физически или /и психически (емоционално). Агресията впитва в себе си базовите *емоции гняв и/или страх*. В „Социално познание и междуличностно взаимодействие” авторът представя достъпни описания на две от основните поведения, които да послужат за отправна точка в интерпретирането им:

„**Агресията** (Sain, 1985) включва:

- намерението да се навреди или да се създаде впечатление за *превъзходство* у другите;
- не включва задължително физическо насилие;
- може да се разглежда или не като *мотивирана*;
- агресията невинаги се разглежда отрицателно, но е вероятно да е отрицателно санкционирана, когато един от участниците не влиза доброволно и с готовност във взаимодействието;
- прилагането на етикета „агресивен” в пейоративен смисъл към човек или хора е въпрос на *субективна преценка* от страна на етиктиращия;

- етиктирацията ще бъде повлияна от собствената си *ценностна система* и от възприятията си за степента, до която лицето или лицата, към които е приложен етикетът, действат провокативно или отбранително”.

Насилието

- включва използването на *физическа сила*;
- макар че често е продиктувано от *агресивна мотивация*
- от време на време може да се използва от лица, ангажирани във взаимодействие, което *и от двете страни се разглежда като вътрешно над-граждащо*”. (Андреева, 1998: 415).

Официалната дефиниция, която се употребява в Механизма за противодействие на тормоза и насилието, гласи: „**Насилие**“ над дете е всеки акт на физическо, психическо или сексуално насилие, пренебрегване, търговска или друга експлоатация, водеща до действителна или вероятна вреда върху здравето, живота, развитието или достойнството на детето, което може да се осъществява в семейна, училищна и социална среда” (Правилник за прилагане на ЗЗД).

В същия документ на МОН са включени и описания за поведението на **тормоз** „като специфичен вид насилие сред децата и е сред най-неуловимите форми на **агресивно поведение и насилие**. Тормозът между връстници е групов феномен. Случаите на тормоз се извършват в групова среда, в присъствието на други връстници и в отсъствието на възрастни. Тормозът, независимо от това как се упражнява, е много сериозно, *оставящо траматични следи действие*” (Механизъм за противодействие на тормоза и насилието). Според изследователя Кен Ригби тормозът включва „желание да се нарани някой + действието на нараняване + несъразмерност на силите + (по правило) повторение на поведението + несправедливо използване на сила + видимо наслаждение на насилника и чувство за потиснатост на жертвата “ (Класна стая без тормоз, 2016: 11). В „Класна стая без тормоз” авторите определят: „Тормозът, на първо място, е *модел на общуване и социално взаимодействие*, чиято цена е висока и за двете страни. Децата, които тормозят други деца, обикновено страдат от *несигурност, страх и емоционални травми*, на които не се обръща адекватно внимание в семействата” (Класна стая без тормоз, 2016: 13).

Трудност в тяхното разграничаване от възрастните и от децата, идва от тяхното видимо или невидимо проявление и от общите им разновидности:

- Видове агресия: физическа, вербална, индиректна, емоционална;
- Видове насилие: физическо, психическо, сексуално, пренебрегване, кибер;
- Видове тормоз: физически, психически, сексуален, кибер.

Както се вижда, носещите негативни преживявания поведения имат много общи характеристики:

- Социално взаимодействие. Нараняващо поведение;
- Навлизане в личното пространство – физическо и психическо (емоционално);
- Насилствено общуване;
- Гняв. Страх;
- *Желание или потребност*;
- Субективна преценка;
- Емоционална травма. Физическа травма.

Посочените интеракции на физическо и психическо ниво продължават да бъдат изследователския научен интерес, въпреки поставеното далечно начало. Както коментира Изард (Психология на емоциите, 2017), още Макдоугал (1908) и Фройд (1938) полагат основата на изучаване на *взаимовръзките между емоциите, мотивацията и поведението*. Изведените характеристики пряко кореспондират с емоционалните и социални умения или по-скоро с тяхната липса. В „Идентичност и социална компетентност” (2013: 44) авторите уточняват, „че децата могат да имат един от четирите дефицита: **дефицит на умения, в които нямат знания или когнитивни умения за действително поведение, дефицит в изпълнението, дефицит в уменията за самоконтрол и дефицит в самоконтрола на изпълнението**”. Кои са уменията, които ще осигурят афективна сигурност и подобряване на взаимоотношенията между децата?

Емоционална компетентност. Социална компетентност

Емоционалните и социални умения стоят на научните изследвания на много изследователи в областта на емоционалната и социалната интелигентност. Със силна значимост и влияние в тази изследователска сфера са разработените модели за емоционалната интелигентност на Питър Соловей и Джон Майер (MEIS – Mayer, Salovey, Caruso & Chuck Wolfe Associates, 1999), Рувен Бар-он (EQ – Bar-on & Multi- Health Systems, 1997), Даниел Голман (Emotional Intelligence, 1995), Институт за здраве и човешки потенциал (EI-360 – ИНР, 2000) и др. В синтезиран вид, емоционалната интелигентност се определя като способност (съвкупност от емоционална, лична и социална способност).

- да усещаме, обръщаме внимание и наблюдаваме собствените си емоции и тези на другите;
- да се ориентираме сред тях, да ги разчитаме и разбираме;
- да ги използваме за улесняване и адаптиране на нашите мисли и поведение, за да направим съответните полезни действия, да разрешим проблемите си.

Моделите за емоционална интелигентност са изградени от емоционални и социални умения, чието формиране и развиване води до по-качествени междуличности отношения и по-добро психично (емоционално) здраве. В контекста на превенцията на насилствено поведение, което е определено от невъзможността да се демонстрира емоционално и социално приемливо поведение, ще посоча комплекс от уменията, които кореспондират с неговата промяна:

- **Емоционално самосъзнание:** идентифициране на собствените емоции, разбиране на собствените емоции, асертивно изразяване на емоциите;
- **Емоционално знание за другите** и разпознаване на емоциите на другите;
- **Асертивност:** себеутвърждение, самоуважение, самоувереност;
- **Себемотивация:** целеустременост, оптимизъм;
- **Адаптивност** (приспособимост);
- **Емоционално управление:** контрол на импулсите, самообладание, ръководене на емоциите;
- **Емоционално взаимодействие:** изразяване на емпатична загриженост, разбиране на другите, социална отговорност.

Деца имат нужда от модели на междуличностно общуване, в които изразяването на потребностите и себеутвърждаването са чрез **асертивно поведение**. Когато си асертивен, заявяваш и отстояваш своите права, мнение и чувства по начин, по който приемаш и уважаваш правата, мнението и чувствата на другия. „Асертивното поведение е свързано със самооценката и самоувереността, защото азът се чувства компетентен и сигурен в себе си, което го кара да взимодества по-добре с другите (Alberti & Emmons, 1994)“ (Левтерова и кол., 2013: 85).

В противовес на агресията, насилието и тормоза в училище е необходимо да работим за развиване на емоционални умения, емоционална грамотност, емоционална компетентност за изграждане на позитивен училищен климат и подходяща психологическа среда. „Детето проявява недоволство, яд, гняв – това са сигнали, че то иска да удовлетвори свое желание, но *не знае как*. Нужна му е помощ да открие каква точно *потребност* има. Необходимо е да се покаже на детето *как* да постигне желаното от него по най-добрия начин“ (Бончева, 2015: 20).

Емоционалните и социалните умения са благодатна почва за създаването на сигурна училищна среда, където учниците да развиват своя личностен ресурс. **Потребностите и емоциите**, с които учениците пристъпват и живеят в училище, имат нужда от приемането им и подкрепата на възрастните. Заедно с ученето по отделните дисциплини, децата имат потребност да се учат как да взаимодействат чрез емоционално и социално интелигентно поведение. Децата ще успеят да проявят своя когнитивен потенциал, ако ги мотивираме да задоволяват техните потребности чрез **подобряване на техния емоционален ресурс**. *Тази статия е колкото за децата, толкова и за нас възрастните – родителите, учителите и специалистите в училище.*

Литература:

1. Андреева, Л., Социално познание и междуличностно взаимодействие”, София, 1998
2. Бончева, Ив., Детската агресия. Градивна или деструктивна, Варна, 2015
3. Гитуни, М., Емоционалната интелигентност, изд. Просвета, София, 2003
4. Деларош, П., Родители, осмелете се да кажете не, ЦПП, БПП, 2010
5. Изард, К, Психология на емоциите, изд. Здраве и щастие, София, 2017
6. Левтерова, Стаматов, Сарийска, Горанова, Идентичност и социална компетентност, УИ П.Хилендарски, Пловдив, 2013
7. Нецелман, Щефан, Ангелова, Класна стая без тормоз, 2016
8. Орме, Г., Емоциональное мышление как инструмент достижения успеха, Москва, 2003
9. Закон за предучилищното и училищно образование, МОН file:///C:/Users/Administrator/Downloads/Zkn_PedUchObrazovanie-izm07022023.pdf
10. Механизъм за противодействие на тормоза и насилието в институциите в системата на предучилищното и училищното образование, МОН file:///C:/Users/Administrator/Downloads/zap5906-Mehzm-281217.pdf

ИНОВАТИВНИ ПРАКТИКИ ЗА ОНЛАЙН УНИВЕРСИТЕТСКО ПРЕПОДАВАНЕ

доц. д-р Катя Михайлова

Университет за национално и световно стопанство

INNOVATIVE PRACTICES FOR ONLINE TEACHING AT UNIVERSITY

Assoc. Prof. Katia Mihailova, PhD

University of National and World Economy

Резюме: Статията представя резултати от научно изследване, целящо да изведе и опише иновативни методи за онлайн университетско преподаване, прилагани от преподавателите в онлайн семестрите по време на пандемията от 2020-2022 г. За набиране на първична информация са използвани следните методи: наблюдение, систематичен преглед чрез Google, съдържателен анализ. Представеното тук изследване е част от научноизследователския проект: „Онлайн университетското обучение: студентската, преподавателска и управленска перспектива“, финансиран със средствата от целевата субсидия за НИД на УНСС по договор № НИД НИ – 24/2020.

Ключови думи: *онлайн обучение, университет, иновативни методи, университетско преподаване, видеолекции, видеоучебник.*

Abstract: The article presents the results of a scientific research aimed at deriving and describing some innovative methods of online university teaching, applied by professors in online semesters during the 2020-2022 COVID-19 world health crises. The research applies the following methods for gathering of empirical information: observation, systematic review through Google, content analysis. The presented research is part of the research project: „Online university education: the student, teaching and management perspective“, financed by UNWE following the Contract № NID NI - 24/2020.

Keywords: *online learning, university, innovative methods, university teaching, video lectures, video textbook.*

Въведение

Трите семестъра, които преживяхме по време на пандемията от CoVID-19 (летен семестър на 2019-2020, зимен и летен на 2020-2021), оставиха разнообразни модели за онлайн университетско обучение. Българските университети избраха най-различни форми за провеждане на онлайн обучението – чрез размяна между преподавателите и студентите на текстове и други документи по

имейл, чрез педагогическа комуникация през социално-медийни платформи като Facebook и Messenger, през комуникационни платформи като Skype, Viber, през платформи за електронно обучение като Moodle, MS Teams, Zoom, Google Meet. Технологично опосредено преподаване от дистанция чрез Moodle, така нар. дистанционно обучение като форма вече беше известно и апробирано. Университетското преподаване, при което педагогическата комуникация между преподавател и студенти се осъществява чрез популярни социални медии, което също е вариант на дистанционно обучение, е форма на преподавателска иновация в условия на принудително онлайн обучение. Обект на представеното тук изследване са именно иновативните форми на университетско преподаване, които се проявиха по време на принудителните онлайн семестри през пандемичните 2020 – 2021 г. Изследването тръгва от хипотезата, че в стресовата пандемична ситуация и при наложената социална изолация, университетските преподаватели мобилизират креативното си мислене, за да намерят педагогически подходи, чрез които ефективно да преподават учебното съдържание. Хипотезата се ражда въз основа на лични преподавателски наблюдения на реакциите на колегите по време на извънредното положение и последвалата епидемична ситуация. А също и върху резултатите от онлайн анкетите, които проведохме през втората седмица на онлайн обучението и по време на първата онлайн сесия през 2020 г., за да проверим нагласите на студентите и преподавателите от УНСС към онлайн обучението (Михайлова, Мирчев, 2021). Изследването е реализирано чрез прилагане на систематичен преглед чрез Google по ключови думи „онлайн преподаване“, „онлайн лекции“, „онлайн университет“, „видео лекции“ в периода септември – декември 2022 г. Освен това са използвани и възможностите на наблюдение с участие за идентифициране на иновативни преподавателски практики. Приложени са и елементи на съдържателен анализ за изследване на идентифицираните единици за изследване – а именно факти, показващи новаторски подходи за университетско онлайн преподаване в пандемична ситуация.

Теоретична рамка

Няма съмнение, че пандемията и принудителните онлайн семестри изискаха от нас преподавателите бърза и ефективна адаптация. Ние трябваше да покажем, че има как да се справим с извънредността на ситуацията и да справянем на студентите си и техните семейства. Защото да преподаваш онлайн в условия на пандемия, не означава буквално да си прочетеш лекцията пред компютъра или да покажеш няколко предварително подготвени изображения (снимки, графики, РРТ слайдове, видеоклипове) на аудитория от студентски аватари и тук-там живи студенти. От нас се искаше да съхраним височината на духа, който единствено успяваше да ни изведе над злокобните вечерни

справки на НОЩ (Национален оперативен щаб¹). Изпълнението на подобна задача предполага като първа стъпка бърза социална адаптация на преподавателите към епидемичната обстановка и новата онлайн форма на обучение.

Част от университетите дадоха възможност на преподавателите сами да избират чрез каква комуникационна платформа и как да проведат онлайн лекциите. При това решение има преподаватели, които си самоосигуриха достъп комуникационните платформи за видео конферентни разговори в групи до 100 души, за да обезпечат технологично учебния процес. Да си самоосигуриш обучителната платформа е същото като да си самоосигуриш учебната зала и необходимата материална база за провеждане на традиционните лекции. Материалното обезпечаване на образователния процес е и винаги е било задължение на работодателя, на университета и вероятно е коректно и в условията на онлайн семестри и сесии да се очаква от работодателите да имат този ангажимент. Особено когато онлайн обучението е принудително и не е свободен избор на преподавателите и студентите.

Друга част използваха единна платформа с осигурен достъп на всички участници в онлайн семестъра чрез лични акаунти на преподаватели и студенти. УНСС беше първият български университет, който успя да организира онлайн обучение с възможност за видео и аудио връзка, спазвайки установеното учебно разписание и график. Това беше управленска иновация, която преподавателите и студентите единодушно и екипно подкрепиха и доразвиха.

„Иновация“ е дума с положителни конотации в нашата културна среда. Асоциира се с нещо добро и положително, което води до развитие. Едновременно с това иновацията може да се прояви и форми на социално девиантно поведение извън нормативното очакване. Тук иновацията се употребява в положителния регистър на нейния смисъл и още в качеството ѝ на една от петте форми за социална адаптация, дефинирани от Робърт Мъртън (Merton, 1968). Останалите са: съответствие – индивидът напълно се синхронизира с изискванията на новата социална среда; ритуализъм – поведение, придържащо се към традиционните, установените нормативни очаквания и отхвърлящо заместилите ги и наложен нов ценностен порядък; ритризм (примирение) – проявява се чрез пасивна нагласа и поведение поддържащо новия ред; бунт – отхвърляне на ценностите на средата и предложените средства за утвърждаването им, изповядване на индивидуални ценности и намиране на алтернативни средства за утвърждаването им.

Формите на адаптация „ритуализъм“, „ритризм“, „бунт“ по скоро нямат потенциал да предизвикат положителен ефект по отношение на онлайн преподавателската работа в условия на социална изолация. Ритризмът (примирение) е диаметрално противоположна форма на позитивната свобода, сво-

---

¹ Заповед на министър-председателя за създаване на Национален оперативен щаб № Р-37, 26.02.2020 <https://coronavirus.bg/bg/231>

бодата да създавам, която именно беше необходима по време на пандемията, за да поддържа височината на духа. Ритуализмът, т.е. придържането към установените модели за традиционно преподаване в аудитория, не можеше да даде добри резултати, тъй като дали ни харесва или не, образователната среда по време на пандемията рязко се промени, за да се съхрани живота и здравето на хората. С бунт беше безсмислено дори и да се опитва адаптация към пандемичната онлайн образователна среда.

Най-добър ефект по отношение на социалната адаптация на преподавателите към новата и стресова онлайн обучителна среда би могло да даде съчетанието между формите „съответствие“ и „иновация“. Съответствие, доколкото е необходимо хармонизиране на човека със средата, но без да се стига до личностно обезличаване. Тази хармония на човек и общество беше необходима като фон, на който да се разгърне иновацията. Иновативното мислене, чийто продукт е иновационната дейност, е изключителна задача на университетското образование.

Върху търсене на практически проекции на това съчетание в онлайн преподавателската работа е фокусирано представеното тук изследване.

Възниква следващият въпрос. Иновация, но каква? Със сигурност иновация, която води до възходящо личностно развитие, а не до затъване в социални девиации. Следователно, търсят се новаторски преподавателски подходи, които да развият нови умения, чрез които студентите да влязат в съответствие с дигиталното комуникационно пространство, в което учат, работят и живеят, и същевременно с това да не излизат от академичните норми за обучение.

Иновативни форми

Голяма част от преподавателите, работещи със специализираните платформи за онлайн обучение, разнообразиха онлайн лекциите си със:

- Систематизирани статични или анимирани презентации на лекционното съдържание;
- Различни видове изображения: статични – снимки, графики, мемета; динамични – кратки видеоклипове, филми;
- Музика и звукови ефекти.

Пандемията затвори книжарниците и библиотеките и в спешен порядък, бяхме принудени да дигитализираме учебните материали, с които работим, за да могат да бъдат използвани от студентите в тяхната самоподготовка. В тази форс-мажорна дигитализация на учебни материали – статии, студии, части от монографии и учебници, не бе повдигнат въпроса за авторските права и интелектуалната собственост върху дигитализираните и разпространявани сред студентите учебни материали. Всичко изведнъж стана на всички, споделено и общодостъпно, каквото би трябвало да е познанието. Голяма част от дигитализираните по време на пандемията материали са все още свободно достъпни в интернет.

Забележителна иновативна форма са интерактивните учебници. Четири такива учебника бяха разработени за целите на онлайн обучението по време на пандемията. Достъпни са в платформата за дистанционно обучение на УНСС Moodle (Пейчева, 2019). Всеки от тях представлява електронна книга, но не книга в Pdf формат, каквито често четем. Pdf книгите са статични текстове, създадени от автора. Електронната книга е динамична. Изградена е върху идеята за активност и възможността за реактивност на читателя. В този ред в структурата на интерактивните учебници са ясно разграничени две части:

- Първата представлява учебния материал чрез текст, изображения, аудиовизия;
- Втората е изградена от учебни задачи в най-различни форми – кръстословици, интерактивни пъзели, тестове, които студентите решават в самия интерактивен учебник.

Подобна идея и проект за електронен интерактивен учебник „Медиите като маска и регулацията – лицето зад маската (проект за е-учебник по регулация на медиите)” бе представена през 2013 г. от Катя Михайлова на научна конференция на БСУ на тема „Знанието – традиции, иновации и перспективи” (14.06.2013 г.). По-късно, през 2014 г. е-учебникът бе напълно разработен като учебно съдържание и публикуван на интернет платформа, позволяваща интерактивност. Получи четири положителни рецензии (проф. д.п.н. Галя Христонова, проф. д-р Маргарита Пешева, доц. д-р Андрей Бунджулов, доц. д-р Живко Драганов), но не бе приет като университетско интерактивно учебно пособие и съдържанието му бе трансформирано в традиционната форма на университетски учебник на хартиен носител (Михайлова, 2016). Изглежда, че тогава 6 години преди принудителната „всеобща дигитализация“ на висшето образование по време на пандемията от 2020-2022 г. времето на този тип образователна иновация все още не беше дошло. Все пак, всяка иновация, за да бъде възприета, освен да е смислена, трябва да е представена на общността във време и форма, в които общността да може да я възприеме.

Принудителните онлайн семестри родиха и друг тип иновация в университетското пространство. Това са академичните видеолекции. Видеолекциите са широко използвани в частните школи за неформално обучение, в бизнес компаниите за обучение на персонала и в други подобни извънуниверситетски среди. По време на пандемията, те като форма на онлайн обучение влязоха и в университета. „Видеолекциите“ като преподавателска иновация са идентифицирани чрез медиен мониторинг в социалната медия YouTube, проведен в рамките на този проект.

Идентифицирани и анализирани са видеолекции на преподаватели от:

- Преподаватели от ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“;
- Преподаватели от НАТФИЗ „Кръстьо Сарафов“;
- Нов български университет;

- СУ „Св. Климент Охридски“;
- Икономически университет – Варна;
- Университет за национално и световно стопанство.

Университетските видеолекции от времето на онлайн семестрите, представляват видеозаписи на лекции, които преподавателите четат, следвайки учебната програма на съответния курс. Видеолекциите се публикуват на:

- Страниците на университетите, от които са преподавателите – такава е практиката на Великотърновски университет, например;
- Интернет страници на преподавателите – университетски блогове, има такава практика в УНСС, лични страници на преподавателите;
- В YouTube каналите на университетите (ВТУ) или университетските звена (Стопански ф-т на СУ); личните канали на преподавателите – лектори.

Публикувани в интернет, а не само в университетските платформи за онлайн обучение, които са достъпни само за обучаемите, видеолекциите стават достояние за публика, извън академичните среди. Това има своите предимства – например: популяризиране на знанието, обществен контрол върху учебното съдържание и начините на преподаване в университет, защото университетът все пак е публична институция, особено държавните, в която се формира мисленето на младото поколение. Има и своите недостатъци, доколкото винаги съществува възможност от конфликт по повод преподаваното учебно съдържание – както знаем познанието има най-малко две страни.

Могат да се разграничат следните два типа видеолекции, съобразно институционалната им идентификация:

- Подписани от преподавателите – това са видеолекции, публикувани по собствена инициатива на лекторите в личните им интернет платформи. В тази група попада по-голямата част от анализираният тук видеолекции.
- Подписани от институцията – това са видеолекции, реализирани и публикувани от съответното висше училище или университетско звено (ВТУ, НБУ, Стопански ф-т на СУ).

Съобразно методиката, по която са направени, се открояват следните типове видеолекции:

- Запис на проведена онлайн лекция в рамките на учебното разписание. Реализацията на този тип видеолекция изисква: запис в реално време на онлайн лекцията чрез функция за запис на екрана в платформата, в която се провежда лекцията или чрез външно приложение за запис на екрана. Записаният видеоматериал се публикува без монтаж (Икономически университет – Варна);
- Запис на проведена онлайн лекция – по методиката, описана в предходния вариант плюс линеен, покadroв монтаж на записаното аудиовизуално съдържание (УНСС, СУ, НАТФИЗ);

- Запис на проведена онлайн лекция плюс художествен и вътрешнокадров монтаж и допълнително озвучаване. Видеолекциите от този вариант наподобяват характеристики на аудиовизуално произведение (филм) (УНСС).
- Заснета лекция, предназначена за четене в онлайн или традиционна аудитория (ВТУ).

Първата видеолекция в УНСС беше записана по време на онлайн лекцията по университетската дисциплина „Икономическа социология“ на 25.03.2020 г. (дванадесет дни след започването на онлайн семестъра). Видеолекцията е публикувана на 27.03.2020 г. в университетския блог на преподавателя доц. д-р Катя Михайлова и в нейния YouTube канал и е на тема „Короната на живота, любовта и познанието“. Видеолекцията е представява художествен монтаж на запис на проведена онлайн лекция. В същата стилистика са и останалите три видеолекции на преподавателя.

Първият пълен курс от видеолекции от типа монтиран запис на проведена онлайн лекция е реализиран и публикуван от проф. д.с.н. Михаил Мирчев, УНСС през май-юни 2020 г. Това е курсът по „Социология“ за специалности от професионално направление „Политически науки“. Отличителна черта тук са съдържателните текстови резюмета, придружаващи всяка от видеолекциите в курса. Проф. Мирчев продължава да филмира и публикува в YouTube канала си онлайн лекциите си и в следващите онлайн семестри. По същото време той преподава и във ФНОИ на СУ. Курсът от видеолекции там е подложен на критика от определени среди – казусът заслужава самостоятелно изследване.

Първият институционален курс видеолекции е реализиран от Великотърновски университет „Св. Св. Кирил и Методий“. Цикълът от видеолекции включва лекции по фундаментални университетски дисциплини, специално подготвени и заснети в официална университетска зала. ВТУ успя по време на онлайн обучението да излъчи три пълни цикъла с видеолекции. Тези видеолекции освен образователната си роля, имат и функция по отношение на изграждане на университетския имидж не само като образователна институция, но и като високоинтелектуална академична общност. Лекциите са достъпни на страницата на университета и в университетския YouTube канал. Тук, в приложение са посочени интернет адресите на описаните университетски видеолекции.

Иновативните подходи при осъществяването на онлайн лекциите, интерактивните учебници, видеолекциите – всички тези иновативни форми за университетско преподаване в онлайн среда, естествено рефлектират и в съответни иновативни практики при текущото оценяване и онлайн изпитването на студенти. Една подобна практика е така напр. „Видеоучебник“, приложен в онлайн курсовете по „Социология на комуникациите“ в УНСС през 2020-2022 г. Практиката продължава да се прилага и в първия курс след

пандемията, който протече изцяло в традиционна форма на живо университетско обучение. Ето какво представлява тя.

„Видеоучебникът“ е изпитна задача, курсова работа, но не реализирана чрез средствата на писмеността, а чрез изразните средства на аудио-визуалния език. Като форма това е аудио-визуален творчески продукт – видео, клип, влог, филм.

Има известна доза метафоричност в наименованието – ако то бъде прието буквално, излиза, че от студентите се изисква да създадат учебник по дадена дисциплина, което е непосилна за тях задача. Затова в смисловото поле на „учебник“ тук се визират знанията и уменията, които студентът е придобил по време на обучението си и, които представя във финалния изпитен продукт.

От гледна точка на съдържанието представлява научна разработка по тема в предметния периметър на дисциплината, с адекватна теоретико-методологическа рамка и методически подходи. Неотменимо изискване при разработването на видеоучебник е спазването на научните и академични етични стандарти. С други думи казано, видеоучебникът е курсова работа – есе, реферат, изследване, но реализирана чрез езиковите средства на аудио-визията.

Вече три поредни учебни години (зимен семестър 2020-2021, 2021-2022, 2022-2023) студентите по социология от УНСС разработват „Видеоучебник“ като изпитна задача в рамките на обучението по дисциплината. Методиката за работа е представена в учебно-методическото пособие „Меди@ Общество. От книгата до видеото“ (Михайлова, 2023).

Иновациите в онлайн обучението и Стратегията за развитие на висшето образование 2021-2030

Веднага след приключването на първия принудителен онлайн семестър – летен на 2019-2020 г., Министерството на образованието и науката предложи Проект за Стратегия за развитие на висшето образование 2021-2030 г. През декември 2020 проектът беше приет от Народното събрание като Стратегия за развитие на висшето образование 2021-2030 г.² Дали линията на развитие, планирана в Стратегията ни харесва или не, е въпрос на субективната ни оценка – имаше не малко становища на колеги преподаватели изразяващи критично и дори негативно отношение към проекта. Обективно погледнато, Стратегията е рамката, в която се очаква да се развива българското висше образование и респективно, ние в него. Щом е в сила, значи трябва да се опитаме по някакъв начин да се адаптираме към нея.

Стратегията предвижда така нар. „всеобща дигитализация“ на висшето образование и конкретна цел за визуализация на минимум 50% от учебната литература до 2030 г. „Всеобща дигитализация“ предполага дигитални форми

---

² Стратегия за развитието на висшето образование в Р България 2021-2030. Приета с Решение на 44-то Народно събрание на 17 декември 2020 г. Обн. ДВ 2, от дата 8.1.2021 г.

на преподаване, изпитване и съответно дигитални форми на изпитни работи от страна на студентите.

Разгледаните тук иновативни практики за онлайн университетско преподаване – използване на визуални и аудиовизуални материали по време на лекциите, дигитализиране на класически учебни материали, електронни интерактивни учебници, разработване на видеолекции и „видеоучебник“ вместо стандартната курсова работа, напълно влизат в линията заявените приоритети в националната политика за развитие на висшето образование. Те представляват иновативна форма за адаптация към новата образователна и обществена среда и затова, защото са разработени на нов за академичното пространство език – аудио-визуалния език, чрез който се постига новаторска форма за представяне на учебно научно съдържание, адекватна на очакванията на обучаемите като дигитално поколение. Освен това те развиват способността за творческо мислене и създаване на творчески научни продукти както у студентите, така и при преподавателите. Не може да изискваме от студентите креативно мислене, ако самите ние като преподаватели не сме показали, не само разказали, в какви форми може да се прояви творческото научно осмисляне на реалността.

Приложение

Видеолекции на доц. д-р Катя Михайлова, УНСС

Лекция 1. „Короната на живота, любовта и познанието“, 27.03.2020

https://youtu.be/PFHhD_pX58w

Лекция 2. „Семейството на социологията“, 5.04.2020

<https://youtu.be/mpI9PT1umsY>

Лекция 3. „Социална мобилност на три поколения българи“, 28.04.2020

<https://youtu.be/fvSM6DGCY3A>

Лекция 4. „Как оцелява светът 2 и повече хиляди години“, 23.05.2020

<https://youtu.be/8IE3Af-k7UY>

Видеолекции на проф. д.с.н. Михаил Мирчев, УНСС

Плейлист „Социология за Политически науки“

<https://youtube.com/playlist?list=PLdZRutrCn-plMiOLsGHO9B9TSS-EALUsH>

Плейлист „Икономическа социология“

<https://youtube.com/playlist?list=PLdZRutrCn-plMiOLsGHO9B9TSS-EALUsH>

Плейлист „Модерни социологически теории“

<https://youtube.com/playlist?list=PLdZRutrCn-plMiOLsGHO9B9TSS-EALUsH>

Плейлист „Социална работа с етногрупи и общности“

<https://youtube.com/playlist?list=PLdZRutrCn-pmv9UEyVPbY-bT5BV7Ds5Jn>

Видеолекции на доц. д-р Александър Найденов, УНСС

Видео уроци по статистика <https://statistika.bg/video.html>

Онлайн лекции на преподаватели от ВТУ <https://www.uni-vt.bg/bul/pages/?page=4828>

Онлайн лекции на проф. д-р Александър Илиев, НАТФИЗ
Комедия дел'Арте. Лекция 2. <https://youtu.be/YJHc-dBB6Uo>

Комедия дел'Арте. Лекция 3. <https://youtu.be/c1IzptuUGW0>

Комедия дел'Арте. Лекция 4. <https://youtu.be/IVnZio6wQmQ>

Онлайн лекции на проф. д-р Теодор Седларски, СУ

Икономически теории - Episode #03 <https://youtu.be/vXcO9G8eRmg>

Видеолекции на проф. Иван Петров, Икономически университет Варна

05. Бюджет на другите производствени (режийни разходи)

<https://youtu.be/qX2OjbeNvYw>

01. Въведение Контролинг https://youtu.be/fYIgrO_CVA8

„Видеоучебници“ – курсови работи, създадени по време на онлайн семестрите

Катя Михайлова. Онлайн изпит без преписване. Видеоучебници по „Социология на комуникациите“, УНСС, 2021 <https://youtu.be/n6nOgU2kUfg>

Катя Михайлова. Видеоучебници 2022: аудиовизуална социология на комуникациите <https://youtu.be/mxdSdBAMIV0>

Спонсориране на публикацията

Публикацията съдържа резултати от изследване, финансирано със средствата от целева субсидия за НИД на УНСС по договор № НИД НИ – 24/2020.

Литература

Mihailova, K., M. Mirchev. Parviat onlain semester v UNSS prez pogleda na studentite I преподаvatelite. V: Nauchni trudove na UNSS, Tom 3/2021, str. 13-56.

Mihailova, K., Medi@ Obshtestvo. Ot knigata do videoto. Sofia, IK – UNSS, 2023.

Mihailova, K., Medi@ Obshtestvo. Sofia, IK – UNSS, 2016.

Pecheva, M. Izsledvane, razrabotvane I vavejdane na inovativki metodi v procesa na obuchenie. UNSS Proekt № НИ - 13/2019.

Merton, R. Social Theory and Social Structure. The Free Press, 1968.

ШАРЕНАТА ЧЕРГА НА БЪЛГАРСКИЯ ФОЛКЛОР ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА СТУДЕНТИ СОЦИАЛНА ПЕДАГОГИКА

Смилена Смилкова

Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ гр. Бургас

THE COLORFUL QUEUE OF BULGARIAN FOLKLORE THROUGH THE VIEWS OF SOCIAL PEDAGOGICS STUDENTS

Smilena Smilkova

University „Prof. Dr. Asen Zlatarov“ Burgas

Резюме: Представеният материал е основан върху творческа задача, поставена на студенти, специалност Социална педагогика: да напишат есе на тема „Какво е българският фолклор за мене“. Разгледани са различни аспекти в интерпретирането на заложената идея от студентите.

Ключови думи: фолклор, студенти, социална педагогика.

Abstract: The presented material is based on a creative task set for students majoring in Social Pedagogy: to write an essay on the topic „What is Bulgarian folklore for me“. Various aspects in the students' interpretation of the set idea were examined.

Keywords: folklore, students, social pedagogy

За първи път в България думата фолклор е използвана от проф. Иван Шишманов – филолог, писател, университетски преподавател и политик. В своя труд „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина“, издаден през 1889 г. от Министерството на народното просвещение, той отбелязва: „...няколко думи за задачата и важността на българския фолклор въобще, под която дума ний ще разбираме съгласно с нейното буквално значение от folk – народ, и lore – знание, само това, което знае или вярва народа за себе си, за ближните си или за природата, която го окружава. Това знание е неговата наука, науката на нищите духом. Народът си има своя собствена медицина, свое право, своя философия и пр...тия скромни знания...са от голяма важност, защото ни дават възможност да вникнем в душата на народа, да се запознаем с представленията и идеите, които го движат, с понятията, които той си е образувам или наследил или заел и с начина, по който тия са се преобразили...“ (Шишманов, 1889:18-19)

http://macedonia.kroraina.com/sbnu/sbnu_index.htm

Михаил Арнаудов – български фолклорист, литературен историк и етнограф, в своите „Очерци по български фолклор“ пише: „Терминът фолклор е

сравнително нов, макар нещата, които се подразбират, и да са тъй стари. За първи път е употребен в 1846 г. в една статия на археолога William John Thoms, озаглавена „Folklore“. Тук като съдържание на думата са посочени „традиционните вярвания, легенди и обичаи, запазени у простия народ“, т.е. всичко онова, което дотогава е било означавано като „народна старина“ или „народна словесност“ и което се е предавало по устен път от поколение на поколение.“ (Арнаудов, 1968:12)

Литературният историк, критик и фолклорист Петър Динеков, обръща внимание на „своеобразния начин, по който и днес възприемаме фолклора – не само естетически, ...но и емоционално, патриотически, с любопитни очи, изправени пред един чуден, богат, неизчерпаем с познавателната си стойност свят.“ (Динеков, 1972:318)

В обръщението си към читателите на книгата „Фолклорът на сцена“, авторът Николай Ников споделя: „...фолклорът за мен е „съкровището на моя народ“... ценност (богатство)... фолклорът е и вкус, критерий... Фолклорът за мен е знание и усет, и докосване до всичко това, ключът, който отваря съкровищницата на дедите ни. Този усет живее само у българите и само чрез тях може да бъде споделен. Чрез този усет светът се приема в още по-голяма пълнота. (Ников, 2020:7-8)

Изобразителността, алегорията, символиката, обобщението, емоцията и чувствителността, заложен в българския фолклор, и в частност – музикален, са мощно средство за социализиране, комуникиране, себеизразяване, пречистване, връщане към корените и себепознанието, събуждане на творческата инвенция и свободен порив на духа.

Настоящата статия съдържа анализ на творческа задача, поставена на студенти, специалност Социална педагогика – задочно обучение в Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ гр. Бургас. Във връзка с изучаваната факултативна дисциплина „Социална превенция чрез музикален фолклор“, на тях е възложено да напишат есе на тема „Какво е българският фолклор за мене“. От една страна, студентите задочно обучение обикновено са хора работещи, със семейни ангажименти и във връзка с това – с изградени личен мироглед, мнение и опит – полезни и съществени условия, стимулиращи мотивирано обучение. От друга страна, спецификата на работа при бъдещите социални педагози изисква както теоретична и практическа подготовка за професионалната им дейност в различните сектори на социалната, социално-педагогическата и образователна сфера, така и умело, отговорно и качествено прилагане на овладените знания и умения в дейности, касаещи различни степени и вид на социална насоченост. В този смисъл, заниманията на студентите – социални педагози – с някои от изкуствата (музика и изобразително изкуство) са ценна и полезна информация както за тях самите, така и за приложение на вещина, и компетентност в бъдещата професия. Житейският опит и отговорното отношение към работата в часовете по „Социална превенция чрез музикален фолклор“ от страна на студентите, е причина за поставената задача от автора

на статията. Целта е да се провокира творческото начало у обучаемите, основано на разбирането и усещането им за българския фолклор – част от личностните им идентичност и национално самосъзнание. При изпълнението на творческата задача участват 16 студенти. Написаните от тях есета са пропити с гордост от принадлежността към българския народ и неговия фолклор, с възхищение от красотата и богатството му, с акценти към различни фолклорни проявления, детайли, лични предпочитания, впечатления.

Скиците на образността в разгледаните материали могат да се категоризират в следните линии: фолклорът като въздействие върху отделния човек; фолклорът – традиции и обичаи; музиката като част от фолклора.

Фолклорът като въздействие върху отделния човек

На въпроса „Какво е българският фолклор за мене“, студентите отговарят: „гордост“; „богатство“; „магия“; „емоция, която влиза в душите на хората“; „усещане за нещо велико, заложено в сърцето“; „вдъхновение“; „средство за комуникация между светове и култури“; „енергия, която зарежда тялото и ума“; „преплетена шарена черга“; „истински и смислен пристан“; „необятен космос“; „вечно живата памет на предците, прераждащи се във всяко следващо поколение“; „изкуство, което завладява и опиянява“; „уникална, неповторима и богата символика“; „прозорливост за бъдещите дни“; „идентичност“; „автентичност“; „истинност за ценностите и трудностите на битието ни“; „обединяващо звено, от което имаме нужда“; „преживяване“; „България“; „философия на народа“; „да знам кой съм и да не загубя себе си“.

Конкретно, в своите есета, студентите пишат:

„Фолклорът – това е връзката ни с нашите корени, с поколенията българи назад и с цялата тяхна мъдрост, предавана през вековете. Богатството на нашата земя и традициите ни, обрисувани по един красив, докосващ, разбираем и въздействащ начин... Гордост, умиление, обич...всичко истинско и значимо се заражда с едно малко зрънце на принадлежност към най-значимото „всичко българско и родно любя, тача и милея.““ (Н. Болградова)

„Българският фолклор е изключително богат и разнообразен. В себе си той носи изкуство и култура, предавани през годините от поколение на поколение, изгубили своя автор, но не и своята автентичност. Историите, срещани в думите на българските народни приказки, песни, легенди, пословици, обичаи са извор, от който може винаги да се почерпи знание или поука.“ (К. Тодорлиева)

„Българският фолклор е необикновен, защото в него е събрана цялата философия на народа, цялата история на България. Той е връзката между миналото, настоящето и бъдещето. Чрез фолклора хората изразяват своите чувства и мисли.“ (Р. Георгиев)

„Отживелица за едни и вдъхновение за други, фолклорът продължава да присъства в ежедневието ни, дори белязан със знака на миналото. Начините по които се забавляваме, почитаме културните празници и семейните поводи,

са показателни както за душевността ни, така и за социалните потребности, които имаме. Фолклорът за мен е пристан – истински и смислен. Поставя основните ценности на културата, в която съм израснала и ми припомня откъде е започнал пътят ми.“ (П. Педиева)

„Като една истинска българка, аз се възхищавам и гордея с българския фолклор и с високо вдигната глава мога да кажа, че съм Българка, носеща в себе си магията на българския фолклор. Има един цитат, който ми стана любим и винаги го свързвам с думичката фолкор: „ Песен от сърце извира, стъпка от душа се ражда“ !!“ (В. Недева)

„Когато се замисля за богатството на българския фолклор аз се чувствам малък, но не малък в смисъл на незначителен. По-скоро в смисъл на смирен и дълбоко впечатлен от този необятен космос на многовековното творчество на нашия народ. Найясно съм, че не притежавам нито достатъчно знание, нито необходимия опит, за да мога да си позволя да анализирам или философствам по адрес на това огромно наследство оставено ни от предците. Едно нещо обаче мога да си позволя и то е да го чувствам.“ (Н. Модеша)

Фолклорът – традиции и обичаи

„Народните обичаи изобщо и придружаващите ги обредности в мнозинството си са остатъци от стародавно езическо време, приспособявани отпосле постепенно към християнската религиозност.“ (Славейков, 2020:7)

„Обредите, които патриархалният човек изпълнява в своя делник и празник, имат сложна същност и разнообразно предназначение. Едно обаче е общо между тях: чрез изпълнението им човекът се стреми да омилостиви природата и съдбата, да ги направи по-благоклонни към себе си, близките си и към своя имот.“ (Ников, 2020:7)

„Народните обичаи и празници в бита на нашия народ са неотменна част от неговата култура...Те носят своята богата символика, която кара човека от дете да заживее с техните достойнства, да бъде носител и продължител на народните традиции...“ (Йорданова, 1988:13)

В есетата, студентите със съпричастност, сантимент и емоционалност описват своето лично съприкосновение с българските фолклорни традиции и обичаи:

„Нашето народно творчество облича в думи и мелодии образа на човека, неговите вътрешни потребности и житейски пътища. То е като верен спътник, който ни следва още от миналото навсякъде – и в добро, и в лошо. В него често се срещат митични и религиозни моменти, но най-вече е обвързан с традициите на всекидневния живот.“ (К. Тодорлиева)

„Имаме голяло многообразие от празници и обичаи. Благодарение на тях виждаме богатството на нашата народна култура...В нашите обичаи и празници са събрани богатият дух на народа, прозорливостта за бъдещите дни, вярата в доброто и надеждата за утрешния ден.“ (С. Тодорова)

„За щастие все още можем да се насладим на мистичния нестинарски танц, коледуването, лазаруването и кукерските игри, които прогонват злите сили. Българският дух е все още жив и се възплъщава в тези фолклорни танци и традиции, за да покаже своята идентичност и сила. Силно съм свързан с традициите на родния край на моите родители (с.Козичино). С гордост вода сина си да види автентичния празник „Лазаруване“, който се провежда на същото място както преди сто години. Радост е да видиш как потомци на различни родове носят с гордост носите на своите баби и дядовци и танцуват калгамашката под звуците на гайда. Вярвам, че щом традициите са запазени и до днес и се предават на младите поколения, българският народ ще пребъде. Важно е да знаеш от къде произлизаш, за да можеш да вървиш смело и упорито напред.“ (И. Петров)

„Спомням си, с настъпването на Сирни заговезни няхахме търпения баба да приготви яйцата и халвата и със сестра ми и братовчедите да се състезаваме с хамкането. Това всяка година го правим и с моите деца – те са много щастливи и винаги ме питат, кога ще гонят яйцето и халвата. А когато настъпи Лазаровден, обличахме със сестра ми народните носии и тръгнахме по къщите из селото с песни и танци, събирахме яйца и бонбони и се прибирахме щастливи. Всяка Коледа се събирахме цялата рода на село и посрещахме коледари, приготвихме обичайните ястия за Бъдни вечер. Усещането да се спазват българските обичаи е несравнимо, носи надежда и щастливи и незабравими мигове... Обичаите се пазят и предават от стар на млад, от празник на празник, от хоро на хоро, от китка на китка. Обичаят идва от обич, него всички го обичат и си го кътат.“ (Ц. Татарчева)

„Кукерите – един от най-известните български обичаи за прогонване на злите сили и лошотията от хората и техните домове. Маските, кукерските облекла и танци изразяват желанието на народа да се освободи от всички магии и злини, натрупали се през годините. Това също е един уникален танцов обичай, който няма аналог в света точно в този вид.“ (Р. Петрова)

„Гордея се, че съм българка, защото имаме славни традиции и обичаи които следваме и тачим. Единствено у нас се празнува баба Марта и се закичваме с мартенички. Мистичният ритуал с танцуването върху жарава – нестинарството, е уникален. Чрез българския фолклор ние представяме своите традиции, обичаи, обреди, откъде сме тръгнали. Горда съм, че съм българка именно заради нашата история, заради нашия фолклор, който е изключително „пъстър“, заради нашите традиции и обичаи...“ (Д. Грудева)

Музиката като част от фолклора

Голяма част от студентите изразяват своето отношение към фолклора в тясна връзка с въздействието, което българските народни музика, песни и танци оказват върху тях. Тази музика провокира спомени от детството, пробуждащи сантиментална нежност, радост, съпричастие, доволство и уважение към фолклорното ни музикално наследство.

„Спомени нахлуват в съзнанието ми и аз се озовавам отново там, на село. Лято е. Аз съм на 12. Седнал съм на купата сено грижливо натоварено на каручката, гордо хванал юздите в ръце. До мен е працядо ми. Бърка бавно в плетената си торбичка и изважда калъфа с кавала. Грижливо го сглобява и след кратко наместване започва музикалната магия. Умората от тежкия труд в миг изчезва и сладък унес изпълва душата. Старото магаре бавно и спокойно дърпа тежкия товар, не бърза за никъде, като че ли и то иска да се наслади колкото е възможно по-дълго на звучния глас на кавала. Аз също не бързам, искам това пътуване никога да не свърши. Старецът също не бърза, оставя кавала сам да ги реди ту дълги и протяжни дълбоки излияния, ту игриви и нехайни закачки. Старите му разкривени пръсти, както млади момци играят нагоре-надолу по цилиндъра на магическия инструмент. Неусетно времето минава и вече сме пред портата... След вечерята баба подканя дядо: „Йордане, вземи гайдата и ми посвири малко, че ми се пее!“

Дядо се прави че не му е кеф, но аз го познавам. Той най-обича да свири за баба... взема гайдата, затваря очи и я подкарва. Старицата също примижава и почва да ги реди. Думите, навързани като мъниста сами излизат, една от друга по-извити и красиви. Аз също затварям очи...и плача...от радост... Вече не съм на 12 и старците отдавна ги няма на беля свят, но не са изчезнали. Песента им все още живее в мен. Чувам я със сърцето си! Чувствам я с душата си! Значи и те са тук!“ (Н. Модеша)

„Моят працядо е свирел на тъпан, а дядо ми на баритон в духовия оркестър на селото. Чичо ми също като працядо ми е продължил с тъпан. Нямахте празник, на който да не присъства духовата музика на площада... Като чуя и до ден днешен музиката от северния край, цялата настръхвам от емоция и ми се иска да се върна в детските години.“ (Ц. Татарчева)

„Магията на българския фолклор е смесица между танц, музика, обичаи и обредност. И тази магия пази българското хилядолетия. Тя е съхранила в сърцето ни трепета от звука на гайдата или кавала – чувство, което не може да бъде описано – то трябва да се преживее.“ (К. Драгнева)

„Всеки един удар на тъпана е все едно удар на сърцето – препускащото влюбено сърце. Много от нашите народни инструменти са били изработени от естествените материали – животните, които хората отглеждали или дърветата, а родопската гайда и кавала – те все едно се прокрадват в душата и те карат да настръхнеш, откъсват те от реалността. Не е случайност, че песента на Валя Балканска „Излел е Дельо хайдутин“ е изпратена като послание в космоса. Всички песни, които са се запазили през вековете, са изживени от тези които ги пеят и предават на поколенията, затова са толкова силни и въздействащи и няма човек, който да не намери късче от себе си в нашето творчество.“ (Н. Болградова)

„Българският фолклор и по специално българските песни, винаги са били и ще бъдат вдъхновение за всеки един човек, докоснал се до тях. Тези песни са олицетворение на чувствата, мислите и емоциите на създателите им. Те са

толкова лични и в същото време – толкова обединяващи. Песента ни дава възможност да надникнем в сакралния свят на българина. По този начин той разкрива душата си пред нас. Много често, слушайки някоя песен, аз съпоставям себе си с героя или със случващото се с него. Тогава ме побиват тръпки, песента ме жегва. Повечето народни песни са пропити с многобройни поучителни истории. Опирайки се на тях човек, ако се замисли, може да намери много отговори на своите житейски въпроси или изход от трудна ситуация.“ (З. Иванова)

„Народната песен винаги е била в душата на народа ни, близка до нашия бит, радост и мъка. Българският фолклор е една шарена черга, в която са преплетени автентичността и идентичността ни като народ. Фолклорът е един отделен свят, който ни говори чрез музика, танц, дори чрез цветовете и шарките на българските шевици.“ (Т. Атанасова)

„Лично за себе си мога да кажа, че абсолютно всеки път щом се докосна до българската народна музика, тя ме кара да настръхна и да се гордея от това къде съм се родил и израснал. Стимулира ме да имам желание и воля да успея тук – в България, да се развия като личност и след време да създам едно истинско здраво и силно българско семейство, като предам на своите деца всички тези песни и истории, свързани с народа ни, за да ги възпитам да обичат това богатство и винаги да го защитават такава както аз съм го правил като малък и продължавам да го правя всеки един ден.“ (К. Божилов)

„Съществуват различни вярвания, че някои от народните танци имат скрита лечебна сила. Не знам до колко е вярно това, но изиграването на едно хоро със сигурност няма да навреди, а ще ни зареди с положителен заряд, ще приповдигне настроението ни, ще ни завладеят хубави емоции и ще се освободим от стреса. Едва ли има българин, който да не потръпне при звука на гайда или от мощните дълбоки удари на тъпана, от вълшебните звуци на кавала, а даже може и да напират сълзи в очите, да затаи дъх от гордост, от умиление, от чувство за мистичност и неповторимост. А когато се заслушаш в красивата българска народна песен, тя докосва сърцето ти и се отнасяш там, в далечното минало, потапяш се в магията на българското народно творчество. Най-любими са ми българските народни танци и песни. Те са мехлем за душата. Чрез магията на народните танци аз успявам да се върна към своите корени. Нашите танци са толкова пъстри, толкова красиви и завладяващи, те са олицетворение на целия български народ и изразяват типичния характер на българина. Създадени са по подобие на бита и ежедневието на предците ни, свързват се с трудолюбието на българина. До ден днешен танцът носи послание, разговор и чувство.“ (Р. Петрова)

„Музикалното фолклорно изкуство е дар, то е нашата „визитна картичка“ пред света. Неоспорим факт е, че българската народна музика е силна, мащабна, култивираща, движеща машина за опознаването ни от околните светове и народи, дори извън пределите на Земята. Музиката е неизменна част от житейския път на даден човек. С помощта на фолклорната музика се играят

красивите и неповторими български народни танци, като чрез тях се изпълняват сцени от бита на българската култура и история. Каквото и да кажа за българския фолклор, за народната музика, ще е малко, защото те трябва да се усетят с душата и сърцето.“ (Д. Грудева)

В голяма част от написаните есета студентите не пропускат да „втъкнат“ в шарената черга на родния ни фолклор красотата и колорита на народните носии; очарованието и алегоричната символика на българските шевиците; значимото приказно наследство с богатството му от поучителна мъдрост; пословиците и поговорките, носещи знанието и философията на българина, изкристализирали в съвършенството на лаконичния, иносказателен и точен език.

Целта на поставената творческа задача – да се провокира съзидателното начало у студентите, чрез важните и полезни за осмисляне личностна идентичност и национално самосъзнание – е постигната и реализирана успешно от обучаваните. В своите есета те разкриват: личното си уважение и любов към българския фолклор; ценностите и преимуществата, заложили в народното познание; осмислената си принадлежност към народното творчество; сетивност, чувствителност и спонтанност към традиционните морални стойности, преживели вековната ни история; вяра и необходимост за съхранение, опазване и предаване в бъдещето на неизчерпаемия извор на българско фолклорно богатство и наследство.

„Българският фолклор е една магия, жива и до днес, запазила древния дух на нашите земи и съхранила ни като народ. Това е нашата история, вплетена в изкусните шевици, това е тя – нашата България. Фолклорът на народа ни е връзката ни с миналото, настоящето и бъдещето. Успели да го съхраним във времето, той намира своето място в сърцето на всеки един от нас. Изразявам истинско възхищение и признателност за това безценно богатство, което са ни оставили нашите деди. Трябва да пазим българския фолклор жив, за да пребъде българското.“ (Р. Петрова)

Литература

- Arnaudov, Mihail. Ochertsi po balgarskiya folklor (tom parvi). Sofiya, Balgarski pisatel, 1968.
- Dinekov, Petar. Istoricheska sadba i savremennost. Sofiya, Nauka i izkustvo. 1972.
- Nikov, Nikolay. Folklorat na stsena. Sofiya, Tip-top pres, 2020.
- Shishmanov, Ivan. Sbornika za Narodni Umotvoreniya, Nauka i Knizhnina Kniga I. Sofiya, Ministerstvoto na Narodnoto Prosvěshenie, 1889.
http://macedonia.kroraina.com/sbnu/sbnu_index.htm
- Slaveykov, Racho. Balgarski narodni obichai i vyarvaniya. Sofiya, Asenevtsi, 2023.
- Yordanova, Lozinka. Izkustvo i narodni obichai. Sofiya, Narodna prosveta, 1988.

КЛЮЧОВАТА РОЛЯ НА УЧИЛИЩНИЯ ДИРЕКТОР ЗА ФОРМИРАНЕ НА ПОЛОЖИТЕЛЕН КЛИМАТ В ОБРАЗОВАТЕЛНАТА ИНСТИТУЦИЯ

д-р **Ивайло Иванов**

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

THE KEY ROLE OF THE SCHOOL PRINCIPAL IN FORMING A POSITIVE CLIMATE IN THE EDUCATIONAL INSTITUTION

Dr. Ivaylo Ivanov

University of Veliko Tarnovo „St. St. Cyril and Methodius“

Резюме: Училищният климат е многостранен компонент от цялостния образователен пъзел и включва фактори, насочени към ученика, учителя и околната среда. Положителният училищен климат допринася за повишаване постиженията на учениците и за вграждането на дух на сътрудничество, взаимопомощ и емпатия. Образователните лидери са натоварени както с управленски, така и с инструктивни лидерски задължения, които играят роля в цялостната учебно-образователна атмосфера. Директорът е пряко отговорен в този процес и трябва да разполага с необходимите инструменти за изграждането и поддържането на ползотворния училищен климат. Директорът е ключът към превръщането на училището в холистична и целесъобразна среда за развитие на своите възпитаници. Неговата фундаментална роля в процеса на учене е от особено важно значение, тъй като мениджърските функции, които има, и образователните стратегии, които прилага, спомагат за изграждането на една нормална и ефективна училищна среда.

Ключови думи: *училищен климат, училищна култура, директор, лидерство, педагогически специалисти, качество на образованието, ефективност.*

Abstract: The school climate is a multifaceted component of the overall educational puzzle and includes factors aimed at the student, the teacher and the environment. The positive school climate contributes to increasing student achievement and embedding a spirit of cooperation, mutual assistance and empathy. Educational leaders are charged with both managerial and instructional leadership duties that play a role in the overall learning and educational atmosphere. The principal is directly responsible in this process and must have the necessary tools to build and maintain a beneficial school climate. The principal is the key to making the school a holistic and expedient environment for the development of its graduates. Its fundamental role in the learning process is of particular importance because the managerial functions it has and the educational strategies it implements help build a normal and effective school environment.

Key words: *school climate, school culture, principal, leadership, pedagogical specialists, quality of education, efficiency.*

Училището е дом на просвещението. В тази среда децата израстват и се формират като личности със свой собствен светоглед. В съвременното общество изграждането на личности посредством образователните институции е от фундаментално значение за напредъка на националната държава. Училището се явява основната среда, в която се формират бъдещите професионално ориентирани, знаещи и можещи хора. От съществено значение е какъв училищен климат ще бъде създаден, тъй като неговото влияние спомага за развиването на ключови компетентности и умения. Изследванията върху терминологичното понятие спомагат да се осъзнае ролята му като жизненоважна за училищната общност, с помощта на която учениците формират своите постижения и се адаптират към среда, способна да отговаря на техните нужди, потребности, интереси. Обучението на учениците се подкрепя от множество фактори, които имат различна степен на въздействие, но всяка част от пъзела за учене на учениците допринася за обучението на детето и за развиването на цялостната му холистична личност.

Исторически погледнато, училищата се мислят като „агенти на социализацията на децата и младежите“ (Тукидиду, 2016: 675), като в този контекст те спомагат за формирането на социално-личностни, нравствено-морални, познавателно-поведенчески рефлексии спрямо заобикалящата ги среда.

Още в началото на XX век възниква концептуалната рамка за училищния климат, като А. Пери (Тукидиду, 2016: 675) открива взаимозависимостта между триадата училищен дух – училищен климат – ефективност на образователния процес. В тази своеобразна интеракция се наблюдава висока мотивираност у учениците и благоденствие, че са част от учебния процес. В края на века Stockard & Mayberry (1992) разработват свой модел на училищен климат, в който враждат различни социологически, икономически и психологически теории. На преден план извеждат идеята, че социалният ред и действие в училищната среда са базови за реализирането на качествена и успешна училищна атмосфера. Социалният ред се основава на организационната парадигма и на заложените нравствено-морални норми и ценности на макрониво, а социалното действие намира своето проявление на микрониво, в класната стая – там, където се осъществява ежедневна интеракция и се проследява качеството на обучение. Ако двете концепции, образно казано, заработят в едно синергетично цяло, ефектът, който може да се наблюдава, е повишена мотивация и ефективност на образователно-възпитателния процес.

Училищният климат – здравословна среда за развиване на благополучието

Терминът *училищен климат* съществува от повече от сто години, за да се изследва идеята за училищна среда или контекстуални фактори, които могат да окажат влияние върху ученето и академичен успех. През последните три десетилетия има нарастващи изследвания в подкрепа на значението на положителния училищен климат за насърчаване на академичните постижения,

безопасността в училище, превенцията на отпадането, задържането на учители, здравословни социални взаимодействия и благополучие (Cohen et al. 2010; Dynarski et al. 2008). Въпреки дългогодишните разработки и научни приноси все още няма единна дефиниция за същността на явлениято. Най-цитираната е от Националният център за училищен климат NSCC, която гласи: „Училищният климат се отнася до качеството и характера на училищния живот. Основава се на моделите на опита на учениците, родителите и училищния персонал в училищния живот и отразява норми, цели, ценности, междуличностни отношения, практики на преподаване и учене и организационни структури. Устойчивият положителен училищен климат насърчава развитието на младите хора и учене, необходимо за продуктивен, допринасящ и удовлетворяващ живот в едно демократично общество.“ (Smith et al., 2014: 1).

Училищният климат се отнася до социалната, физическата и академичната среда на училището. Много е важно събитията в училище да могат да насърчават учениците да се чувстват комфортно, за да вземат адекватно участие в учебния процес. От друга страна, преподавателите трябва да се чувстват уважавани, така че да имат възможността да изпълняват работата си ефективно и ефикасно. От важно значение е да се уточни, че училищната култура и училищният климат са две различни, но преплетени идеи. Разглеждат се в научната литература като дескриптори на училищната среда и нейните непосредствени ефекти върху педагогическите специалисти и учениците. Училищната културата се определя като споделени възгледи, вярвания, стандарти и нагласи, които се превръщат в поведение на учениците и персонала на училището (Dessel, 2010: 427–429). Културата влияе върху всичко, което се случва в една образователна институция и придава на училището уникална идентичност. Тя е най-мощният и влиятелен фактор в живота на учениците (Noor, 2020: 44). Училищната култура влияе на начина, по който учениците реагират на заобикалящата ги среда по време на ежедневните си дейности.

Училищният климат е мярка за „качеството и характера“ на едно училище (Gase et al., 2017: 319–328). Той създава общото усещане или настроение в училище. Minor & Benner (2018: 160–168) определят училищния климат като ефекта на училищната среда върху учениците, практиките на преподаване и ученето; междуличностни отношения между училищни администратори, преподавателски и непедagogически персонал, родители и ученици. Според Kafele (2013: 18), училищният климат е „цялостното усещане и тон на средата, [който] влияе върху способността на учителите да преподават и способността на учениците да учат“. Училищният климат не само определя ученето и академичния успех на учениците, но също така влияе върху социалното и емоционалното благополучие на възпитаниците. Училищният климат е кулминация на субективните преживявания на всички служители, ученици и родители въз основа на техните индивидуални възприятия и чувства по отношение на тяхното училище (Pinkas, & Bulić, 2017: 34–50). Когато учениците почувстват емоционалния климат, който насърчава пости-

гането на академичен успех и лично благополучие, те ще придобият по-високо самочувствие, ще развият чувство на съпричастност към учителите и училищната среда (Murtedjo & Suharningsih 2018), ще искат сами да бъдат част от средата, която ги насърчава и която мислят за своя. Lezotte et al. (1980: 4) описват училищния климат като „*норми, вярвания и нагласи, които са отразени в институционалните модели на поведение*“. Това е важен момент, който трябва да се има предвид, тъй като действията на хората в организацията са отражение на това, в което те вярват, и нравствените принципи, които изповядват.

Основните изисквания за организирането на училищния климат се коренят в (Branch et al., 2013):

- безопасността на взаимоотношенията между участниците в учебно-образователния процес;
- ефективността в процесите преподаване и учене;
- качеството на институционалната среда и стремежа към постоянното подобряване на училищните процеси;
- насърчаването на положителни училищни практики;
- насърчаване на сътрудничеството между образователните институции и мотивиране на учениците да работят съвместно в мутуалистична симбиоза.

Все още няма яснота относно правилното постулиране на понятието училищен климат, като в най-чести случаи се дефинира с вмъкването на уточнението, че представлява чувство, емоция, която ученикът изпитва, когато посещава училище. Halpin (Williams, 1991: 4) твърди, че „*личността е за индивида това, което е организационният климат за организацията*“, което разгръща идейната концепция за индивидуалните възприятия и удовлетворението, което срещат засегнатите страни в процеса на обучение.

За да има добро отношение и положително предразположение към учебната атмосфера, е от съществена значимост учителите и директорът да изградят климат на доверие, взаимопомощ и сътрудничество. Когато учителят излъчва самоувереност и удовлетвореност от професията си, изразява своята автентична афективна загриженост и добронамереност към своите ученици. Когато директорът има качествата на лидер, който съумява да обединява и организира своите подчинени и с визията си поражда увереност, справедливост, мъдрост, то се създава изключително ефективна среда на сътрудничество. Именно климатът, който оформят педагогическите специалисти с помощта на директора, влияе върху резултатите и постиженията на учениците (Ahmad, Manaf, 1998).

Училищният климат – положително или отрицателно въздействие

Училищният климат е променлива величина. Той може да повлияе на ученика ползотворно спрямо неговата висока мотивираност и желание да показва високи резултати. Може обаче и да представлява пречка в посока потиска-

не на дарованията и образуване на съмнения във възможностите и компетенциите на личността. Значимостта на създадения дух в училищната среда корелира с любовта, която се дарява там. Създаването на чувство за принадлежност към училищната институция е начинът да се помогне на детето да се припознае като достоен, значим и оценен човек (Freiberg & Stein, 1999).

В Рамката за устойчиви училища, разработена от УНИЦЕФ (2021: 49) се прилагат предписания за осигуряването на подкрепа за благополучие и психично здраве на учениците и съдействие за благоприятен училищен климат, както следва:

- включване на социално-емоционално обучение в учебната програма и в извънкласните дейности;
- дейности за създаване на приятелски взаимоотношения между учениците;
- дейности за улесняване на отворената комуникационна среда между участниците в учебния процес;
- дейности за превенция на недоброжелателни практики и насилие;
- създаване на възможности за увеличаване чувството на принадлежност към процесите в училищната класна стая и изобщо – в училище;
- ангажираност към благосъстоянието на всички заинтересовани страни в учебния процес.

Когнитивните, поведенческите и психо-емоционалните промени в ученика спрямо това дали в училище среща подкрепяща или отхвърляща среда, повлияват на неговото здравословно състояние и кондиция за учене. Поради тази причина формирането на положителен климат допринася за по-ниското ниво на стрес, както и за по-малко прояви на абнормални поведенчески и емоционални състояния (Kuperminc et al., 1997: 76–88). В този аспект училищният климат е от фундаментално значение за правилното и ефикасно функциониране на училищната институция, като се увеличава цялостната производителност на организацията и се развива в особено положителен аспект чувството за принадлежност и гордост у всички участници (Schreuder & Landey, 2001).

За да се постигне ефективно мотивационно обучение и да се създаде среда на успешна интеракция по оста директор – учител – ученик, педагогиката на обучителния процес включва (Burns, 2012: 79):

- прилагането на ефективни социални взаимодействия с цел създаване на положителен учебен климат;
- генериране на мотивационни стимули с цел създаване на интерес и положителни нагласи за учене;
- поддържане на мотивационните стимули посредством ефективни педагогически практики и училищен климат;
- постоянно насърчаване на самооценяването в контекста на позитивната психология.

Екипът от педагогически специалисти постоянно трябва да работи за насърчаването на мотивационните способности и интереса на своите възпитаници, като развиването на това умение е от първостепенно значение за изграждането на климат на доверие и сътрудничество. Управлението на класната стая е съвкупност от множество фактори, които работят за това ученикът да се чувства добре и оценен. Good & Brophy (1994: 212) изразяват мнението, че ученето като процес преди всичко трябва да е забавно и стимулиращо към проявяване на любопитство, като за това е призван самият учител да превърне класната стая в една приятна атмосфера на полезно сътрудничество.

Jones & Shindler (2016: 35–51) свързват измеренията на училищния климат с:

- физически аспекти;
- взаимоотношения с преподаватели;
- взаимодействия на учениците;
- лидерство;
- дисциплина и учебна среда;
- нагласи и култура;
- отношения училище-общност.

Същите учени твърдят, че качественият и ефективен училищен климат е най-важният влиятелен фактор за способността на училището да подкрепя постиженията на учениците. Като лидер на училище, директорът играе ключова роля в изграждането на този положителен климат.

Директорът – ключов фактор за училищния климат

Посредничеството на директора за изграждане на положителен климат в училищната среда е един от най-съществените приноси за развитието на качествено и ефективно обучение. Преди всичко директорът трябва да бъде ефективен лидер, който да спомогне за цялостното изграждане на доверие между заинтересованите страни в процеса на учене и взаимодействие (Wagstaff & Fusarelli, 1999: 19–35). Директорът е основната брънка във веригата от административни и образователни дейности, като той налага определени стилове на обучение и поведение сред поверените му възпитаници и целия училищен персонал. Той е най-същественният действащ субект, благодарение на който училището функционира по определен начин (Slater, 1992: 242–257).

Сътрудничеството и сплотеността между заинтересованите страни, които създават, е показател за ролята на директора в цялостния процес. От директора се очаква да бъде фасилитатор, да има организаторски умения за контрол и справяне в различни динамични ситуации, да бъде проводник на идеи, както и да „*приеме ролята на катализатор, да вдъхновява, ориентира, създава необходимия климат за постигане на конкретните задачи и цели на учебното заведение.*“ (Филипов, 2021: 44–45). Необходимостта директорът на училище да балансира двете роли на управленско и инструктивно ли-

дерство може да доведе до разсейване, което да попречи на достатъчното време, което да бъде посветено на дешифриране откъде да започнат усилията, когато става въпрос за училищния климат (Dewitt 2018). Задължително условие за лидерската позиция при изпълняване на директорската длъжност е високият авторитет (Митрополски, 1991), с който се ползва и който утвърждава неговия статут на морално-нравствен коректив сред останалите.

Съгласно Закона за предучилищното и училищното образование (2016) на директора са му вменени следните функционални задължения да:

- организира и контролира цялостната дейност в съответствие с правилника за устройството и дейността;
- управлява и представлява съответната институция;
- издава заповеди в изпълнение на поверените му правомощия;
- ръководи учебно-образователния процес, планира, организира, контролира;
- сключва, изменя, прекратява трудови договори и да обявява свободни работни места;
- спомага за повишаване на образователната квалификация на своите педагогически специалисти;
- спомага за атестирането и за разработването на методическа подкрепа на своите педагогически специалисти;
- представлява пред отговорните органи поверената му училищна институция.

Директорът е определен в Закона за предучилищно и училищно образование като „*орган за управление и контрол на държавните и общинските институции в системата на предучилищното и училищното образование*“. Той е „*ключът за доброто училище*“ (Barth, 1990), тъй като неговата лидерска фигура изгражда имиджа на училищната институция и спомага за атмосферата на поддържане на положителен климат. Създаването на положителен училищен климат е ключът към овладяването на училищните предизвикателства.

В контекста на управлението на училищния климат и политиката за учене, директорите като лидери имат отговорността да ръководят училището за добро преподаване и учене, тъй като участието им в процесите на училищната култура имат ефект върху цялостната атмосфера в училищната институция (Marsh & Farrell, 2016).

Основните практики на директора, включващи проява на лидерски умения за създаване на качествен училищен климат, са:

- създаване на визия за академичен успех на всички ученици с пряка ангажираност към стандартите за високо качество и успех. Високите очаквания към всички са от ключово значение за намаляване на разликата в постиженията между ефективните ученици и тези в неравностойно положение;

- оптимизиране на усилията чрез създаване на благоприятен за образованието климат. Ефективните директори трябва да гарантират, че идеята за академичен успех се фокусира върху целите за напредък на учениците;
- съдейства на учителите да развият социално-емоционален климат посредством намаляване на изолацията, негативното мислене и учителската съпротива у педагогическите специалисти. Ефективните директори провеждат дейности с фокус върху изграждането на усещане за училищна общност. Това усилие носи оптимистична, приятелска, ориентирана към решения среда, без да се пренебрегва професионализмът (Lincoln, Guba, 1985);
- развиване на необходимостта за насърчаване на развитието на лидерство в цялата училищна организация. Лидерите на всяко ниво на обществото и всички видове организации се нуждаят от консенсус и зависят от другите, за да постигнат своите групови цели. Доброто лидерство повишава мотивацията и регулирането на работата на учителите;
- сътрудничи с персонала в различни дейности, включително разработване на учебни програми, учебни практики, оценяване и решаване на проблеми и участие в партньорско наблюдение. По този начин се изгражда културна чувствителност (Rissanen, Kuusisto et al. 2016) и ефективно управление на съществуващите ресурси. С други думи, директорът трябва да действа като добър мениджър, като това предизвикателство е нелека задача.

В допълнение към ясното разбиране за създаване на благоприятен климат е еднакво важно директорът да има разбиране за различни фактори, които оказват влияние върху организационните процеси в повереното му училище. Badley описва дванадесет аспекта на организационния климат, който (Williams, 1991):

- е едновременно осезаем и измерим;
- генерира стил на поведение;
- включва колективни възприятия за всички, които осъществяват работен процес;
- подобно на времето може да се промени за една нощ;
- човешките същества са най-приспособими, като адаптацията е жизненоважна;
- е набор от условия, които заобикалят хората, изпълняващи дадени задачи;
- се подхранва от емоциите на хората;
- е усещане за тонове, съществуващи в организацията – или отрицателни, или положителни, или неутрални;
- може да има дълбок ефект върху нивото на производителност и удовлетворението на служителите.

Директорът е този, който е катализатор на промяната и инициатор на движението към положителен училищен климат (Williams, 1991: 6) поради съществената причина, че директорите са „вътрешни агенти за промяна“ (Williams, 1991: 6) и по същество никаква промяна не може да настъпи без разбирането, подкрепата и сътрудничеството на най-висшия орган в училищната йерархия.

От училищните директори се изисква да служат както като мениджъри, така и като ръководители на обучението. Ефективността на училищен директор в образователната система исторически се измерва чрез представянето на учениците на стандартизирани тестове (Cohen et al., 2009: 180–213). Тъй като въздействията на училищния климат върху ученика и неговите постижения все още не са напълно признати в общата оценка на училищната ефективност, умишленото акцентирание върху този аспект на обучението често се пренебрегва (Cohen et al., 2009). Наложително е действията на директора да максимизират постиженията на учениците. Съществуват доказателства в подкрепа на това, че наблюдаването на усилията за изграждане на положителен училищен климат има положително въздействие върху ученето на учениците (Jones & Shindler, 2016). За да се гарантира, че постиженията на учениците са максимизирани, е необходимо да се определи как директорът на училището може да действа в рамките на своята роля, за да създаде умишлено положително отношение към образователния статус, от една страна, и от друга – да съдейства за ефективната атмосфера.

Идентифицирането на приложими елементи, на които изграждането на лидерство може да разчита, за да осигури положителен училищен климат, ще подпомогне учебния процес на учениците и създаването на здравословна работна среда за възрастните, подкрепящи ефективните обучителни практики. Както се разкрива в метаанализите на Джон Хати относно факторите, които влияят върху постиженията на учениците, директорът сам по себе си няма значително положително въздействие върху постиженията на учениците. Установява се, че влиянието на аспекти от личностната и професионална роля на учителя има по-голямо въздействие върху постиженията на учениците, отколкото на директора (Hattie, 2009). Следователно, ако лидерството на директора ефективно подкрепя учителите в класната стая и учителите вярват, че могат да повлияят на учениците, това ще доведе до повишаване на постиженията им. Косвените действия на директора чрез взаимоотношения с персонала и индивидуално внимание към всеки един, ще увеличи максимално положителното въздействие върху обучението на учениците.

Jones & Shindler поставят основата на това защо положителният училищен климат е важен за насърчаване на постиженията на учениците. Когато климатът е положителен, учениците изпитват чувство за принадлежност и приемане, което поддържа „психологическа ориентация към успех“ (2016: 39). Tschannen-Moran & Gareis (2015: 66–92) свързват това мислене на учениците с ефикасността на учителя в класната стая, като твърдят, че отношенията

на доверие между ученик и учител спомагат за постиженията на учениците. Освен това директорът играе основна роля в стимулирането на учителите, за да гарантира, че имат способността за създаване на благоприятни взаимоотношения. Тази връзка от ученик към учител разкрива способността на директора за отговорност към цялостния климат в училище.

Разнообразието от задължения на директора е многоизмерно, ако се разглежда като отговорност на самия директор. Видимо е, че не може да поеме всички ръководни задължения в училище, но вместо това трябва да действа като връзка за лидерските усилия на всички заинтересовани страни (Louis et al., 2010). Споделянето на лидерски задължения включва разпределяне на правомощия на заинтересованите страни в училището, за да се осигурят възможности за съвместно вземане на решения и за създаване на екипи от учители, които да работят за постигане на учебни цели и за осигуряване на професионално развитие с цел подобряване на лидерския капацитет на учителите (Drago-Severson, 2012: 1–44; Reed & Swaminathan, 2016: 1026–1125). Споделеното лидерство налага всички заинтересовани страни да работят за постигане на обща цел с общо разбиране на очакванията. Целта на всяка образователна институция е качествено и ефективно обучение на учениците. Следователно установяването на методи за ефективно споделено лидерство трябва да подкрепя общата цел за постиженията на учениците в контекста на всяко отделно училище (Drago-Severson, 2012). Чрез стратегии за споделено лидерство директорът може да създаде положителен климат на колективна отговорност (Louis et al., 2010).

Директорите, които успешно са създали положителен училищен климат, са отворени към нови идеи и насърчаване на мислене извън кутията. Те дават на своя преподавателски състав възможности да изпробват нови практики и техники с увереност, докато действат като доставчици на ресурси. Когато учител излезе с нова идея, тези директори задават въпроси, за да я оценят, и ако е работеща, възлагат пълната свобода на своя учител да реализира своите иновативни практики. Успешните директори полагат всички усилия да осигурят на учителите необходимите ресурси и материали и стимулират напредничавостта на своите подчинени (Showers, 2019). Осигуряването на време за сътрудничество на учителите е друга стратегия, използвана от директорите за създаване на положителен училищен климат (Scallion, 2010). Директорите създават положителен училищен климат, като работят в сътрудничество с училищния персонал при вземането на решения. По този начин успяват да влияят на училищния климат чрез моделиране на поведение, като дават пример с действията си по начина, по който искат училищният им персонал да работи, за да засвидетелства най-доброто желано поведение (Showers, 2019).

Заключение

Училищният климат се превръща във фокус на работата на образователните лидери поради потенциала за положително влияние върху постиженията на учениците. Цялостният климат в едно училище е отговорност на директора и изисква познаване на ефективни стратегии, за да се използват максимално ресурсите и да се гарантира ефективност в управлението на организацията. Спрямо това какви конкретни действия и стратегии директорът може да използва за насърчаване на положителен училищен климат, зависи от това доколко подкрепя постиженията на учениците и на преподавателите, тяхната самостоятелност и инициативност, както и доколко се вслушва в техните гласове, изразяващи мнения по различни гледни точки. Действията на директора като споделено лидерство, сътрудничество и доверие спомагат за насърчаване на полезни и добри практики, които да спомогнат за утвърждаването му като авторитет и лидер. Разработването на конкретни стратегии, които директорът трябва да поддържа, включително ръководни екипи на учители, общности за професионално обучение, наставничество на преподаватели, различни програми и квалификации поставят фокус върху насърчаването на положителни взаимоотношения и изграждат преднамерена подкрепа на персонала при справяне с външен натиск. Директорът е лидер тогава, когато работи за своя екип от професионалисти и изцяло от него зависи дали ще въздейства благоприятно върху създаването на положителен климат в педагогическата институция.

Литература

1. Ahmad, R., Manaf, Z. (1998). Effective and Less Effective schools: Some Preliminary Findings from Malaysia. Malaysia: University of Malaya.
2. Barth, R. (1990). Improving school from within: Teachers parents and principals can make a difference. San Francisco: Jossey-Bass.
3. Branch, G., Hanushek, E., Steven, G. (2013). School Teacher Matter: Measuring the Impact of Effective Principal (Education Nex).
4. Burns, A., Richards, J.(2012). Pedagogy and Practice in Second Language Teaching. Cambridge University Press.
5. Cohen, J., Geier, V. (2010). School Climate Research Summary: January 2010. N.York.
6. Cohen, J., McCabe, L., Michelli, N., Pickeral, T. (2009). School climate: Research, policy, practice, and teacher education. // Teachers College Record, 111 (1).
7. Dessel, A. (2010). Prejudice in schools: promotion of an inclusive culture and climate. // Education and Urban Society, 42 (4).
8. DeWitt, P. (2018). Using the visible learning research to influence collaborative leadership. // Education Sciences, 8.

9. Drago-Severson, E. (2012). New opportunities for principal leadership: Shaping school climates for enhanced teacher development. // *Teachers College Record*, 114 (3).
10. Dynarski, M., Clarke, L., Cobb, B. et al. (2008). Dropout prevention: A practice guide (NCEE 2008–4025). Retrieved from: http://www.michigan.gov/documents/mde/IES_Dropout_Practice_Guide_293427_7.pdf (05.04.2023).
11. Filipov, A. (2021). The School Director – Educational Leader and Manager. *Business Management*, 2.
12. Freiberg, H. Stein, T. (1999). *School climate Measuring, improving and Sustaining Healthy learning Environments*. Philadelphia PA: Falmer Press, London.
13. Gase, L., Gomez, L., Kuo, T. et al. (2017). Relationships among student, staff, and administrative measures of school climate and student health and academic outcomes. // *Journal of School Health*, 87 (5).
14. Good, T., Brophy, J. (1994). *Looking in classrooms*. 6 th edition. New York: HarperCollins.
15. Hattie, J. (2009). *Visible learning: A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*. New York, NY: Routledge.
16. Jones, A., Shindler, J. (2016). Exploring the school climate-student achievement connection: Making sense of why the first precedes the second. // *Educational Leadership and Administration: Teaching and Program Development*, 27.
17. Kafele, B. (2013). *Closing the attitude gap: How to fire up your students to strive for success*. Alexandria, VA: ASCD.
18. Kuperminc, G., Leadbeater, B. et al. (1997). Perceived School climate and difficulties in the social adjustment of middle school students. // *Applied Developmental Science*, 1 (2).
19. Lezotte, M. Hathaway, S. et al. (1980). *School learning climate and student achievement: A social systems approach to increased student learning*. Florida: Florida State University, The Site Specific Technical Assistance Center.
20. Lincoln, Y., Guba, E. (1985). *Naturalistic Inquiry*. London: New Delhi Sage Publication.
21. Louis, K., Leithwood, K. et al. (2010). *Learning from leadership: Investigating the links to student learning*. New York, NY: Wallace Foundation.
22. Marsh, J., Farrell, C. (2016). Contributing conditions: A qualitative comparative analysis of teachers' instructional responses to data. // *Teaching and Teacher Education* 60 (3).
23. Minor, K., Benner, A. (2018). School climate and college attendance for Black adolescents: Moving beyond college-going culture. // *Journal of Research on Adolescence*, 28 (1).
24. Mitropolitsky, M. (1991). *The Director – Manager*. Management of Education. Sophia, 11.

25. Murtedjo & Suharningsih. (2018). The role of a principal in optimizing school climate in primary schools. *Journal of Physics Conference Series*, 953.
26. Noor, A. (2020). The Role Of A Principal In Creating A School Climate In Which New American Students Thrive: An Ethnographic Case Study Of A Midwest Magnet School. *Theses and Dissertations*. University of North Dakota.
27. Pinkas, G., Bulić, A. (2017). Principal's leadership style, as perceived by teachers, in relation to teacher's experience factor of school climate in elementary schools. // *Human (Tuzla)*, 7 (2).
28. Reed, L., Swaminathan, R. (2016). An urban school leader's approach to school improvement: Toward contextually responsive leadership. // *Urban Education*, 51 (9).
29. Rissanen, I., Kuusisto, E. et al. (2016). Developing teacher's inter cultural sensitivity: case study on a pilot course in Finnish teacher education. // *Teaching Teach. Educ.* 51.
30. Scallion, S. (2010). The voice of elementary school principals on school climate. *Doctoral dissertation*.
31. Schreuder, J., Landey, V. (2001). *Compass for School – based Management*. Cape Town: Renaissance.
32. Showers, S. (2019). Building a positive school climate: What principals have done to effect change, an ethnographic case study. *Doctoral dissertation*.
33. Slater, R. (1992). *Toward a Theory of School Effectiveness and Leadership*. // *School Effectiveness and School Improvement*. 3 (4).
34. Smith, T., Connolly, F., Pryseski, Ch. (2014). *Positive School Climate: What It Looks Like and How It Happens*. BEREC.
35. Stockard, J., Mayberry, M. (1992). *Effective Educational Environments*. Newbury Park, CA: Corwin Press.
36. *The Pre-school and School Education Act*. (2016), <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2136641509> (05.04.2023).
37. Thucydides, M. (2016). Conceptualization of the school climate. *Pedagogy*, 88(5).
38. Tschannen-Moran, M., Gareis, C. (2015). Faculty trust in the principal: An essential ingredient in high-performing schools. // *Journal of Educational Administration*, 53 (1).
39. UNICEF. (2021). *The framework for sustainable schools*. UNICEF Bulgaria.
40. Wagstaff, L., Fusarelli, L. (1999). Establishing collaborative governance and leadership. In Reyes, Scribner & Scribner. *Lessons from high-performing Hispanic schools: Creating learning communities*. New York: Teachers College Press.
41. Williams, H. (1991). *The principal's role in school climate*. *Theses Digitization Project*.

СТАЯ НА ЗАГАДКИТЕ: ИНТЕГРИРАНЕ НА ИГРОВИ ЕЛЕМЕНТИ В УЧЕБНИЯ ПРОЦЕС

Ирина Мишкова-Йотова

ДИПКУ при Тракийски университет – Стара Загора

THE ESCAPE ROOM: INTEGRATING GAME ELEMENTS INTO THE LEARNING PROCESS

Irina Mishkova-Yotova

*Department of information and in-service teaching training,
Trakia University – Stara Zagora*

Резюме: „Стая на загадките“ предлага забавен и стимулиращ начин за обучение, който подкрепя активното учене и развитие на учениците. В статията се представя концепцията на „Стая на загадките“ като иновативен метод за обогатяване на учебния процес чрез игровизация. Разглеждат се възможностите за съчетаване на игрови елементи като загадки, пъзели и предизвикателства с учебни предмети, като математика, чужди езици, история, природни науки. Целта на интегрирането на този метод е да се провокира интерес у учениците и да се създаде благоприятна атмосфера, която да мотивира обучаемите, да ги ангажира в учебния процес и активно да участват в процеса на учене.

В статията се представят конкретни примери за сценарии и дейности, които могат да бъдат включени в „Стая на загадките“.

Подчертават се ползите от приложението на „Стая на загадките“ в учебния процес. Тези ползи включват повишаване на мотивацията на учениците, развитие на критично и аналитично мислене, подобряване на сътрудничеството, комуникацията между учениците, запаметяване, прилагане на знания в практически контекст.

Разглежда се важноста на интегрирането на игрови елементи в българския учебен процес чрез „Стая на загадките“.

Ключови думи: *стая на загадките, игровизация, сътрудничество, комуникация, образователна среда.*

Abstract: „The Escape room“ offers a fun and stimulating approach to learning, supporting active learning and student development. The article presents the concept of „The Escape room“ as an innovative approach to enriching the educational process through gamification elements. It explores the possibilities of integrating game elements such as riddles, puzzles, and challenges with academic subjects like mathematics, foreign languages, history, and natural sciences. The aim of integrating this method is to provoke interest among students and create a favorable atmosphere that motivates them to actively participate in the learning process.

The article presents specific examples of scenarios and activities that can be included in „The Escape room“. It highlights the benefits of using „The Escape room“ in the

educational process, including increased student motivation, the development of critical thinking, improved collaboration and communication among students, better retention of knowledge, and the application of knowledge in practical contexts.

The importance of integrating game elements into the Bulgarian educational process through „The Escape room“ is also discussed.

Keywords: *Escape Room, gamification, collaboration, communication, educational environment.*

Приложен в учебния процес, методът „Стая на загадките“ би могъл да бъде организиран чрез решаване на разнообразни задачи и експериментални станции. В тези станции учениците се ангажират чрез решаване на задачи, загадки, пъзели, ребуси, кръстословици, свързани със съдържание от учебния материал на различни учебни предмети. Учениците работят в малки групи, като прилагат знания, практически умения. Предоставят се сценарии със задачи, опити, експерименти, които поставят участниците в среда за решаване на проблеми в реални условия.

Концепция на „Стая на загадките“ в контекста на учебния процес

Концепцията на „Стая на загадките“ се основава на създаването на интерактивна образователна среда, в която учениците трябва да решават различни задачи, загадки, ребуси, пъзели, свързани с учебната тематика. Тя има за цел да трансформира представянето на учебното съдържание от традиционния модел на преподаване в иновативен модел, като го представи по по-забавен и ангажиращ начин. Игрите развиват формалната логика, мисленето, съобразителността, наблюдателността, бързината на реакциите, търпение за постигане на конкретна цел и умение за избор на най-оптималното решение при поставена конкретна цел (Скочева, 2020).

„Включена в процеса на обучение, играта дава възможност за активизиране на мисленето. Тя е средство за обогатяване и упражняване на знания. В съответствие с постоянното разширяване на социалния опит, който учениците усвояват в училище се увеличават не само броят на темите, които се използват за сюжет на игрите, но се обогатява и конкретното съдържание, включено във всяка тема” (Гетова, 1994: 14-15). Когато е подбрана добре и отговаря на целите на обучението, играта е сигурен способ за затвърждаване на усвоени вече знания в нова ситуация. Едно от най-добрите ѝ предимства е, че тя насърчава учениците да участват и да учат активно (Скочева, 2020).

Стая на загадките може да бъде организирана физически в класната стая, като се използват различни станции и/или задачи, които учениците трябва да решават последователно, за да достигнат до финалната загадка или цел. На лице са виртуални платформи и инструменти, които позволяват създаването на „Стая на загадките“ в електронен формат: Breakoutedu, Seesaw, APOGEE.

В контекста на учебния процес, според Фабри (1999), „Стая на загадките“ предоставя следните ползи и възможности:

- **Активно участие и ангажираност:** Учениците са активни участници в процеса на обучение. Те не само получават информация, но и трябва да я приложат и да разрешат конкретни проблеми, което ги ангажира и поддържа техния интерес и внимание.

- **Развиване на критичното мислене:** Загадките и предизвикателствата, представени в „Стая на загадките“, изискват от учениците да мислят логично, да анализират информация, да преодоляват трудности, да намират решения. Това развива тяхното критично мислене и уменията за разрешаване на проблеми.

- **Сътрудничество и комуникация:** „Стая на загадките“ предоставя възможност за работа в екипи или групи. Учениците могат да се консултират помежду си, да си сътрудничат и общуват. Комуникацията между участниците в играта включва пози, мимики, жестове, лицеви експресии, звукове. Те информират другия за готовността за игра и го „канят“ да вземе участие в нея (пак там, стр. 26-34). Това подобрява социалните им умения и способността да работят в екип.

- **Прилагане на знания в реален контекст:** Чрез решаването на загадки, свързани с конкретните учебни теми, учениците имат възможността да приложат своите знания и умения в реален или симулиран контекст. Това им помага да разберат връзката между учебното съдържание и реалния свят.

Концепцията на Стая на загадките в учебния процес се базира върху поставянето на задачи за развиване на критично и аналитично мислене, сътрудничество.

Стаята на загадките предизвиква учениците да се ангажират с решаването на трудни проблеми, задачи и загадки, които изискват критично мислене и откриване на решения. Това им позволява да работят в условия с ограничения и да интегрират своите съществуващи знания и умения. Като резултат от тези процеси би могло да се развият мисловните операции, свързани с анализ на информация, разпознаване на модели и връзки, извеждане на заключения и приложение на решения в контекста на зададените задачи. Насърчава учениците да работят заедно и да си сътрудничат. Поставят се в ситуация, изискваща от тях да обменят идеи, да се консултират помежду си и да работят като екип, да решават задачи. Това подобрява техните комуникативни умения, като ги подготвя за работа в екип и сътрудничество в реални условия.

Всичко това допринася за създаване на ангажираща и стимулираща образователна среда, която би могла да допринесе за подобряване на обучението и активността на учениците.

Интегриране на стая на загадките в учебния час

Стаята на загадките би могла да се реализира в часове по различни учебни дисциплини, с цел да се повиши интереса и участието на учениците. Като пример представям няколко учебни предмета, в които „Стаята на загадките“ може да бъде въведена:

- *Математика*: математически задачи и загадки, които да помогнат на учениците да приложат математическите концепции, да развият логиката, решаване на проблеми. Могат да бъдат включени задачи, като лабиринти, откиране на скрити числа, декодиране на кодове.

- *Чуждоезиково обучение*: могат да се включат задачи, свързани с различни аспекти от усвояването на езика. Учениците могат да откриват скрити съобщения, да разгадават криптирани писма или да съставят загадки и ребуси на определена тема.

- *История*: въвеждането на исторически загадки би могло да помогне на учениците да изследват исторически факти, събития и личности. Те могат да решават загадки, свързани с хронология, да откриват скрита информация за исторически периоди или да възстановяват фрагменти от исторически събития.

- *Природни науки*: учениците могат да решават научни кръстословици, ребуси, пъзели, да откриват скрити научни принципи или понятия чрез решаване на поставените им задачи.

За прилагане на Стая на загадките е необходимо предварително да бъде разработен сценарий. Всеки сценарий е подчинен на една основна тема, която може да бъде представена като заглавие на конкретна Стая на загадките. Ето няколко примерни сценария:

• Сценарий: „Изгубената формула“ (*Математика*)

Описание: Учениците са предизвикани да разрешат загадка, която води до откриването на изгубена математическа формула. Те трябва да решат редица математически задачи, които ги водят към различни части от загадката, докато съберат всички части и открият формулата.

Примерна задача: „Ако $a = 5$ и $b = 3$, намерете стойността на „ $a + 2b - 4$.“ При правилно заместване, опростяване на израза и намиране на числената му стойност, резултатът може да е част от шифър, код или парола за отключване на комбинацията на катинар за следваща задача.

• Сценарий: „Разкрий тайния код“ (*Чуждоезиково обучение*)

Описание: Учениците трябва да разкрият скрит код, който е криптиран в текстове, стихотворения или изречения. Те трябва да анализират текст, да открият шифър и да го декодират, за да разкрият тайната информация.

Примерна задача: „Разкрийте тайния код в следния израз: Wkh shuvrq lv lq wkh vwdwh.“

Тайният код в израза „Wkh shuvrq lv lq wkh vwdwh.“ е криптиран с мощта на „метода на Цезар“. Това е вид шифър, в който всяка буква от израза се замества с буква, която е определен брой позиции след нея в азбуката. За да се разкрие тайния код, трябва да се приложи обратен принцип на „метода на Цезар“ и да се премести всяка буква с една позиция назад в азбуката. След преместването на всяка буква с една позиция назад, изразът „Wkh shuvrq lv lq wkh vwdwh“ се декодира като „The mystery is in the vault.“ Така тайният код разкрива фразата „The mystery is in the vault.“ (Тайната е в трезора). Декодирането на съобщението отвежда учениците към следваща задача или към сейф, позициониран във финала на сценария.

• **Сценарий: „Пътешествие във времето“ (История)**

Описание: Учениците решават исторически задачи и загадки, за да се придвижат във времето и да разкрият различни исторически факти и събития. Те преодоляват препятствия, като отгатват кодове, за да продължат пътешествието си в историята.

Примерна задача: „Кой е важният исторически документ, подписан на 22 септември 1908 година, който обявява независимостта на България от Османската империя?“ Учениците разполагат с фрагменти на различни исторически документи върху папирус. Изборът на правилния документ отвежда участниците до следваща задача от сценария или до финал.

• **Сценарий: „Тайната на изчезналата формула“ (Природни науки)**

Описание: Учениците решават поредица от научни загадки, провеждат експерименти, за да открият изчезнала научна формула. Използват своите знания в науката, за да решат задачите и да открият изчезналата научна формула. През целия процес те събират и анализират данни, провеждат експерименти и извеждат заключения, които ги насочват към разгадаването на тайната формула.

Примерна задача: „Учениците проучват различни научни принципи и провеждат експерименти, за да открият формулата за производство на екологично гориво. Те събират проби, провеждат анализи и проучват различни методи за преобразуване на природни ресурси в горива. След анализирането на данните и извеждането на заключения, учениците ще открият тайната формула за производство на екологично гориво.“

В научния контекст на „Стая на загадките“ могат да бъдат включени следните дейности:

• *Експериментална станция:*

Учениците трябва да разрешат поредица от задачи и загадки, за да създадат своята експериментална станция. Набавят различни научни материали и технически средства чрез решаване на задачи. Изисква се да умеят да ги комбинират правилно, достигайки до крайна цел.

• *Криптоанализ:*

Учениците разгадват кодирана загадка, като използват различни методи на криптоанализ. Предоставено им е шифровано съобщение. Участниците в играта декодират съобщението, като анализират буквите и потърсят логическа връзка, за да разберат смисъла на информацията.

• *Разгадаване на пъзели и лабиринти:*

Обучаемите решават пъзели и лабиринти, свързани с научни понятия и принципи. Те откриват правилния път, като приложат натрупаните знания, разберат взаимосвързаността между различни елементи и решат задачи, за да преминат през последователност от пъзели и/или лабиринти, отвеждащи ги до следваща задача или финал.

• *Анализ на данни:*

Участниците в играта получават информационни данни, като таблици, графики, диаграми. Те анализират и интерпретират данните, откриват скрити логически връзки и извличат информация. Решението на задачите би могло да изисква статистически анализ, обработка на данни или разбиране на научни модели и закономерности.

По този начин дейностите, задачите и загадките съчетават забавление и учене, като стимулират учениците да приложат научни познания, да развият аналитично и критично мислене, както и да си сътрудничат помежду си.

Препоръки при създаване на образователна стая на загадките за нуждите на образователния процес

Ефективното приложение на Стая на загадките в обучението предполага:

- съдържанието на задачите да бъде съобразено с конкретно учебно съдържание,
- всяка задача да е обвързва в логическа последователност от общ сценарий,
- задачите да бъдат формулирани по интересен начин за учениците,
- трудността на задачите и времето за решаването им да са съобразени с възможностите на учениците,
- всяка задача да води към следваща до достигане на финала,
- интериорът, изборът на материали и декорация, озвучителният фон да са изцяло подчинени на текста на сценария,
- креативност на учителя,
- в хода на урока учителят да следи за правилното изпълнение на задачите (загадките), при необходимост да оказва помощ на участниците;

Литература

1. Витанов, Л. и др. (2015). Методи и техники за активно учене, ИУ „Св. Климент Охридски“, С.
2. Гетова, Д., Русимова, Д., Чаракчиева, М. (1995). Дидактични игри за началното училище, ИУ „Св. Климент Охридски“, С.
3. Гюрова, В. и др. (2006). Приключението учебен процес, изд. „Агенция Европрес“, С.
4. Гюрова, В. (2000). Педагогически технологии на игрово взаимодействие, изд. „Веда Словена – ЖГ“, С.
5. Иванова, Г. (2004). Педагогически технологии в играта, изд. „Сема 2001“, Пловдив.
6. Скочева, М. (2020). Играта в обучението по български език в началното училище/Съвременна хуманитаристика, бр. 01, Център по хуманитарни науки, Бургаски Свободен Университет
7. Фабри, К. (1982). Игры животных и игры детей. – В Вопросы психологии, №3, с. 26-34
8. Marczewski, A. (2015). Game Thinking. Even Ninja Monkeys Like to Play: Gamification, Game Thinking and Motivational Design (1st ed., pp. 15). CreateSpace Independent Publishing Platform.
9. Vitanova, N. (2019). Gamification - One of the future education technologies, SocioBrains, Issue 63, ISSN 2367-5721

Бележки

1. https://www.educationworld.com/a_tsl/archives/00-1/lesson0056.shtml
2. Наръчник за създаване, прилагане, фасилитиране и оценяване в образователните стаи на загадките
[https://www.elmetproject.eu/BG/assets/files/ELMET_Guide_BG.pdf]
последно достъпен на 01.07.2023 г.
3. <https://prepodavame.bg/escape-klasna-staya-ili-kak-da-prevarnem-klasnata-staya-v-zagadachno-prostranstvo-za-uchene/>
4. <https://scottnicholson.com/pubs/stateofescape.pdf>
5. <https://www.weareteachers.com/build-a-classroom-escape-room-lesson/>
6. <https://platform.breakoutedu.com/searchResults?query=Back%20to%20School>

References

1. Vitanov, L. (2015). Methods and Techniques for Active Learning, IU „St. Kliment Ohridski“, S.
2. Getova, D., Rusimova, D., Charakchieva, M. (1995). Didactic Games for Primary School, IU „St. Kliment Ohridski“, S.
3. Gyurova, V. (2006). The Adventure of the Learning Process, published by „Agency Europress“, S.

4. Gyurova, V. (2000). Pedagogical Technologies of Game Interaction, published by „Veda Slovena – ZHG“, S.
5. Ivanova, G. (2004). Pedagogical Technologies in the Game, published by „Sema 2001“, Plovdiv.
6. Skocheva, M. (2020). The Role of Games in Bulgarian Language Education at Primary School. Contemporary Humanities, Issue 01, Center for Humanities, Burgas Free University.
7. Fabri, K. (1982). Animal Play and Children's Play. - In Questions of Psychology, No. 3, pp. 26-34.
8. Marczewski, A. (2015). Game Thinking. Even Ninja Monkeys Like to Play: Gamification, Game Thinking and Motivational Design (1st ed., pp. 15). CreateSpace Independent Publishing Platform.
9. Vitanova, N. (2019). Gamification - One of the Future Education Technologies, SocioBrains, Issue 63, ISSN 2367-5721.
10. https://www.educationworld.com/a_tsl/archives/00-1/lesson0056.shtml
11. Handbook for Creating, Implementing, Facilitating, and Assessing Educational Escape Rooms, [https://www.elmetproject.eu/BG/assets/files/ELMET_Guide_BG.pdf] last accessed on July 1, 2023.
12. <https://prepodavame.bg/escape-klasna-staya-ili-kak-da-prevarnem-klasnata-staya-v-zagadachno-prostranstvo-za-uchene/>
13. <https://scottnicholson.com/pubs/stateofescape.pdf>
14. <https://www.weareteachers.com/build-a-classroom-escape-room-lesson/>
15. <https://platform.breakoutedu.com/searchResults?query=Back%20to%20School>

**ПРИЛОЖЕНИЕ НА ИНТЕРАКТИВНИ МЕТОДИ –
МЕТОД НА МИСЛОВНИТЕ КАРТИ
И МЕТОД НА МУЛТИМЕДИЙНИТЕ ПРЕЗЕНТАЦИИ
В ОБУЧЕНИЕТО ПО МАТЕМАТИКА В V КЛАС**

Иванка Иванова

ОУ „Георги Стойков Раковски“, с. Оризаре

**APPLICATION OF INTERACTIVE METHODS -
MIND MAP METHOD AND MULTIMEDIA PRESENTATION
METHOD IN MATHEMATICS TEACHING IN 5-th GRADE**

Ivanka Ivanova

Georgi Stoykov Rakovski Elementary School, Orizare village

Резюме: В съвременната образователна среда е необходимо учителят да използва интерактивни методи, да прояви творчество при онагледяване на учебното съдържание, да разработва и адаптира учебни ресурси и средства като включва учениците в активен учебно-познавателен процес.

Целта на използването им е обучаемите да открият необходимостта от знания и тяхното приложение при решаването на конкретни житейски ситуации. В настоящата статия се поставя акцент върху приложението на конкретни интерактивни методи като метод на мисловните карти и метод на мултимедийните презентации в различни типове уроци в обучението по математика в V клас. Използваните интерактивни методи в конкретни уроци водят до повишаване на мотивацията и познавателния интерес на учениците.

Ключови думи: *мисловни карти, презентации, игри, типове уроци, мотивация, познавателен интерес*

Summary: In the modern educational environment, it is necessary for the teacher to use interactive methods, to show creativity in visualizing the educational content, to develop and adapt educational resources and tools, including the students in an active learning-cognitive process.

The purpose of their use is for learners to discover the need for knowledge and its application in solving specific life situations. In this article, emphasis is placed on the application of specific interactive methods such as the method of mind maps and the method of multimedia presentations in different types of lessons in the teaching of mathematics in the 5-th grade. The interactive methods used in specific lessons lead to an increase in students' motivation and cognitive interest.

Keywords: *mind maps, presentations, lesson types, motivation, cognitive interest*

I. Въведение

Непрекъснатото развитие на информационните технологии, неминуемо изисква нова визия по отношение на начините на преподаване в обучението по математика. За да предизвикат интерес у учениците и те да бъдат стимулирани да участват активно в обучителния процес, педагозите трябва да се насочат и успешно да прилагат нови методи, техники и подходи. Така получените знания и умения ще позволят адекватно реализиране в заобикалящата ни социална, обществена среда.

На ученика трябва да бъде дадена възможност активно и равноправно да участва в обучителния процес, да изкаже мнение, да опитва, да твори. Затова в днешно време интерактивното обучение има изключително значение, тъй като чрез него се усвояват умения и способности, натрупва се опит, развиват се творческите заложби, изгражда се способността за вземане на решения и се стимулира креативността.

Използването на интерактивни методи в обучението по математика дава възможност на обучаемия да достига самостоятелно до новото знание, да бъде изследовател, да мисли, да бъде активен учащ се, взаимодействащ. Прилагането на тези методи има голямо значение за вникването в същността на знанията и осъзнаването на тяхната връзка с реалността и значението им за живота.

В статията акцента е поставен върху конкретни интерактивни методи – метод на мисловните карти и метод на мултимедийните презентации, приложени в различни типове уроци. За целта са разработени два технологични варианта на уроци с използване на интерактивни методи. Схематичното представяне на уроците е важно за работата на учителя, защото в преки разговори с колеги, а също и по време на квалификационни обучения се споделя мнението, че липсва представяне на конкретни педагогически практики, които са свързани пряко с методиката на преподаване.

II. Приложение на интерактивните методи в обучението по Математика

1. Метод на мисловните карти

В процеса на учене, мисловните карти (mind maps) са метод за запомняне, възпроизвеждане и преговаряне, който повтаря т.нар. „вътрешни“ карти на ума, защото помагат за „освобождане“ на мисленето от ограниченията на традиционното линейно водене на записки, което масово се използва (в училища, университети, на работа и у дома) въвеждат в света на **лъчистото мислене** – естествения начин, по който функционира човешкият мозък, чрез асоциации, образи, цветове, обемност. Терминът „мисловна карта“ (интелектуална карта), както и подходът за съставянето ѝ, са на известния британски психолог Тони Бюзан. Той определя мисловните карти и като „*швейцарско ножче за мозъка*“, защото проучване на човешката памет показва, че тя работи на принципите на представянето и асоциациите.

Методът на мисловната карта е занимателен и атрактивен. Чрез него учащите развиват математическа логика, запаметяват представената информация и проявяват творчество. Неговото приложение е представено в урок за усвояване на нови знания от раздел „Геометрични фигури и тела“ и по конкретно в „Обем на куб. Мерни единици за обем“ по математика в V клас.

Темата на урока е **Обем на куб. Мерни единици за обем.**

По-нататък в изложението представянето на урока следва логиката на методическата структура на представянето на учебното съдържание пред учениците.

1. Вид на урока: за усвояване на нови знания

2. Цели на урока

2.1. Образователни цели – усвояване на знания за понятието обем на тяло, извеждане на формулата за обем на куб и мерни единици за обем.

2.2. Възпитателни цели – формиране на положително отношение към математиката, създаване на интерес и мотивация на учениците за придобиване на математически знания и умения, съзнателност, активност, отговорност, самостоятелно учене и критичност.

2.3. Развиващи цели – формиране на умения за прилагането на формулата за обем на куб в задачи; формиране на умения за преминаване в различни мерни единици, като спазва съотношението между тях; прилагане на знанията в задачи от ежедневието.

3. Очаквани резултати – да знае понятието обем и формула за намиране обем на куб. Познава мерните единици за обем и съотношението между тях.

4. Основни понятия – обем, m^3 , dm^3 , cm^3 , mm^3 , L

5. Контекст и дейности – актуализиране на вече придобити знания и умения за измерване на дължини и на лица на фигури; експерименталните и практическите задачи и електронните ресурси подпомагат използването на разнообразни методически решения и учене чрез практика; изясняване на технологията за преминаване от една мерна единица в друга.

6. Методи на обучение – разказ, използване на дидактични материали, симулация, презентация, мисловна карта, беседа.

7. Междупредметни връзки – Информационни технологии, Човекът и природата.

8. Форма на организация на обучението-индивидуална и фронтална форма.

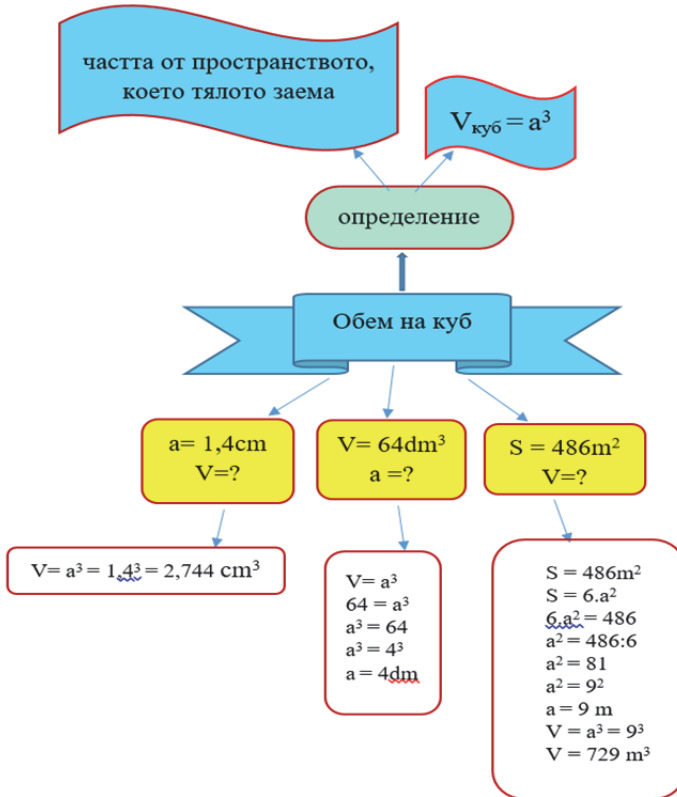
9. Нагледни средства – електронен вариант на учебник по Математика, лаптоп с мултимедия/проектор/.

Представям урока в табличен вид, за да се открият ясно отделните му части и да се диференцира дейността на учителя и дейността на учениците.

Дейност на учителя	Дейност на ученика
<p>1. Организационен момент – Проверка на домашна работа.</p> <p>2. Актуализация на опорни знания – актуализиране на вече придобити знания и умения за измерване на дължини и на лица на фигури; използва се електронния вариант на учебника – фронтална организация на обучение</p> <p>3. Въвеждане в математическо мислене – Зависи ли броят на рибите, които могат да бъдат пуснати в аквариум, от обема на аквариума?</p> <p>4. Разработване на ново учебно съдържание Представяне на мултимедийна презентация, изработена от учителя за онагледяване на учебното съдържание Въвеждане на понятието обем на тяло чрез дефиниция. Формулата за обем на куб се извежда с активното участие на учениците при решаване на задача 1 от учебника, като се използват електронни ресурси https://www.geogebra.org/m/tztcu4 Онагледяване с анимационни електронни ресурси за осмисляне и трайно запомняне на технологията за преминаване от една мерна единица за обем в друга Обръщаме внимание на учениците, че при измерване на течности се използва специална мярка литър (L) Прилагане на знанията от урока при решаване на разнообразни задачи Изготвяне на мисловна карта върху обем на куб (Фигура 1)</p> <p>5. Обобщаване и систематизиране на знанията Как се намира обем на куб? Кои са мерните единици за обем? Задаване на домашна работа: задача 6 от 14 слайд на презентацията, и 15 слайд</p>	<p>Учениците споделят, как са изпълнили домашната работа и дали са имали затруднения.</p> <p>Записват дефиниция за обем на тяло Решават задача 1 /страница 226 от учебника. Записват формулата параметрично: $V = a \cdot a \cdot a = a^3$ Решават задачи 3, 4 и 5 /страница 226/227 от учебника Решават задача 2 /страница 226 от учебника</p> <p>Време за изготвяне на мисловната карта (5 минути)</p>

Схематичното представяне на урока би могло да послужи на учителите, преподаващи математика да организират учебното съдържание така, че то да съответства на познавателните възможности на учениците и същевременно да е интерактивно и да позволява поддържане на познавателните интереси, защото преподаването на учебния предмет математика, особено на учениците в прогимназиалния образователен етап изправя учителите по математика през големи предизвикателства.

Фигура 1. Мисловна карта – Обем на куб

В края на урока, вниманието на обучаемите е насочено към изготвяне на мисловна карта. Целта е активирани уменията за учене и по-лесно запамятане на преподадения учебен материал. Чрез използване на метода на мисловните карти се стимулира креативност, развиване на компетентности като математическа логика, творчество, съзнателност, активност. Мисловната карта помага на учениците да генерират идеи и да запомнят трайно важна информация.

За следващия час е зададена домашна работа да се изготви мисловна карта за „Мерни единици за обем“.

2. Приложение на метода на мултимедийната презентация

Съчетаването на добрата методика на преподаване с атрактивните възможности на компютъра, създават условия за по-качествено обучение. Учебното съдържание поднесено с помощта на мултимедия, освен че дава добри възможности за онагледяване и възприемане, поставя редица предизвикателства пред учениците, мотивиращи интереса им към ученето. Демонстрираният на голям екран урок във вид на текст и графична информация многократно повишава дидактическите възможности на урока и съкращава времето на обучение. Използването на мултимедийна презентация прави урока по-интересен, защото позволява учебния материал да бъде представен като система от фигури, образи, факти, подредени в точно определен ред.

Приложението на мултимедийна презентация е представено в урок за усвояване на нови знания от раздел „Геометрични фигури и тела“ и по конкретно в „Лице на околна повърхнина и лице на повърхнина на куб“ по математика в V клас. За тази цел е разработен технологичен вариант на урок с използване на интерактивния метод на мултимедийна презентация съобразен с планираните цели в урока.

Темата на урока е **Лице на околна повърхнина и лице на повърхнина на куб**

1. Вид на урока: за усвояване на нови знания

2. Цели на урока

2.1. Образователни цели – въвеждане на понятията повърхнина, околна повърхнина на куб и усвояване на формулите: $S_l = 6.a.a$; $S = 4.a.a$, за изчисляване.

2.2. Възпитателни цели – формиране на положително отношение към математиката, създаване на интерес и мотивация на учениците за придобиване на математически знания и умения, съзнателност, активност, отговорност, самостоятелно учене и критичност.

2.3. Развиващи цели - формиране на умения за прилагането на формулите за лице на околна повърхнина и повърхнина на куб в задачи; формиране на умения за преминаване в различни мерни единици, като спазва съотношението между тях;

3. Очаквани резултати – знае понятията околна повърхнина и повърхнина и формулите за изчислението им; знае мерните единици за лице на повърхнина на куб.

4. Основни понятия – развивка, лице на повърхнина на куб.

5. Контекст и дейности – наблюдение, изследване, измерване, чертане – математическа и социална компетентност, инициатива. Новото знание се въвежда на основата на уменията за намиране лице на квадрат и на приложението на свойството на лицата – адитивност.

6. Методи на обучение – използване на дидактични материали, симулация, презентация, интерактивни листи, беседа.

7. Междупредметни връзки – Информационни технологии и Изобразително изкуство.

8. Форма на организация на обучението – индивидуална и фронтална форма.

9. Нагледни средства – електронен вариант на учебник по Математика, лаптоп с мултимедия/проектор/.

Ход на урока:

Дейност на учителя	Дейност на ученика
<p>1. Организационен момент – Проверка на домашна работа.</p> <p>2. Актуализация на опорни знания – използва се електронния вариант на учебника – фронтална организация на обучение</p> <p>3. Въвеждане в математическо мислене–Какви геометрични фигури са стените на куба? Напишете формула за намиране на лицето на квадрат!</p> <p>4. Разработване на ново учебно съдържание Актуализация на знания за линейни мерни единици и мерни единици за лице https://www.liveworksheets.com/kq104341ly https://www.liveworksheets.com/mo179619ba (Фигура 2) Представяне на мултимедийна презентация, изработена от учителя за онагледяване на учебното съдържание (Фигура 3) Въвеждане на понятието повърхнина и лице на повърхнина на куб чрез решаване на задача. Формулата за лице на повърхнина на куб се извежда с активното участие на учениците, като се използват електронни ресурси и свойството адитивност на лицето С конкретни задачи се упражняват прави и обратни задачи</p> <p>5. Обобщаване и систематизиране на знанията Как се намира лице на повърхнина на куб? Кои са мерните единици за измерване на повърхнина? Задаване на домашна работа: задачи 7, 8 и 11 /страница 225 от учебника, (решаване на задачи по образец) от рубриката „Проверявам какво знам“.</p>	<p>Учениците споделят как са изпълнили домашната работа и дали са имали затруднения.</p> <p>Попълват интерактивните листи и подават на имейла на учителя</p> <p>Решават задачата от II слайд на презентацията</p> <p>Решават задача 1 /страница 224 от учебника</p> <p>Записват формулата параметрично: $S_l = 6 \cdot a^2$</p> <p>Решават задачи от V и VI слайд на презентацията и задача 3 и задача 4</p>

Фигура 2. Интерактивни листи

Линейни мерни единици

mm	cm	dm	m
5			
	13		
		30	
			4
65			
		12,3	
	50		
			0,3
1100			
		56,48	
			0,04
	17,8		
	156		
			13
37			
		1,65	

Finish!!

Мерни единици за лице

1 зад. Намерете

$2\text{m}^2 = \square \text{dm}^2$

$5\text{m}^2 = \square \text{cm}^2$

$0,5\text{dm}^2 = \square \text{cm}^2$

$2,3\text{m}^2 = \square \text{dm}^2$

$4,35\text{m}^2 = \square \text{cm}^2$

$2\text{dm}^2 = \square \text{m}^2$

$1\text{cm}^2 = \square \text{m}^2$

$3\text{mm}^2 = \square \text{m}^2$

2 зад. Град е разположен на площ от 250km^2 . Площта му S е

a) m^2

b) ара

c) дка

d) ха

3 зад. Изразете:

a) $16\text{m}^2 + 700\text{dm}^2 = \square \text{m}^2$

b) $12\text{dm}^2 + 20\text{cm}^2 = \square \text{m}^2$

c) $12\text{m}^2 + 8\text{dm}^2 + 14\text{cm}^2 = \square \text{dm}^2$

Finish!!

Фигура 3. Презентация – Лице на повърхнина на куб

Куб. Лице на повърхнина на куб

Урок за нови знания

Задача

Долъните пропуснатите места в текста:

Като използвате чертежа от задача 3, прелишете и довършете изреченията, така че да се получат верни твърдения.

a) Ръбът AA₁ е успореден на ръбовете DD₁, BB₁, и ...

b) Ръбът A₁B₁ е успореден на ръбовете ... и ...

в) Ръбът AB е перпендикулярен на ръбовете ... и ...

г) Стените ABCD и ... са успоредни.

д) Стените ABB₁A₁ и BCC₁B₁ се пресичат в ръба ...

е) Два ръба се пресичат в ... Два стени се пресичат в ...

Задача 1.

На чертежа е показана развивката на куб с дължина на ръбовете 4 cm.

a) Пресметнете лицето на една от стените. $S = a \cdot a = 4 \cdot 4 = 16 \text{ cm}^2$

б) Колко са стените на куба? **6 стени**

в) Пресметнете повърхнината на куба.

Какво означава похватното „повърхнина“? Как е повърхнината на куба?

1. Лице на повърхнина на куб

- **Повърхнината** на едно геометрично тяло наричаме **сбора от лицата на неговите стени**.
- Лицето на повърхнината на всяко геометрично тяло измерваме в квадратни мерни единици.
- $S_{\text{пов}} = 6 \cdot a$
(където a – лицето на една стена на куба)

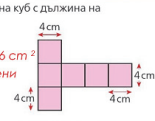
$S = 6 \cdot a \cdot a$

Задача 2.

На чертежа е показана развивката на куб с дължина на ръбовете 4 cm.

- а) Пресметнете лицето на една от стените. $S = a \cdot a = 4 \cdot 4 = 16 \text{ cm}^2$
 б) Колко са стените на куба? **6** *стени*
 в) Пресметнете повърхнината на куба.

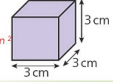
$S_{\text{куба}} = 6 \cdot a \cdot a = 6 \cdot 4 \cdot 4 = 6 \cdot 16 = 96 \text{ cm}^2$

Задача 3.

Пресметнете повърхнината на:

- а) Куба от чертежа $S_{\text{куба}} = 6 \cdot a \cdot a = 6 \cdot 3 \cdot 3 = 6 \cdot 9 = 54 \text{ cm}^2$
 б) Куб с размери 20 mm на 20 mm на 20 mm $S_{\text{куба}} = 24 \text{ cm}^2$
 в) Куб с ръб: 5 cm; 9 cm; 3 m; 25 cm; 13 mm

Задача 4.

Пресметнете лицето на една от стените и дължината на един ръб на куб с повърхнина:

- а) 150 cm^2 б) 96 cm^2 в) 1536 dm^2

а) Дадено: куб, $S = 150 \text{ cm}^2$

Да се намери: $a = ?$ В (лицето на една стена)

Решение: $S = 6 \cdot a \cdot a$

$150 = 6 \cdot a \cdot a$

$a \cdot a = 150 : 6$

$a \cdot a = 25 \text{ cm}^2$

$a \cdot a = 25$

$a = 5 \text{ cm}$

Отг. Лицето на една стена - 25 cm^2

Дължината на ръба на куба - 5 cm

в) Дадено: куб, $S = 1536 \text{ dm}^2$

Да се намери: $a = ?$ В (лицето на една стена)

Решение: $S = 6 \cdot a \cdot a$

$1536 = 6 \cdot a \cdot a$

$a \cdot a = 1536 : 6$

$a \cdot a = 256 \text{ dm}^2$

$16 \cdot 16 = 256$

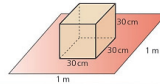
$a = 16 \text{ dm}$

Отг. Лицето на една стена - 256 dm^2

Дължината на ръба на куба - 16 dm

Задача 5.

Приложна математика. Георги иска да опакова подарък за сестра си. Подаръкът е поставен в кутия с формата на куб с дължина на ръба 30 cm, а опаковъчната хартия е квадрат с размери 1 m и 1 m. Ще му стигне ли хартията, за да опакова подаръка? обосновете отговора си.

Дадено: куб, $a = 30 \text{ cm} = 0.3 \text{ m}$

Хартия - квадрат, $a_1 = 1 \text{ m}$

Да се намери: S хартията > S куба

Решение:

$S_{\text{куба}} = 6 \cdot a \cdot a = 6 \cdot 0.3 \cdot 0.3 =$

$= 6 \cdot 0.09 = 0.54 \text{ m}^2$

$S_{\text{хартията}} = 1 \cdot 1 = 1 \text{ m}^2$

$1 \text{ m}^2 > 0.54 \text{ m}^2$

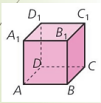
Отг. Да, хартията ще стигне за да се опакова подаръка.

Задача 6.

Сберът от всички ръбове на едно геометрично тяло отбелязваме с главната буква Σ „сигма“ - Σ .

В математиката тази буква се използва за отбелязване на **сума**.

- Сберът от дължините на всички ръбове на куб е 36 cm, измерете дължината на ръба на куба в сантиметри.

Дадено: куб, $\Sigma = 36 \text{ dm}$

Да се намери: $a = ? \text{ cm}$

Решение:

$\Sigma = 36 \text{ dm} = 36 \cdot 10 = 360 \text{ cm}$

Кубът има 12 ръба, които са равни т.е.

$\Sigma = 12 \cdot a$

$360 = 12 \cdot a$

$a = 360 : 12$

$a = 30 \text{ cm}$

Отг. Ръбът на куба е 3 cm.

Рефлексия

- Обяснете понятието „лице на повърхнина на куб“. Дайте пример.
- Какво означаваме със символа Σ ?

Мултимедийната презентация се използва предимно в уроци за усвояване на нови знания, но също така е ефективно приложима и в уроци за упражнение, за преговор или за проверка на знанията.

Заклучение

В сравнение с традиционното, интерактивното взаимодействие променя характера и културата на общуване между учител и ученик и се създават условия за инициативност и активност в обучението. Прилагането на интерактивни методи на обучение изисква съобразяване както с тяхната специфика, предназначение, подбор на подходящи въпроси и задачи за интерактивно взаимодействие на равнище „учител – ученик“ и „ученик – ученик“, планираните цели, задачи, очаквани резултати по математика. Ефективността на обучението по математика е пряко свързана с мотивацията на учениците.

Реализирането на планираните цели в конкретните уроци чрез използване на метода на мисловните карти и метода на мултимедийната презентация е предпоставка за развиване на творческия потенциал на обучаемите и формиране на умения за самостоятелно усвояване на знания.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Vylchev R., *Interaktivni metodi i grupova rabota v syvremennoto obrazovanie*, Sofia, 2006 g.
2. Ganchev I., *Osnovni uchebni dejnosti v uroka po matematika*, Sofia: IF Modul-96, 1999 g.
3. Petrov P., *Inovacionni obrazovatelni tehnologii i interaktivni metodi na obuchenie (Teoretichni i prilozhni aspekti)*, Sofia, 2017 g.
4. Todorina D., *Syzdavane na interaktivna obrazovatelna sreda*, Universitetsko izdatelstvo „Neofit Rilski” – Blagoevgrad, 2010 g.

ИНТЕРАКТИВНИТЕ МЕТОДИ – МЕТОД НА МИСЛОВНИТЕ КАРТИ, МЕТОД НА “ОБЪРНАТА КЛАСНА СТАЯ” И ТЯХНОТО ПРИЛОЖЕНИЕ В ОБУЧЕНИЕТО ПО ГЕОГРАФИЯ И ИКОНОМИКА – VII КЛАС

Велина Симеонова

ОУ „Георги Стойков Раковски“, с. Оризаре

INTERACTIVE METHODS - METHOD OF MIND MAPS, METHOD OF THE „FLIPPED CLASSROOM“ AND THEIR APPLICATION IN GEOGRAPHY AND ECONOMICS EDUCATION – 7-th GRADE

Velina Simeonova

Georgi Stoykov Rakovski Elementary School, Orizare village

Резюме: Една от задачите на образованието е търсенето на нови пътища за усъвършенстване на учебната дейност, с възможност за по-голяма самостоятелност и творческа изява на учениците. Един от начините за постигане на това е чрез използване на интерактивни методи в обучението и в частност в обучението по География и икономика в прогимназиален и гимназиален етап на образование. В настоящата статия са представени следните интерактивни методи: метод на мисловните карти, метод на „обърната класна стая“ и тяхното приложение в уроци от избрани методични единици, раздел „География на Европа“. Според дидактическите задачи има различни типове уроци, като с най-висок дял в учебната програма по География и икономика и с най-гъвкава структура е урокът за усвояване на нови знания. Посочените интерактивни методи могат успешно да се прилагат както в учебните часове по други учебни предмети, в учебните часове от общообразователна и разширена подготовка, така и в другите типове уроци – уроци за формиране на умения, уроци за обобщение и систематизиране, уроци за контрол и оценка.

Ключови думи: *метод, интерактивни методи, метод на мисловните карти, метод на „обърната класна стая“, типове уроци.*

Summary: One of the tasks of education is the search for new ways to improve the educational activity, with the possibility of greater independence and creative expression of the students. One of the ways to achieve this is through the use of interactive methods in education, and in particular in the education in Geography and Economics in junior high and high school stages of education. In this article, the following interactive methods are presented: method of mind maps, method of „flipped classroom“, and their application in lessons of selected methodical units, Geography of Europe section. Following to the didactic tasks, there are different types of lessons, with the highest share in the Geography and Economics curriculum and the most flexible structure being the lesson for learning new knowledge. The specified

interactive methods can be successfully applied both in the lessons on other subjects, in the lessons in general education and advanced training, and in other types of lessons – lessons for skill formation, lessons for summarizing and systematizing, lessons for control and evaluation.

Keywords: *method, interactive methods, mind map method, „flipped classroom“ method, types of lessons.*

I. Същност и приложение на метода на мисловните карти в обучението

Един от широко използваните в педагогическата практика интерактивни методи е методът на мисловните карти.

Интелектуалните карти (от английски: Mind Map – мисловни карти, карти на знанието) са удобен начин за изобразяване на процеса на общото системно мислене с помощта на схема. Могат да се използват за генериране, структуриране и нагледно представяне на идеи, както и като помощно средство за обучение и организиране на информация, разрешаване на конкретен проблем или вземане на решения. Основани са на използването на една централна идея, от която се разклоняват асоциираните с нея идеи или категории, като всяка отделна идея е представена чрез ключова дума и визуални елементи (изображения, цветове, схеми, форми).

Представяват опростено графично изображение, което съчетава графични символи с текст, за да се съхранят и отразят логическите връзки от текста; да се улесни разбирането и запаметяването на основните идеи. Тези цели се постигат чрез предварителен анализ на текста, в резултатна който се открояват основните моменти и се избира подходящият модел за графично представяне. Може да се използват различни визуални изображения, като: паяк диаграми, спрей диаграми, стилизирани художествени образи (рибена кост, дърво, животни, растения, мозъчен път), линейни диаграми и др.

Терминът „мисловна карта“ (интелектуална карта), както и подходът за съставянето ѝ, са на известния британски учен психолог Тони Бюзан и се появяват в края на 60-те години на XX век, първоначално разработени като начин за по-бързо усвояване на знания.

Имат ли място интелектуалните карти в обучението по География и икономика? Разбира се, че имат своето важно място и предлагат богата гама от възможности за учителя и ученика. Мисловните карти спомагат учениците да се научат как да учат, да мислят и разсъждават. Подпомагат извеждането на логически връзки, зависимости и обобщения, също се стимулира творческата и познавателната дейност на обучаемите. Чрез тях може да се развият пространствените представи и логическото мислене, развиване на уменията за

правилна концепция и структуриране, за естетическо оформление и представяне.

В обучението по География и икономика интелектуалните карти може да се прилагат в различни типове уроци: в уроци за усвояване на нови знания, в уроци за формиране на умения, в уроци за систематизиране и обобщаване на знанията и уменията, в уроци за контрол и оценка, както и в различни етапи от макроструктурата на урока – актуализация на опорни знания, обявяване и мотивиране темата на урока, разработване на новото учебно съдържание, затвърдяване на знанията и уменията, поставяне на домашна работа.

За илюстриране приложението на метода на интелектуалните карти в обучението по География и икономика е разработен примерен технологичен вариант на урок за усвояване на нови знания от раздел „География на Европа”. Урокът на тема: **Страни в Западна Европа.Франция** се проведе с ученици от VII клас на ОУ” Георги Стойков Раковски” – с. Оризаре, община Несебър, област Бургас.

Основните цели на урока са:

1. Образователни цели – усвояване на знания за географско положение, природа, население, държавно устройство и управление, стопанство и по-големи градове във Франция
2. Възпитателни цели – усъвършенстване на уменията за работа с географска карта; усъвършенстване на уменията за характеристика на избрана страна по дадено правило
3. Развиващи цели – формиране на отношение, че всяка страна е носител на специфична култура

Очаквани резултати:

1. Групира страни по териториален признак
2. Характеризира Франция по правилото
3. Представя страната в различна форма – постер, презентация, текст.

Основните методи на обучение, които се използват в урока са: мултимедийна презентация, метод на мисловните карти, беседа, разказ, мозъчна атака. За постигане на целите са поставени следните задачи: планиране на предстоящите урочни дейности и реализация на дейностите. Най-простият и ефективен начин за изработване на мисловна карта е ръчният чрез използване на лист хартия и цветни моливи. Всичко става бързо и нагледно.

Във века на информационните технологии мисловните карти могат да се създадат и в електронен формат. За тази цел съществуват различни безплатни и платени приложения: MindRaider, EdrawMind, MindMeister, Xmind, Freeplane, iMindMap и Ayoa.

<i>Макроструктура на урока</i>	<i>Микроструктура на урока</i>
1. Актуализация на опорни знания	Използват се тестови задачи от видео урок Страни в Западна Европа. Великобритания от образователния сайт УЧА.СЕ, фронтална организация на обучение
2. Въвеждане в географско мислене	Беседа върху въпроса: Коя западноевропейска страна желаете да посетите и защо? Учениците изказват различни мнения за желаните за посещение западноевропейски страни – Великобритания, Франция, Монако, Белгия и др.
3. Разработване на ново учебно съдържание	<p>Провеждане на беседа върху спецификите на страната, споделяне на впечатления от туристически посещения от учениците</p> <p>С какво свързвате държавата Франция? Посочете три емблематични туристически обекти</p> <p>Беседа върху правилото за географска характеристика на страна.</p> <p>Определете с кои страни и с кои водни басейни граничи Франция като използвате атласът на страница 13?</p> <p>Представяне на мултимедийна презентация, изработена от учителя за онагледяване на учебното съдържание</p> <p>2-7 слайд-географско положение и природа на Франция</p> <p>8 слайд – население на Франция</p> <p>9 слайд – държавно устройство и управление</p> <p>Въпроси за беседа:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Какъв е преобладаващият релеф във Франция ? 2. На какви полезни изкопаеми е богата страната? 3. В кои климатични пояси попада Франция? 4. Кои са главните водни обекти във Франция? 5. Коя е водещата религия във Франция? 6. Към коя езикова група спада френският език? 7. Как е разпределено по територия населението на Франция? 8. Каква е формата на управление на Франция?

	<p>10-14 слайд – стопанство на Франция Разказ на учителя за водещите добиващи, обработващи и обслужващи стопански дейности и тяхното териториално разпределение Работа с атлас – страница 13 и работа с учебник – страница 49; фигури 6, 7, 8 15-18 слайд – столица, по-големи градове и туристически забележителности</p>
<p>4. Обобщаване и систематизиране на знанията</p>	<p>С какво ще запомните Франция? Представа се от учителя интелектуална карта, която не е изцяло попълнена, с ключова дума „Франция“ като се спазва правилото за характеристика на страна и се допълват липсващите думи в разклоненията. Учениците дават предложения за липсващите думи в разклоненията на интелектуалната карта. Чрез „мозъчната атака“ става генерирането на идеи като се дава възможност да се вземат най-правилните според обучаемите решения за съдържанието на мисловната карта. Представа се изработената мисловна карта в завършен вид (фигура 1).</p>
<p>5. Възлагане на задачи за домашна работа</p>	<p>Учителят оценява работата на учениците и поставя домашна работа. Практическа задача: Изработете карта на Франция върху контурната карта – страница 6</p>

II. Същност, особености и приложение на метода „обърната класна стая“ в обучението

Това е съвременен педагогически метод, в който типичният урок в клас и домашната работа сменят местата си. Учениците учат уроците си у дома, а в клас разглеждат и осмислят урока, сътрудничат си в дискусии и работят върху упражненията под ръководството на учителя.

Предимствата на метода са: учене чрез действие, индивидуализиране на обучението (всеки учащ обръща внимание на детайлите, които са неясни за него), разнообразие от дейности, повишаване на интереса, мотивацията и формиране на умения за самостоятелно учене на учениците, творчество на учителя.

Усвояването на знания и умения чрез активно учене може да бъде изключително интересно и лесно като се интегрират дейности в класа съвместно с традиционните методи – разказ и беседа.

Терминът „Обърната класна стая“ не описва един единствен модел на преподаване. Понятието е широко използвано за описание на класно-урочна система, при която уроците за нови знания се подготвят от учениците самостоятелно, вкъщи, а по време на училищните занимания се дискутират темите с учителите – задават се въпроси, правят се упражнения, търсят отговори на задачи за разясняване на темата. В най-популярния в практиката модел на обърната класна стая, учащите се запознават с учебното съдържание от няколко видеоклипа, които са подготвени от преподавателя, всеки от който е със средна продължителност от 5 до 7 минути.

Съществуват много образователни платформи и програми, върху които е изграден този педагогически модел – Кан Академия, Уча се, TeacherTube, Flubaroo, Educaplay, Screencast-O-Matic, OneNote, Educanon и др. Една от най-известните е Кан Академията. В сайта на академията има публикувани видеуроци от различни сфери на човешкото познание. Съществува превод на видеоматериалите на български език.

Предимството при този метод е, че гледането на видеоматериалите може да се повтори неограничено, докато стандартният урок е еднократен. След това всеки трябва да направи онлайн тест за обратна връзка с преподавателя. Тя дава информация и на този, който се обучава, и на този, който преподава, къде са пропуските в усвояването на учебното съдържание. Накрая всеки ученик има възможност в клас, заедно със своите съученици да обсъди наученото, да зададе своите въпроси на учителя си и да затвърди знанията си чрез упражнения и дискусии.

Въпросите, които вълнуват учителите, решили да прилагат метода „Обърната класна стая“, са главно, как информацията подготвена от тях ще стигне до техните ученици. Методът е най-подходящ при големи групи от ученици, които лесно се разсейват, в класове, в които има голяма разлика в темпа на учене и усвояване на учебния материал. Също може да се прилага при ученици, които бързо се отегчават и лесно губят интерес или при голям обем теоретичен материал, който трябва да се преподаде.

Накратко казано, обърната класна стая може да бъде разделена на две учебни среди: извън класната стая (у дома) и вътре в класната стая. Двете среди трябва да са много добре интегрирани, за да бъде този метод ефективен.

Първата стъпка на учителя е да планира подробно какво ще се случи във всяка среда.

Втората стъпка е изборът на различни подходящи дейности, които отговарят на потребностите и познавателния интерес на всички учащи.

На трето място трябва да се определи, как да се интегрират задачи и дейности, които се случват и в двете среди. Подготовката за часа преминава с предоставяне на обучителните материали и ресурси на учениците три дни преди насрочения учебен час, за да могат те да се запознаят в удобно за тях време и да усвоят учебното съдържание. Подготвих онлайн тест за проверка на знанията върху ключови моменти от учебното съдържание, за да могат ученици-

те да го решат и преценят сами своята готовност по темата. Планираните дейности – като поставяне на уточняващи въпроси и отговори на проблемни задачи и прилагане на усвоените знания при изпълнение на различни упражнения се изпълняват в учебния час.

За илюстриране приложението на метода „обърната класна стая” в обучението по География и икономика е разработен примерен технологичен вариант на урок за усвояване на нови знания от раздел „География на Европа”. Урокът на тема: **Страни в Средна Европа. Германия** се проведе с ученици от VII клас на ОУ „Георги Стойков Раковски” – с. Оризаре, община Несебър, област Бургас.

Основните цели на урока са:

1. Образователни цели – усвояване на знания за географско положение, природа, население, държавно устройство и управление, стопанство и по-големи градове в Германия като учениците сами изучават учебния материал чрез предоставени от учителя учебни ресурси – презентация, образователни видеа и др., качени в MS TEAMS

2. Възпитателни цели – усъвършенстване на уменията за работа с географска карта; усъвършенстване на уменията за характеристика на избрана страна по дадено правило; формиране на умения за активно учене, фокусирано върху прилагане и разбиране; индивидуализиране на обучението; усъвършенстване на уменията за работа в екип; защита на собственото мнение, подкрепено от рационални доводи при вече формирани географски знания и компетенции по темата; усъвършенстване на уменията за самоконтрол и самооценка на собствените постижения

3. Развиващи цели – формиране на отношения и компетенции, че всяка страна е носител на специфична култура

Очаквани резултати: групира страни по териториален признак; характеризира Германия по правилото; представя страната в различна форма – постер, презентация, текст

Основните методи на обучение, които се използват в урока са: метод на „обърната класна стая”, дискусия, мозъчна атака

<i>Макроструктура на урока</i>	<i>Микроструктура на урока</i>
1. Въвеждане в географско мислене	Чрез мозъчна атака се прави въведение в темата С какво свързвате държавата Германия? Учениците изказват различни мнения за символите на Германия – немски композитори – Бах, Бетовен, поети като Гьоте и др.

2. Проверка на домашна работа и отговаряне на възникнали въпроси по темата	Учениците влизат в платформата MS TEAMS у дома, запознават се с качените материали от учителя, могат многократно да разгледат презентацията, да четат материалите и да изгледат видеата и със своя темп на работа да придобият необходимите знания и компетенции. След като си научат урока трябва да решат онлайн тест (фигура 2) в платформата MS TEAMS за обратна връзка с преподавателя. Тестът не се оценява от учителя, а учениците могат да видят грешките си, за да отстранят пропуските и да попитат в час учителя за трудностите.
3. Разработване на ново учебно съдържание	Учителят качва образователни материали – презентация, линк към електронен тест в MS TEAMS за обратна връзка Примерни въпроси за дискусия в часа: 1. Кои страни попадат в регион Средна Европа? 2. Кое е общото между тях? 3. Кои са уникалните черти в географското положение, природата, населението и стопанството на Германия? 4. Какво е значението на канала Рейн-Майн-Дунав за стопанствата на страните от Средна Европа? 5. Кои са центровете на автомобилната промишленост в Германия? 6. Водач сте на група туристи в Берлин. Посочете туристически обекти, които сте избрали да посетите.
4. Обобщаване и систематизиране на знанията	Учениците затвърждават знанията, получени при самоподготовка у дома чрез участие в дискусията и упражненията. Работа в учебна тетрадка – страница 29, задача 3
5. Възлагане на задачи за домашна работа	Практическа задача: Изработете карта на Германия върху контурната карта – страница 7

Интерактивните методи – метод на мисловните карти, метод на „обърната класна стая” и тяхното приложение в обучението по география и икономика – VII клас

Фигура 2. Тестови задачи, разработени чрез платформата за електронни тестове „GOOGLE FORMS”

Тест по География и икономика - VII клас
Страни в Средна Европа
Германия
Име и фамилия на ученика

* Задължителен

1
Кое твърдение не е вярно за страните от Средна Европа ? *
(1 точка)

Всички държави са вътрешноконтинентални .

Всички държави без Лихтенщайн са републики.

2
Кое твърдение е вярно за стопанството на Германия ? *
(1 точка)

Германия е най-развитата страна в Средна Европа.

Германия няма големи запаси на въглища и железни руди.

В Германия не се отглеждат ръж, картофи и пивоварен ечемик.

3
Столица на Германия е : *
(1 точка)

Берлин

Хамбург

Дрезден

4
Най-малката по площ страна от Средна Европа е : *
(1 точка)

Австрия

Лихтенщайн

Чехия

5
За коя страна се отнася описанието ?
Простира се от Алпите на юг до Северно и Балтийско море на север .Има площ от 357 000 кв. км.
Съставена е от 16 провинции-лендери, всяка със собствено правителство и парламент. *
(2 точки)

Въведете своя отговор

7
За коя страна в Средна Европа се отнасят представените контурни очертания ? *
(1 точка)

Заклучение

Създаването на траен интерес към обучението по География и икономика и формиране на убеждението, че получените знания имат практическа стойност се постига с прилагането на интерактивните методи. В центъра на обучителния процес стоят учениците с техните потребности и желания, а ролята на учителя е на творец по отношение на организация на дейностите, на мен-

тор и фасилитатор. С приложението на метода на мисловните карти и метода на „обърната класна стая” в обучението от една страна се отговаря на съвременните изисквания на образованието и се реализират поставените цели, а от друга учениците от пасивни слушатели, които приемат безкритично учебния материал се превръщат в активно мислещи и творчески личности.

Библиография

1. Vylchev, R., *Interaktivni metodi i grupova rabota v syvremennoto obrazovanie*, Sofia, 2006 g.
2. Dermendzhieva, S., *Intelektualnite karti v obuchenieto po geografiia na stranite – syshtnost, znachenie, prilozhenie*.
3. Dermendzhieva, S., P. Sybeva, B. Dimitrova, *Intelektualnite karti v obuchenieto po Geografiia, Geografiia i obrazovanie, Metodika na obuchenieto po geografiia, I chast, Veliko Tyrnovo, UI „Sv. sv. Kiril i Metodij“*, 2010 g.
4. Kostova, Z., *Interaktivni i inovativni metodi na prepodavane*, Blagoevgrad, 2003 g.

УЧИТЕЛЯТ – ИСТИНСКИЯТ БУДИТЕЛ

Валентина Стоянова¹

Бургаски свободен университет, ПНУП, 4. курс

THE TEACHER – THE TRUE ENLIGHTENER

Valentina Stoyanova

Burgas Free University

Векове наред светлината на знанието озарява пътя да вървим напред и да опазим като народ своя език, род и Родина.

В навечерието на празника на народните будители, с който изразяваме своята почит и благодарност към създателите и пазителите на българската духовност, език и култура, се замислям има ли българин, който да не е чувал имената на великите ни просветители, книжовници, отдали живота си за българската свобода. Нима има българин, който не знае, че пръв Паисий Хилендарски се заема с тази не лека задача да пробуди българите във време, в което народът е останал без надежда. Всяка епоха ражда своите будители. Кой в днешно време предава и съхранява историята ни и каква е неговата роля?

Както в нашата велика история, така и днес будителите са надеждата на българския народ. Те са тези, които трябва да продължават да съхраняват и разпространяват историята ни. Да поддържат огъня на просветата, културата и духовността. Те са нужни българския дух да остане жив.

А кой може да бъде характеризиран с тази титла в сегашното забързано и понякога монотонно битие? Учителите, преподавателите, учените, изследователите и творците – това са за мен нашите съвременни будители.

Всеки помни поне един свой учител – личност, която е успяла да пробуди и запали искрата на знанието. Още помня как плахо пристъпих прага на училището, а тя – моят първи учител, се усмихна нежно и ме хвана за ръка. Пося зрънцето и изгради основата на знанията ми. Убедена съм, че не само аз изпитвам почит, признателност и благодарност за всички усилия, които те полагат, в това да възпитат у децата ценности, да отворят очите им към света, да ги мотивират. Учителят е творец, вдъхновен на сцената, а неговата публика са децата и трябва да се чувства добре, за да може самия той да ги вдъхновява.

---

¹ Есето е класирано на първо място в конкурса на тема „Учителят – истинският будител“, иницииран от Студентския клуб „Мисия учител“.

Съвременното поколение Алфа – това са всички онези по-различни деца, родени и свързани с технологиите и устройствата. Деца, на които е трудно да привлечеш вниманието. Същите тези деца ще направят връзка между живота, духовното и дигиталния свят. Защото бъдещето ни е в ръцете на това поколение. Тук идва и ролята на учителя. Новаторът, който предоставя различното преподаване чрез интерактивните дъски, образователните и състезателните игри. Задаването на интригуващи въпроси, които вълнуват децата извън училището и да успее да ги включи в теми от учебния материал. Залага на нетрадиционното обучение, при което се позволява креативно мислене, изразяване на мнение, индивидуален подход към децата. Да ги въвлече в един нов свят.

Ще цитирам думите на Комерски: „Всичко, което е възможно да се представи на сетивните органи... трябва да им се предостави.

Учителят дарява знания и обич на децата, така както слънцето, което изгрява сутрин – буди в нас усмивка. Защото за мен учителят не само учи малките човечета на букви и цифри, той ги подготвя за света. Учи ги на това как да бъдат по-добри, чрез своя личен пример. Учи децата да могат да си вземат най-важното и ценно за тях, защото всяко дете е уникално и специално. Всяко дете е един нешлифован диамант, който може да се превърне в истински скъпоценен камък.

Аз като един бъдещ учител, намерил своето призвание, осъзнавайки и приемайки отговорно тази трудна и изпълнена с предизвикателства мисия, ще се стремя към това да дам на децата знания, умения и напътствия, да ги науча как да бъдат по-добри в този труден свят. Защото светът през детските очи е едно чисто, прекрасно място, изпълнено с много емоции и заряд за напредък и развитие. Цялата тази невинност би могла да спаси човечеството.

БИОГРАФИЧНИ СПРАВКИ ЗА АВТОРИТЕ

Име, фамилия: Мария Стоянова Алексиева

Академична длъжност: професор

Научно звание: доктор

Месторабота: Бургаски свободен университет

Области на научните интереси: педагогика и психология, начална училищна педагогика, иновации в ученето и в преподаването, дигитализация, игровизация, организация и управление.

Най-значими публикации (монографии, учебници, студии, статии):

1. Модел за изграждане на мултикултурна образователна среда в началното училище, монография, 2016
2. Съвременни проекции на началната училищна педагогика, учебник, 2023
3. Изкуството да бъдем обучители, учебник, 2016
4. Иновативното училище – (не)обходимост, възможност за промяна или алтернативен модел в българското образование, студия, 2019
5. КОНЦЕПЦИЯТА ЗА STEM обучение – възможност за формиране и развитие на умения и компетенции и осигуряване на интердисциплинарност в обучението в началното училище, студия, 2023

Контакти: malex@bfu.bg

Име, фамилия: Катя Михайлова

Академична длъжност, научна степен: доцент, доктор

Месторабота: Университет за национално и световно стопанство

Области на научните интереси: социология на комуникациите, научна етика, методология на научното изследване

Най-значими публикации (монографии, учебници, студии, статии):

- „Интелектуалците в антиинтелектуална ситуация“, Пловдив, ИК – ВУСИ, 2023 (монография)
- „Меди@ Избори“, С., АССА-М / М-8-М, 2019 (монография)
- „Меди@ Общество. От книгата до видеото“, С., ИК УНСС, 2023 (учебно пособие)
- „Меди@ Общество“, С., ИК УНСС, 2016 (учебник)
- Контакти:** k.mihaylova@unwe.bg, katiamihail@gmail.com

Име, фамилия: Зорница Ганева

Академична длъжност, научна степен: доцент, доктор

Месторабота: Бургаски свободен университет

Области на научните интереси: Емоционална и социална компетентност, приобщаващо образование, физическо възпитание и спорт

Най-значими публикации (монографии, учебници, студии, статии):

Педагогическа анимация и приобщаващо образование (2022), ISBN 978-619-7125-92-4

„От физическа грамотност към физическа активност“ (2019), ISBN 978-619-7125-70-2

Професионални умения за хуманитарните специалности (2004), ISBN 954-9370-02-0

„Новите идеи за емоционалната интелигентност“ (2015), ISSN 1313-9924

Емпатията – перспективи пред възпитанието и образованието на децата от начална училищна възраст (2016), ISBN 978-619-7126-28-0

Контакти: zoriganeva@bfu.bg

Име, фамилия: Смилена Смилкова

Академична длъжност, научна степен: Доцент, доктор

Месторабота: Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ гр. Бургас

Области на научните интереси: – Методика на обучението по музика, Клавирна методика, Психология

Най-значими публикации (монографии, учебници, студии, статии):

Монография: „Инструменталната музиката и нейното възприемане или Разкажи ми музика. Фантазия – творчество – публика“, Университет „Проф. д-р Асен Златаров“, Бургас, 2022, ISBN 978-619-7559-21-7

Творчески задачи за развитие на въображението чрез възприемане на инструментална музика (помагало за студенти и учители), Университет „Проф. д-р Асен Златаров“, Бургас, 2022, ISBN 978-619-7559-22-4

Контакти: smilenads@abv.bg

Име, фамилия: Ирина Мишкова-Йотова

Академична длъжност, научна степен: асистент

Месторабота: ДИПКУ при ТрУ – Стара Загора

Области на научните интереси: Педагогика, ИКТ в образованието, STEAM, Игровизация и геймификация в образователния процес, електронно обучение

Най-значими публикации (монографии, учебници, студии, статии):

✓ „Запомняне на слухова информация при ученици с развити дигитални компетенции и техните връстници в 9 клас”; <https://www.dipkusz-forum.net/article/165/zapomnyane-na-sluhova-informaiya-pri-uchenici-s-razviti-digitalni-kompetencii-i-tehnite-vrstnici-v>;

✓ „Образователна стая на загадките или как да превърнем кабинета по чужд език в мистериозно пространство за учене”, Е-списание „Педагогически форум“ брой четвърти, 2022; <https://www.dipkusz-forum.net/article/406/obrazovatelna-staya-na-zagadkite-ili-kak-da-prevrnem-kabineta-po-chuzhd-ezik-v-misteriozno>;

✓ Е-списание „Педагогически форум“ извънреден брой, Сътрудничество, иновации, ценности 24-25.06.2021, година 2021, ISSN: 1314-7986, „Онлайн платформа за интерактивно съдържание Кахут”;

Контакти: i.mishkova@trakia-uni.bg

Име, фамилия: Ивайло Иванов

Научно звание: доктор по теория на възпитанието и дидактика

Месторабота: Основно училище „Васил Априлов” – Варна

Области на научните интереси: образователен мениджмънт, теория на възпитанието и дидактика, педагогическа социология, конфликтология, иновационни методи и технологии на учене

Най-значими публикации (монографии, учебници, студии, статии):

1. Взаимоотношения между директор и педагогически специалисти. В: Международна научна конференция „Педагогическото образование – традиции и съвременност”, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий” – сборник доклади, 2018, с.288-296, ISSN: 2534-9317.

2. Особенности на конфликтите в педагогическия екип. е-списание „Педагогически форум”, бр. № 4, 2020, стр.58-68, ISSN:1314-7986, DOI: 10.15547/ PF.2020.032.

3. Конфликтологичната компетентност на педагогическите специалисти. е-списание „Общество и здраве”, бр. № 4, 2021, стр. 39-50, ISSN: 2683-0892.

4. Ролята на директора-мениджър при управлението на конфликтите в педагогическия екип. е-списание „Педагогически форум”, бр. № 4, 2021, стр.53-62, ISSN:1314-7986, DOI: 10.15547/ PF.2021.025.

5. Възникване и развитие на конфликтологията. е-списание „Педагогически новости”, бр. № 1, 2021, стр.78-85, ISSN:1314-7714.

Контакти: ivaylo_ivanovv@abv.bg

Технически изисквания

1. Първата страница на материала трябва да съдържа: заглавие (без аббревиатури); име и фамилия на автора (авторите); организация или институция, от която е авторът.
2. Изисква се резюме на статията на български и английски език до 100 думи и избор на 5 - 8 ключови думи, кратка биографична справка и попълнената декларация.
3. Технически параметри – формат А4, с отстъпи: горе – 5 см. долу – 5,2 см. ляво – 4 см. дясно – 4 см.; Times New Roman 11 pt, междуредие 1. Максимален обем – 10 страници /около 2950 знака на страница/. Материалите се изпращат на E-mail: humanitar@bfu.bg
4. Начин на цитиране: Цитиране в рамките на текста: Фамилия, година, страница. Например, (Игнатов, 2008: 56).
5. Библиография: Ако в библиографската справка има източници на различна от латиницата азбука, те се транслитерират на латиница. При транслитерирането не се търси звуковият ефект съгласно правилата в английски, френски или друг език, а се заменят буквите по следния начин:

А = A	К = K	Ф = F
Б = B	Л = L	Х = H
В = V	М = M	Ц = TS
Г = G	Н = N	Ч = CH
Д = D	О = O	Ш = SH
Е = E	П = P	Щ = SHT
Ж = ZH	Р = R	Ъ = U
З = Z	С = S	Ь = Y
И = I	Т = T	Ю = YU
Й = Y	У = U	Я = YA

Например: Petrov, M. (2010), Amerika – sotshialniyat tropic., Izdatelstvo Siela, Sofiya.